

СУСЫНДАР ӨНДІРІСІ
бойынша маркетингтік есеп зерттеу нәтижелері

«Бизнестің жол картасы – 2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасының басым секторларында маркетингтік зерттеулер жүргізу шеңберінде дайындалды

Саласы: Минералды сулар және басқа да алкогольсіз сусындар өндірісі (ЭҚОЖ коды-03. 07)

Тапсырыс беруші: «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасы

Орындаушы: Керембаев А. Т.

Мазмұны

1. Саланың сипаттамасы, бар проблемалар мен үрдістер.....	3
2. Салаға көрсетілетін қолдау.....	10
3. Жобаларды іске асыру шеңберіндегі саланың перспективалары (нарық көлемі, жоспарланған жобалар, болашақтағы сұраныстың негіздемесі).....	13
4. Жобаны іске асырудың мүмкіндігі мен орындылығын айқындау 15	
5. Ішкі өндіріс.....	17
6. Өндірістік қуаттар.....	20
7. Сыртқы сауда.....	21
8. Нарық мөлшері.....	23
9. Баға шолу.....	29
10. Тұтынушылық мінез-құлық.....	33
11. Жобаның өнімі/қызметі бойынша қалыптасқан нарық конъюктурасының сипаттамасы.....	40
12. Жобаны іске асыру нәтижесінде пайда болатын өнімге (тауарларға / қызметтерге) сұраныстың қазіргі және болжамды конъюктурасын талдау-проблемалар, шешімдер, іске асырылатын жобалардың мәртебесі.....	44
13. Іске асырылған жобалардың сипаттамасы (объектінің функционалы, артықшылықтары мен кемшіліктері).....	57
14. Swot талдау.....	70
15. Негізгі тұжырымдар мен ұсыныстар.....	73

1. Саланың сипаттамасы, бар проблемалар мен үрдістер

Қазақстан әлемде табиғи ресурстардың үлкен қоры бар ел ретінде танымал. Олардың болуына байланысты ел өзінің экономикалық, ғылыми және мәдени әлеуетін дамыта алады. Сонымен қатар, Қазақстанда табиғи ресурстардың бір түрінің, атап айтқанда су ресурстарының көлемі шектеулі. Егер жан басына шаққандағы орташа көрсеткіштерге сүйенетін болсақ, онда Қазақстан су ресурстары тапшылығы өткір елдер қатарына жатпайды. Бірақ, су көздерінің ел аумағы бойынша біркелкі бөлінбеуі, сондай-ақ оларды ұтымсыз пайдалану халықты және шаруашылық кешенін қажетті көлемде және кепілдендірілген сапада сумен қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді шешуді едәуір қиындатады.

Осы жалпы проблеманың маңызды аспектілерінің бірі ел халқын ауыз сумен қамтамасыз ету проблемасы болып табылады, ол бүгінгі күнге дейін көптеген елді мекендерде толық шешілмеген.

Су ресурстары адам денсаулығына суды пайдалану арқылы ғана емес, сонымен бірге олар адамның барлық өмірлік белсенділігімен байланысты екендігі белгілі. Атап айтқанда, су шомылу кезінде, тоғандарда өсірілген су ағзаларын тұтынған кезде және т. б. адам денсаулығына әсер етеді. Халықты ауыз сумен қамтамасыз ету проблемасынан айырмашылығы, Қазақстанда бұл проблемалар туралы, әдетте, тек мамандар ғана біледі.

Сусындар өндірісі елдегі су ресурстарының саны мен сапасына тікелей байланысты. 2020 жылы Қазақстанда ауыз судың сапасы мен қауіпсіздігі бойынша негізгі талаптар екі нормативтік құжаттармен айқындалады:

1. МЕМСТ Р 51232-2003 сапаны бақылауды ұйымдастыруға және әдістеріне қойылатын жалпы талаптар

2. СанПиН 2.1.4.1116 - 02 ауыз су. Ыдыстарға құйылған судың сапасына қойылатын гигиеналық талаптар. Сапаны бақылау.

Осы құжаттарға сәйкес, ауыз су микробиологиялық, паразитологиялық және радиологиялық көрсеткіштер бойынша адамның тұтынуы үшін қауіпсіз, химиялық құрамы бойынша зиянсыз, қолайлы органолептикалық қасиеттерге ие болуы керек. Осындай талаптарға сәйкес келетін суды адам өмір бойы шексіз тұтынуы мүмкін. 2020 жылғы 1-тоқсанда ауыз судың сәйкестігін бағалауды (сертификаттауды) 86 қауіпсіздік көрсеткіштері бойынша жүргізеді (9-эстетикалық қасиеттердің өлшемдері, 55 - химиялық құрамның зиянсыздығы өлшемдері, 2 - радиациялық қауіпсіздік өлшемдері, 11 - эпидемиялық қауіпсіздік өлшемдері, 9 - макро - және микроэлементтік құрамның физиологиялық толымдылығы өлшемдері).

Жалпы тұз құрамы бойынша ауыз су 1 г/дм аспауы тиіс. Шикізат-артезиан бұлақтарынан алынған су және тазартудың үш сатысынан өтетін

орталықтандырылған желіден алынған су. Технологиялық процесте жоғары сапалы шығын материалдары - кварц құмы, антрацит, кокос белсендірілген көмір, жуу және дезинфекциялау құралдары қолданылады.

ДДҰ нормалары бойынша Қазақстанның табиғи суға қажеттілігі 2019 жылы жылына 3 млрд. л құрайды. Сонымен қатар, Қазақстанда барлығы 0,8 млрд бөтелкедегі су өндіріледі, оның 40% - ы деминерализацияланған су және табиғи минералды су.

Қазақстандық табиғи минералды су табиғи судың ең танымал әлемдік брендтеріне тең және физиологиялық толымдылығы мен адам үшін пайдалылығы жағынан олардың кейбіреулерінен кем түспейді. Қазақстандық өндірушілердің ішкі нарықты сумен және сусындармен қамтамасыз етуге және ТМД, Оңтүстік-Шығыс Азия, Қытай және Парсы шығанағы елдерінің табиғи су нарығына шығуға мүмкіндігі бар.

2020 жылы әлемнің көптеген елдері Тауарларды сипаттау мен кодтаудың үйлестірілген жүйесі туралы халықаралық конвенция шеңберінде қабылданған Тауарларды сипаттау мен кодтаудың үйлестірілген жүйесі (Harmonized Commodity Description and Coding System, HS) негізінде құрылған аралас тауар номенклатураларын пайдаланады. Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясы Кеден одағының СЭҚ ТН интерпретациясының негізгі ережелері (БКТ, ЕАЭО Бірыңғай кедендік тарифі) Үйлестірілген жүйеге негізделген. КО сыртқы экономикалық қызметінің тауар номенклатурасында (СЭҚ ТН) тауарларды жіктеуге сәйкес минералды және ауыз су 22-бөлімге ("алкогольді және алкогольсіз сусындар мен сірке суы") жатады, ол өз кезегінде 2201 тауар тобына ("табиғи немесе жасанды минералды, газдалған, қант немесе басқа да тәттілендіретін немесе дәм хош иістендіретін заттар қосылмаған сулар; мұз және қар") бөлінеді.

Ауыз су (табиғи) су-ауыз су нарығына талдау жүргізілген 220110 тауар кіші тобында ("минералды және газдалған сулар; табиғи минералды сулар; газдалмаған; өзгелері") жіктеледі.

Бөтелкедегі судың бірнеше түрі бар.

Өнім бөтелкедегі су, ауыз су, сондай-ақ келесі тізімдегі кез-келген су ретінде белгіленуі мүмкін:

1. Артезиан суы: су өткізбейтін қабаттар арасындағы тау жыныстарының Сулы қабаттарында орналасқан қысымды суларды анықтайтын бұрғылау ұңғымасынан бөтелкедегі су. Бұл қабаттарда су деңгейі Сулы қабаттың төбесінен жоғары, ашу кезінде кейде суббұрқақтар пайда болады;

2. Ауыз су: ауыз су - бөтелкедегі судың тағы бір атауы. Тиісінше, гигиеналық контейнерлерде адам тұтыну үшін сатылатын және қосылған тәттілендіргіштер немесе химиялық компоненттер жоқ ауыз су. Ол калория

мен қантсыз болуы керек. Дәмдеуіштерден немесе жемістерден алынған хош иістер, сығындылар немесе эссенциялар бөтелкедегі суға қосылуы мүмкін, бірақ түпкілікті өнім салмағының 1% - нан аспауы керек. Ауыз су натрий иондарынан босатылуы керек немесе натрий иондарының өте аз мөлшері болуы керек;

3. Минералды су: жалпы салмақтың миллион бөлігіне кемінде 250 салмағы бар бөтелкедегі суды минералды су ретінде белгілеуге болады (минералдану әлемде қабылданған жіктеу бойынша 0,25 г/л-ден жоғары). Минералды су бөтелкедегі судың басқа түрлерінен тұрақты деңгейде және көздегі элементтердің салыстырмалы мөлшерімен ерекшеленеді. Судың бұл түріне ешқандай минералды компоненттер қосылмайды;

4. Тазартылған су: Дистилляция, демонизация, кері осмос немесе басқа ұқсас процестер арқылы алынған суды тазартылған бөтелкедегі су ретінде жіктеуге болады. Мұндай бөтелкедегі судың басқа қолайлы атаулары: дистилденген су, егер ол Дистилляция арқылы жасалса;

5. Егер су демонизация (жұмсарту) немесе осмоспен тазартылған болса, демонизацияланған (жұмсартылған) су, егер тазарту кері осмос арқылы жүргізілсе;

6. Жарқыраған (газдалған) су: су, оның ішінде өндеуден кейін де, көзден пайда болған кезде бірдей көміртегі диоксиді бар;

7. Негізгі су: жер асты түзілуінен алынған бөтелкедегі су, одан су табиғи түрде жер бетіне ағып кетеді. Негізгі суды жер асты кілттің қалыптасуын анықтайтын бұрғылау тесігі арқылы жинау керек. Негізгі судың барлық физикалық қасиеттері, құрамы мен сапасы, табиғи түрде жер бетіне ағатын су сияқты болуы керек;

8. Құдық (ұңғымадан) су: су қабатына жету үшін бұрғыланған, қазылған немесе басқаша салынған құдықтан немесе ұңғымадан бөтелкедегі су.

Бөтелкедегі ауыз суды өндіруге белгілі бір талаптар бар:

1. Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымының (ДДСҰ) халықаралық стандарттарының талаптарына сәйкес табиғи су тікелей ұңғымадан ыдысқа құйылуы тиіс. Бұл жағдайда бөтелкеде артезиан ұңғымасынан су (газдалған, газдалмаған) деген жазу болуы керек;

2. Жасанды түрде тазартылған ауыз су-бұл химиялық реагенттерді қосу арқылы тазартылған су көзінен алынған су (кейбір өндірушілер суды іс жүзінде тұзсыздандырады және бұл процесс тұзсыздандыру, кері осмос деп аталады, содан кейін суды қажетті күйге келтіріп, қажетті мөлшерде тұз қосады);

3. Ауыз судағы тұздардың жалпы мөлшері (минералдану) адам ағзасының қалыпты жұмыс істеуінің маңызды факторы болып табылады. Әлемдік тәжірибеде ауыз суға арналған стандарттармен жалпы

минералданудың тек жоғарғы деңгейлері - 1000-1500 мг/л және негізгі тұзды компоненттер - хлоридтер мен сульфаттар шектеледі.

2019 жылы қазақстандық компаниялар минералды су шығаруды жылына 18% - ға, өзге де сусындарды шығаруды бірден 30% - ға арттырды.

2019 жылдың бірінші жартыжылдығында алкогольсіз сусындар өндірушілер 334,4 млн литр минералды және газдалған су (бір жыл бұрынғыға қарағанда 17,5% - ға көп) және 774,6 млн литр басқа алкогольсіз сусындар (өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда бірден 26,9% - ға көп) шығарды.

Жер үсті суларының ластану деңгейі тазартылған ауыз суды және алкогольсіз сусындарды өндірумен тікелей байланысты және су сапасының өзгеру динамикасын салыстыру және анықтау үшін пайдаланылатын судың ластануының кешенді индексінің (СЗТ) шамасы бойынша бағаланады.

2016 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде Қазақстанның жер үсті суларының сапасына мониторинг жүргізілген су объектілерінің саны 88-ден 107-ге дейін өсті.

2019 жылы 2018 жылмен салыстырғанда "таза" сыныбы бар су объектілерінің саны 25-тен 18-ге дейін азайды. Осы кезеңде су класы "өте лас" су объектілерінің саны 1-ден 3-ке дейін өсті.

Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Ақтөбе және Жамбыл облыстарының су объектілерінде су объектілерінің ауыр металдармен, биогенді және органикалық заттармен ластануы байқалады.

Тобыл өзені бассейнінде су ресурстарының марганецпен, никельмен, темірмен ластануы байқалады, Іле өзені бассейнінің тау өзендерінде - мыспен, фторидтермен, Балқаш – Алакөл көлдер жүйелерінде және Щучье-Бурабай курорттық аймағының көлдерінде жоғары минералдану байқалады.

Су сапасының мониторингі жүргізілетін су объектілерінің жалпы санынан барлығы 12 өзен, 2 су қоймасы, 1 арна, 1 теңіз "таза" су сапасы класына жатқызылған:

-өзендер: Қара Ертіс (ШҚО), Ертіс (ШҚО), Бұқтырма, Оба, Орал (БҚО), Аят, Шілік, Шарын, Қарқара, Түрген, Темирлик, Катта Бөген;

- су қоймалары: Өскемен, Бұқтырма;

- арна: Көшім;

- теңіз: Каспий теңізі.

"Орташа ластанған" **класына**-33 өзен, 5 су қоймасы, 5 көл, 1 арна, 1 теңіз:

- өзендер: Брекса, Үлбі, Емел, Ертіс (Павлодар облысы), Шароновка, қиғаш, Орал (Атырау облысы), Ембі (Атырау), Шаған, Деркөл, Орь, Қарғалы, Есіл, Кеттыбұлақ, Нұра (Ақмола облысы), Іле, Есентай, Текес, Қорғас, Үлкен

Алматы, Кіші Алматы, Баянкөл, Қаскелең, Есік, Талғар, Талас, Шу, Асса, Ақсу, Саргоу, Бадам, Арыс, Сырдария (Қызылорда облысы),

- көлдері: Үлкен Алматы, Зеренді, Кіші Арал, Карасье, Сұлукөл, Балқаш;

-Қапшағай, Сергеев, Күрті, Бартоғай су қоймалары,

- арна: Нұра-Есіл.

"Ластанған" су класына мынадай су объектілері жатады:

-өзендер: Тихая, Глубочанка, Ембі, Темір, Ырғыз, қарақобда селосы, Ақтасты, Ақ - Бұлақ, Сары – Бұлақ, Жабай, Токташ, Қара-Балты, Келес, Сырдария (шегінде Түркістан облысы);

- көлдер: Шалқар (Ақтөбе облысы), Шалқар (Батыс Қазақстан облысы), Сұлтанкелді, Қопа, Бурабай, Үлкен Шабакты, Шортан;

- арна: Ертiс-Қарағанды;

- Шардара су қоймасы.

"Ластанған" су класына мынадай су объектілері жатады:

- өзендер: Елек (Ақтөбе облысының шегінде), Қосестек, Үлкен Қобда, Тоғызак, Нұра (Қарағанды облысының шегінде);

- көл: Билікөл, Кіші Шабакты;

- Самарқанд және Кеңгір су қоймалары.

"Өте лас" су класына – Красноярка, Тобыл, Ойыл өзендері жатады.

"Өте лас" су класына Шерубай Нұра және Қара - Кеңгір өзендері жатады.

"Қоршаған ортаның жай-күйіне бақылау жүргізу" бағдарламасы бойынша 29 трансшекаралық өзендерде жер үсті суларының сапасына мониторинг жүргізіледі. Қытаймен (2001 жылдан бастап), Ресеймен (1992 ж.) қол қойылған келісімдер шеңберінде трансшекаралық өзендерде гидрологиялық бекеттер бойынша гидрохимиялық ақпаратпен (деректермен) алмасу жүргізілуде. Трансшекаралық өзендердің жай-күйін бірлескен бақылаудың бекітілген регламенттеріне сәйкес деректермен алмасу жүргізіледі.

15 трансшекаралық өзендерде, жағалаудағы топырақтарда және су түбіндегі шөгінділерде радионуклидтер мен макро – микроэлементтерді химиялық талдау "қоршаған ортаның жай-күйіне бақылау жүргізу" бағдарламасы бойынша "улы компоненттерді трансшекаралық тасымалдау мониторингін жүргізу" іс-шарасы шеңберінде орындалады.

Төмендегі кестеде 2016 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде трансшекаралық өзендердің жер үсті суларының жоғары ластану жағдайлары туралы мәліметтер келтірілген.

2016-2019 жылдар кезеңінде трансшекаралық өзендердің жер үсті суларының жоғары ластану жағдайлары

Су объектісінің атауы, облысы	Жағдайлар саны				Ластаушы зат
	2016ж.	2017ж.	2018 ж.	2019 ж.	
Тобыл Өзені (Қостанай Облысы)	3	4	2	7	Марганец, мыс, никель
Тоғызак Өзені (Қостанай Облысы)	5	7	2	2	Никель
Аят Өзені (Қостанай Облысы)	2	4	2	3	Марганец, никель
Обаған Өзені (Қостанай)		1	1	3	Марганец, никель
Уй Өзені (Қостанай Облысы)		2	2	2	Марганец, никель
Ор Өзені (Ақтөбе)			2		Мыс, мырыш
Елек Өзені (Ақтөбе)	7	7			Бор
Шаған өзені (БҚО)	1				Ерітілген оттегі
Үлкен Өзен өзені (БҚО)	1				Ерітілген оттегі
Жайық өзені (БҚО)	1				Ерітілген оттегі

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Балқаш-Алакөл, Ертіс және Тобыл-Торғай облыстарындағы жер үсті суларын ластаудың негізгі көздері ауыр өнеркәсіп салалары (металл кендерін өндіру және болат өндіру, сондай – ақ мұнай өңдеу), басқа өзен бассейндерінде ластанудың негізгі көзі-ауыл шаруашылығы болып табылады.

Қазақстан Республикасының Су ресурстарын кешенді пайдалану мен қорғаудың Бас схемасына сәйкес ластаушы салалар жыл сайын 50%-ға жуық суды тазартусыз ағызады, бұл жылына 1,5-2 млрд. м³ тазартылмаған ағынды суларды білдіреді. Канализацияға қол жеткізу бойынша артта қалушылықтан және екінші рет тазартудың болмауынан Қазақстанда елді мекендердің сарқынды суларының 29% - ы ағызу алдында екінші рет тазартудан өтеді (Ұлыбританияда 94%, Израильде және Сингапурда 100%).

Судың сапасы барлық бақылаушы ұйымдардың тұрақты бақылауы жүргізілетін ағынды сулардың ұйымдастырылған төгінділеріне ғана емес, сондай-ақ едәуір дәрежеде әртүрлі өнеркәсіптік қалдықтардың (аршылған жыныстардың үйінділері, күл үйінділері) су көздеріне, елді мекендер аумақтарынан, егістіктерден шайылатын химикаттардан алаңдық шайындыларға байланысты. Сондықтан да нөсер суларын ұстау және тазарту жөніндегі іс-шараларды іске асыру қажет.

ҚР ҰЭМ "санитариялық-эпидемиологиялық сараптама және мониторинг ғылыми-практикалық орталығы" ШЖҚ РМК санитариялық-гигиеналық мониторинг және тәуекелдерді бағалау департаментінің (м. ғ. к.) деректері бойынша Тастанбаев С. О.) 2019 жылғы I (шаруашылық-ауыз сумен

жабдықтау үшін) және II (мәдени-тұрмыстық мақсаттағы) санаттағы су айдындарының су сапасы тиісінше кестелерде көрсетілген.

2019 жылғы I-санаттағы су айдындары суының сапасы (шаруашылық-ауыз сумен жабдықтау үшін)

Облыстардың атауы	Санитарлық-химиялық көрсеткіштер			Микробиологиялық көрсеткіштер		
	Зерттеу сынамала р	сәйкес келмейді. СН	%	Зерттеу сынамала р	сәйкес келмейді. СН	%
Республика Қазақстан	825	178	21,6	809	93	11,5
Ақмола облысы	12	1	8,3	46	11	23,9
Ақтөбе облысы	0	0	0,0	0	0	0,0
Алматы	42	2	4,8	42	1	2,4
Атырау	226	28	12,4	229	50	21,8
ШҚО	55	2	3,6	67	0	0,0
Жамбыл	0	0	0,0	10	0	0,0
БҚО	155	37	23,9	170	2	1,2
Қарағанды (Қостанай)	81	29	35,8	109	0	0,0
Қызылорда	69	0	0,0	0	0	0,0
Маңғыстау	31	31	100,0	31	9	29,0
Маңғыстау			0,0			0,0
Павлодар	17	0	0,0	17	0	0,0
СҚО	0	0	0,0	0	0	0,0
Түркістан	110	45	40,9	63	20	31,7
Алматы қ.	0	0	0,0	0	0	0,0
Нұр-Сұлтан қ.	26	3	11,5	24	0	0,0
Көліктегі ТҚҚК	1	0	0,0	1	0	0,0

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылғы II-санаттағы су айдындарының су сапасы (мәдени-тұрмыстық мақсатта)

Санитарлық-химиялық көрсеткіштер			Микробиологиялық көрсеткіштер		
Зерттелді сынамалар	оның ішінде сәйкес келеді санитарлық нормаларға	%	Зерттелді сынамалар	келмейді санитарлық нормаларға	%
3814	556	14,6	3085	466	15,1

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау Комитетінің (Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі - Санитарлық - эпидемиологиялық салауаттылық жөніндегі уәкілетті орган) деректері бойынша ашық су айдындарының су сапасына әсер ететін себептер де болып табылады:

- су қорғау аймақтары мөлшерінің сақталмауы;
- стихиялық тұрмыстық қоқыс үйінділерінің пайда болуы;
- өндірістік және ауыл шаруашылығы объектілерінің ағындылары;
- тұрғын және өндірістік объектілерді санитариялық-эпидемиологиялық қызмет органдарының келісімінсіз өзен арналарының жағалауларына орналастыру;
- кәріз желілеріндегі апаттар және басқалар.

2. Салаға көрсетілетін қолдау

Ішкі нарықты сапалы тауарлармен және өнімдермен, оның ішінде сусындармен қамтамасыз ететін қазіргі заманғы сауда жүйесін құру және дамыту, сондай-ақ тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің экспортқа бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында сауданы дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы тұжырымдамасының жобасы қаралды.

Негізгі міндеттер анықталды:

1. өнімнің сапасы мен қауіпсіздігін арттыру;
2. сауда саласында сапалы адами капиталды қалыптастыру;
3. оңтайландырылған сандық сауда процесін қамтамасыз ету;
4. көп форматты сауда-тарату инфрақұрылымын, жайлы тұтыну ортасын құру;
5. шикізаттық емес тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің импорты мен экспортын әртараптандыру, ішкі және сыртқы нарықтарда отандық тауар өндірушілер үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Алдын ала бағалаулар бойынша мемлекеттік бағдарламаны іске асыруға жеке инвестицияларды қоса алғанда, 285 млрд теңгеге жуық қаражат қажет болады. Жоспарланған міндеттерді орындау 2025 жылға қарай сауданың орташа жылдық нақты қосылған құнын 106,2% - ға арттыруға, ұлттық стандарттарды қолдану деңгейін 41% - дан 75% - ға дейін көтеруге, тауарлар мен қызметтердің шикізаттық емес экспортын \$41 млрд-қа дейін арттыруға, бөлшек тауар айналымынан электрондық сауда үлесін 10% - ға дейін арттыруға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік бағдарламада тауар өткізу жүйесін қалыптастыру, биржалық, шекара маңындағы және электрондық сауданы дамыту, Техникалық реттеу және тұтынушылардың құқықтарын қорғау құралдарын жетілдіру жөніндегі шаралар көзделетін болады.

Бизнестің жол картасы-2025 "бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі – Бағдарлама) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 24 желтоқсандағы № 968 қаулысымен бекітілген. 2020 – 2024 жылдар кезеңінде іске асырылатын бағдарлама өңірлік кәсіпкерліктің тұрақты және теңгерімді өсуін, сондай-ақ жұмыс істеп тұрған жұмыс орындарын қолдауды және жаңа тұрақты жұмыс орындарын құруды қамтамасыз етеді.

Бағдарламаны іске асырудың негізгі үш бағыты:

- моноқалалар, шағын қалалар мен ауылдық елді мекендер кәсіпкерлерінің бизнес-бастамаларын қолдау;
- экономиканың басым секторларында қызметін жүзеге асыратын кәсіпкерлерді/индустриялық-инновациялық қызмет субъектілерін салалық қолдау;
- кәсіпкерлікті қаржылай емес қолдау шараларын ұсыну.

Осы бағыт шеңберінде индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау саласындағы уәкілетті орган айқындаған экономиканың басым секторларында инвестициялық жобаларды іске асыратын және (немесе) іске асыруды жоспарлап отырған кәсіпкерлерді ұзақ мерзімді лизингтік қаржыландыру.

Басым бағыттарының бірі болып табылады:

- Азық-түлік өнімдерін өндіру
- Минералды сулар мен басқа да алкогольсіз сусындар өндірісі.

Отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігінің жоғары деңгейі 2015-2020 жж. үдемелі индустриялық-инновациялық даму жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны (ҮИИДМБ) табысты іске асыру факторларының бірі болып табылады. Бағдарламаның негізгі мақсаты әртараптандыруды ынталандыру және өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады. Бағдарламада мемлекеттік қолдау шеңберінде қаржы ағындарының 80% жіберілетін алты басым сектор айқындалған. Атап айтқанда, басым секторлардың бірі тамақ өнеркәсібі болып табылады. Тамақ және химия өнеркәсібіндегі жобаларды іске асыруды қамтамасыз ету үшін Үкімет бизнесті жеңілдікпен несиелеуге 100 млрд. теңгеге дейін бөледі. Азық-түлік саласына кіретін қарастырылып отырған салада өз қызметін жүзеге асыратын кәсіпкерлер ҮИИДМБ жаңа бағдарламасына белсенді қатысу арқылы үкіметтің қолдауына ие болуы керек.

Ауыз су құюмен айналысатын кәсіпорын "Даму кәсіпкерлікті дамыту қоры" АҚ - ның кешенді қолдауына сене алады, өйткені "Бизнестің жол картасы – 2020" бағдарламасының әлеуетті қатысушылары үшін экономиканың басым секторларының тізбесіне су жинау, өңдеу және бөлу енгізілген (ЭҚОЖ коды-36).

««Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ - ның жаңа бизнес – бастамаларын қолдау-бұл жаңа жобаларды іске асыратын немесе іске асыруды жоспарлайтын кәсіпкерлерге жеңілдік көмекті, сондай-ақ экономиканың басым секторларында өндірісті жаңғыртуға және кеңейтуге бағытталған жобаларды қолдауды көздейтін кешен.

Осы бизнес - идея аясында кәсіпкер келесі көмек түрлеріне сене алады:

- Кредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау;
- Кредиттер бойынша ішінара кепілдік беру;
- Өндірістік (индустриялық) инфрақұрылымды дамыту;
- Бизнесті жүргізуді сервистік қолдау (бұл қолдау түрін бизнесті ұйымдастырғаннан кейін пайдалануға болады, қолданыстағы бизнес үшін қарастырылған).

«KAZAKH INVEST» экспорт және инвестициялар жөніндегі ұлттық агенттігі АҚ «экспортты жылжытумен және экспорттаушыларды қолдаумен айналысатын Қазақстандағы басты мемлекеттік орган болып табылады. Kazakh Invest экспортқа жәрдемдесуді қамтамасыз етеді және экспорттаушыларға экспорттық қызметтің бірқатар мәселелері бойынша қолдау көрсетеді:

- экспорттаушыларға кеңес беру қызметтері;
- шетелдік серіктестер мен клиенттерді іздеу;
- қазақстандық жеткізушілерді іздеуде шетелдік сатып алушылар мен дистрибьюторларды қолдау;
- экспорттаушылардың нысаналы нарықтарға сапарлары үшін маршруттарды дайындау;
- Қазақстанға шетелдік сатып алушылардың маршруттарын дайындау;
- сату миссияларын ұйымдастыру;
- ішкі нарықтағы көмек;
- өнім дизайны / орау кезінде қолдау;
- сауда және нарықтар бойынша аналитикалық кері байланыс;
- белгілі бір сектор мен компания бойынша нарықты зерттеу;
- жарнамалық және ақпараттық қолдау;
- халықаралық көрмелерде Қазақстандық мемлекеттік стендтерді ұйымдастыру;
- экспорттық басқару және маркетингтік қызметті оқыту;

- гуманитарлық сатып алу нарықтарын жылжыту.

Kazakh Invest сондай-ақ экспорттаушыларға шетелдік нарықтарда өнім ассортиментін ұсынуға байланысты шығындардың 50% - ын өтеу арқылы қолдау көрсетеді. Осы қаржылық қолдаумен өтелетін іс-қимылдар спектрі мыналарды қамтиды:

- шетелдегі өкілдікті (кеңселерді, қоймаларды, дүкендерді, көрсету залдарын) қолдау;
- халықаралық көрмелерге қатысу;
- ішкі өнімдерді жарнамалау;
- компания қызметкерлерін оқыту;
- франшизаны тарту;
- веб-сайтты құру және іске қосу;
- маркетингтік зерттеулер.

3. Жобаларды іске асыру шеңберіндегі саланың перспективалары (нарық көлемі, жоспарланған жобалар, болашақтағы сұраныстың негіздемесі)

Ауыз су құю бизнесі басқаларға қарағанда тез өседі, өйткені ол оңай және тиімді деп саналады. Қазақстанда "су" нарығы, сарапшылардың түрлі бағалаулары бойынша, сусындардың барлық нарығының 40% - дан 60% - ға дейінгісін алады және өсіп келеді.

Нәтижесінде, 2015-2019 жылдар аралығында "су" нарығы аз өсті: 2015 жылы оның көлемі 0,8 млрд литрді, ал 2019 жылы-шамамен 1 млрд литрді құрады. ДДСҰ нормаларына сәйкес сусындар, атап айтқанда су өндірісін арттыру керек. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы Қазақстан халқының табиғи суға қажеттілігі жылына 3 млрд литрді құрайды деп санайды.

Бұдан басқа, ҚР ҰЭМ СК деректері бойынша су өндірудің ең жоғары кезеңі мамыр, маусым және шілде болып табылады. Осы айларда ондаған миллион литр өндіріс басқа айлардың көрсеткіштерінен асып түседі. Өндірістің максималды көлемі Шілдеде, ең азы қаңтарда тіркелді.

Суды тұтыну да маусымдық. Жылы мезгілде минералды және ауыз суға деген қызығушылық тұрақты сатып алушылар тарапынан ғана емес, сонымен бірге жыл бойы басқа алкогольсіз сусындарды ұнататын тұтынушылар тарапынан да артып келеді.

Елімізде өндірілетін алкогольсіз сусындардың 90% - дан астамы ішкі нарықта сатылады. ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің мәліметінше, 2019 жылы елімізде алкогольсіз сусындар 1,7 млрд литр өндірілген, экспортқа 0,13 млрд литр, ал елге 0,12 млрд литр әкелінген. Нұр-сұлтан мен Алматыда пластикалық бөтелкелерден ең көп су ішеді.

Нарықта ұсынылған барлық су кен орны, сүзу әдістері, дәрумендер мен минералдардың құрамы бойынша ерекшеленеді.

"Қазақстанда бөтелкедегі су өндірісінің даму динамикасы" шолуында, ресми деректер бойынша, Қазақстанда Жер асты сулары бар 285 көз және Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарында орналасқан емдік-минералды суы бар 11 көз бар. Бейресми мәліметтер бойынша, жер асты минералды көздері көп.

Сауалнамаға сәйкес, Қазақстан халқы арасында ауыз су брендтері танымал:

- Tassay
- Turan
- «Күміс»
- «Хрусталь»
- Von Aqua
- Минералды сулар арасында көшбасшы:
- "Әсем Ай-Сарыағаш»
- "Алекс-Сарыағаш»

Су нарығындағы бәсекелестік өте өткір. Тұтынушының сусындардың үлкен ассортиментін таңдау мүмкіндігі бар. Мәселе мынада, адамдар тазартылған ағынды суды нақты минералды табиғи Судан ажырата алмайды. Өндірушілердің айтуынша, "су" бизнесі өте қымбат. Инвестицияны өтеу оңай емес.

Су алу мен бір ұңғыманы бұрғылауға 50 млн теңге қажет. Келесі ұңғыма арзан болды — шамамен 25 миллион. Барлығы автоматтандырылған зауыт-бұл жеке күн. Судың әрбір талдауы 100 мың теңге тұрады.

2019 жылғы 1 қаңтардан бастап Еуразиялық экономикалық одақтың "табиғи минералды суларды қоса алғанда, буып-түйілген ауыз судың қауіпсіздігі туралы" техникалық регламенті күшіне енді. Регламентте бөтелкедегі ауыз судың сапасы мен қауіпсіздігіне қойылатын талаптар айтарлықтай төмендетілген, бірақ сонымен бірге ауыз судың пайдалы қасиеттері мен судың физиологиялық толықтығы туралы таңбалау талаптары алынып тасталған. Яғни, өндірушілер мен жеткізушілер жарнамаға байыпты инвестиция салып, өз өнімдерін белсенді түрде алға жылжытуы керек.

Тұтастай алғанда, Қазақстан тұтынушылар денсаулықты сақтау мәселелеріне мән беретін және жақсы көңіл-күй мен форманы сақтауға мүмкіндік беретін өнімдердің жоғары өсу қарқыны байқалатын жетілген нарықтардың дамуын қайталайды. Бұл үрдісті отандық алкогольсіз сусындар нарығы жақсы көрсетеді. Алкогольсіз сусындар нарығының барлық сегменттері бақылау кезеңінде бар трендтер аясында артып келеді.

Алкогольсіз сусындар нарығына "сау" трендтер көбірек әсер етеді: салауатты өмір салтына, әл-ауқатқа және сапалы табиғи өнімдердің ассортиментін кеңейтуге деген ұмтылыс. Бұл көбінесе функционалды сусындар санатына жатады, яғни қосымша пайдалы қасиеттері бар сусындар.

Бұл өз нарықтық позицияларының өсуі мен нығаюын жалғастырудың нақты мүмкіндігі. 2020 жылы компаниялар өмір сүру сапасын арттыратын қосымша пайдасы бар функционалды сусындар – сусындар нарығына вектор алды. Тұтынушыға дәм мен қуаныштан басқа белгілі бір пайда әкелетін сусындар ұсынылады. Бұл дамудың стратегиялық перспективасы.

Сауда Қазақстанның ЖІӨ-нің 17% - ын алады. 2019 жылдың қорытындысы бойынша саланың өсу қарқыны 7,6% - ды құрады, ал жұмыспен қамтылған қызметкерлер саны 1,4 млн адамға жетті. Қазақстанның сыртқы тауар айналымы \$96,1 млрд құрады, оның ішінде экспорт \$57,7 млрд және импорт \$38,4 млрд. ішкі тауар айналымы 37,5 трлн теңгеден асты, бұл 2018 жылғы көрсеткіштен 11% - ға артық.

ҚР өнеркәсіп салалары бойынша инвестициялар құрылымында "сусындар өндірісі" саласының үлесіне көмір мен лигнит өндіру бойынша салалардан төмен (үлес салмағы 1,4%) орта есеппен 0,5% келеді және темекі және тоқыма бұйымдарын өндіру бойынша саланың инвестициялар көлемі бойынша озып келеді (үлес салмағы тиісінше 0,2% және 0,1%).

Қазақстанда 358 кәсіпорын минералды сулар мен алкогольсіз сусындарды өндірумен және сатумен айналысады. Оның ішінде меншік түрі бойынша кәсіпорындардың 90% - дан астамы шағын болып табылады.

Жер асты суларын өндіруді жүзеге асыратын жер қойнауын пайдаланушыларды фискалдық реттеу бөлігінде 2017-2019 жылдар бойы табиғи-минералдық көздерден өндіруге салық салынатын ставка өндірілген судың 1 литріне шамамен 2-3 тиынды құрайды.

Минералды судың сапасы мен қауіпсіздік нормативтерін регламенттейтін Қазақстанда қолданыстағы және әзірленген негізгі стандарт ҚР СТ 452-2002 «Минералды табиғи ауыз су емдік-асханалық және емдік болып табылады». Бұдан басқа, "табиғи минералды суларды қоса алғанда, буып-түйілген ауыз судың қауіпсіздігі туралы" ЕАЭО техникалық регламентінің жобасы мақұлданды.

4. Жобаны іске асырудың мүмкіндігі мен орындылығын айқындау

Газдалмаған ауыз су нарығы перспективалы, әсіресе үлкен сыйымдылықтарға құйылған ауыз су нарығы ретінде қарастырылады; сарапшылар сұраныстың артуының тұрақты үрдісін және өндіріс көлемінің өсуін атап өтеді. Қазақстанда 285 су көздерінің болуына байланысты әлеуетті

ескере отырып, таяу болашақта сату көлемінің жоғары өсу қарқынының сақталуын ғана емес, сондай-ақ нарықтың құрылымдық өзгерістерін де күтуге болады. Қазақстандық нарықта бәсекелестіктің жоғары деңгейі бар, нарықта, негізінен отандық өндірісте сатылатын өнім әртүрлі баға санаттарына бағдарланған.

Отандық ойыншылар әлемдік көшбасшылардан қалыс қалмауға тырысады. Ірі жергілікті өндірушілер 2 медиа өрісті бөлді. 2017-2019 жылдар аралығында Caspian B. H. (нақты Пиноккио, Компотай) сыртқы құрылымдарда орналастыру үрдісі байқалды.

Өнімді көбірек сатуды қамтамасыз ету үшін отандық кәсіпорындар жарнамалық қызметті, сатудың әртүрлі арналарын ынталандыруы, жақын шет елдерге өнім экспортының көкжиегін кеңейтуі керек. Алкогольсіз сусындар мен минералды сулардың отандық брендтерінің танымалдылығын арттыру үшін аймақтық немесе республикалық көрме-жәрмеңкелерді үнемі өткізу қажет, өйткені бұл өте тиімді жарнама болып табылады. Көрме-жәрмеңкеге қатысу бірден бірнеше міндеттерді шешуге мүмкіндік береді: қазақстандық компаниялардың танымалдығы мен имиджін арттыру, жаңа жеткізушілерді немесе дилерлерді іздеу, жаңа өнімдерді зерттеу, бәсекелестерді зерттеу.

Қазақстанның шырындарға деген қажеттілігі 74% - ға өз өндірісімен қамтамасыз етіледі. Қазақстанның ірі және орта кәсіпорындар түріндегі қуатты өндірістік әлеуеті бар.

2014-2019 жылдар аралығында көкөніс және жеміс шырындары өндірісінің өсу үрдісі бар: 2014 жылы 122509,5 мың литрден 2019 жылы 173501,8 мың литрге дейін.

Шырын өндірісі өндіріс көлемі бойынша ірі (2000 т. және одан жоғары) және орташа (2000 т. дейін) кәсіпорындарға шоғырланған. Raimbek Bottlers компаниясы Қазақстандағы өндіріс және экспорт көлемі бойынша ең ірі болып табылады және ол ішкі нарыққа барынша әсер етеді. Көкөніс, сондай – ақ жеміс шырындарын өндіру 76% - ға Алматы қаласында жүзеге асырылады; шырын өндіруші кәсіпорындардың бір бөлігі Алматы облысында орналасқан.

Қазақстанда шырындардың дәмдік сегментінен ең жоғары сұраныс өрік, апельсин, алма, шабдалы, мультивитамин, қызанақ болып табылады. Жеміс шырындары тұтынушылардың басым көпшілігін артық көретіні анық. Сәбіз, қызылша, паприка және басқа да көкөністерден жасалған көкөніс шырындары тұтынушылар арасында үлкен сұранысқа ие емес. Тек кейбір өндіруші компаниялар көкөністерді қамтитын аралас дәмі бар шырындарды ұсынады. Осылайша, Қазақстанда тұтынушылар жеміс шырындарына

басымдық береді. 2019 жылы жеміс шырындарының өндірісі 96,1%, көкөніс шырындарының өндірісі 3,9% құрады.

"Қарақат" ӘКК кәсіпорындары өз қызметін минералды газдалған және газдалмаған су құю жобасын іске асырудан бастады. "Қарақат" ӘКК 2017 жылы Алғабас ауылдық округінде құрылды.

2015 жылы Жолқұдық ауылдық округінде 118 метр тереңдікте құнды және пайдалы су көзі табылды. Бұл жерде цех салынды, ресейлік "Новосибирскпродмаш" компаниясының жабдықтарын сатып алды. Су тазартудың 3 сатысынан өтеді, содан кейін өз өндірісінің бөтелкелеріне құйылады.

5. Ішкі өндіріс

90-жылдардың ортасынан бастап Қазақстандағы бөтелкедегі су нарығы жыл сайынғы жоспарлы өсуді 10-15% - ға көрсетіп отыр, 2008-2009 жылдардағы дағдарыстық жылдары су сату көлемі қысқаруда, нарықтағы сату көлемі шамамен 15-20% - ға азайды.

Елімізде өндірілетін алкогольсіз сусындардың 90% - дан астамы ішкі нарықта сатылады. ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің мәліметі бойынша, 2019 жылы елімізде алкогольсіз сусындар 1,9 млрд литр өндірілген, экспортқа 0,13 млрд литр, елге 0,12 млрд литр әкелінген.

2019 жылдың қорытындысы бойынша алкогольсіз сусындар өндіруші өңірлер арасында Алматы облысы (ҚР-дан 62,3%), Алматы (ҚР-дан 11,9%) және Түркістан облысы (ҚР-дан 8,9%) көш бастап тұр. Сондай - ақ, Түркістан облысы минералды және газдалған суларды өндіру бойынша абсолютті көшбасшы болды-ҚР - дан 46,5%, сонымен қатар ТОП-3 құрамына Ақмола облысы кірді-13,5% және тағы 9,2% - ын Алматы өндірушілері қамтамасыз етті.

2019 жылдың қаңтар-қыркүйек айларында қазақстандық компаниялар 598,9 млн литр минералды және газдалған су шығарды, бұл бір жыл бұрынғыға қарағанда 6,4% - ға көп. Басқа алкогольсіз сусындар өндірісі де өсті — үш тоқсанда 449 миллион литрге дейін (жылына 6,7%). Көпжылдық динамикада ауыз су өндірісі 2017 жылдан бастап сенімді түрде өсті. Басқа алкогольсіз сусындар секторында 2017 жылы құлдырау байқалды, бірақ 2018 қорытындысы бойынша сала қайтадан өсті.

2019 жылдың қорытындысы бойынша қазақстандық өндірушілер алкогольсіз минералды және газдалған сусындарға сұранысты 92% - ға қамтамасыз етті. Алайда, импорт үлесіне 8% тиесілі болғанына қарамастан, импорт көлемі бір жыл ішінде 35% - ға өсті. Ел ішінде өндірілген және әкелінген сусындардың 94,6% сатылады, қалғаны экспортқа кетеді.

Ресурстар мен пайдалану балансы. Минералды су және алкогольсіз сусындар қаңтар-желтоқсан 2019 / млн литр

	2019	2018	Бір жылдағы өсу	2019	2018
Ресурстар	1 399,2	1 277,8	9,5%	Ресурстардан үлес	
Өндірісі	1 287,1	1 194,8	7,7%	92,0%	93,5%
Импорт	112,1	83,0	35,0%	8,0%	6,5%
Пайдалану	1 399,2	1 277,8	9,5%	Пайдаланудан үлес	
Экспорт	75,6	107,3	-29,5%	5,4%	8,4%
Ішкі нарықтағы көмек	1 323,6	1 170,6	13,1%	94,6%	91,6%

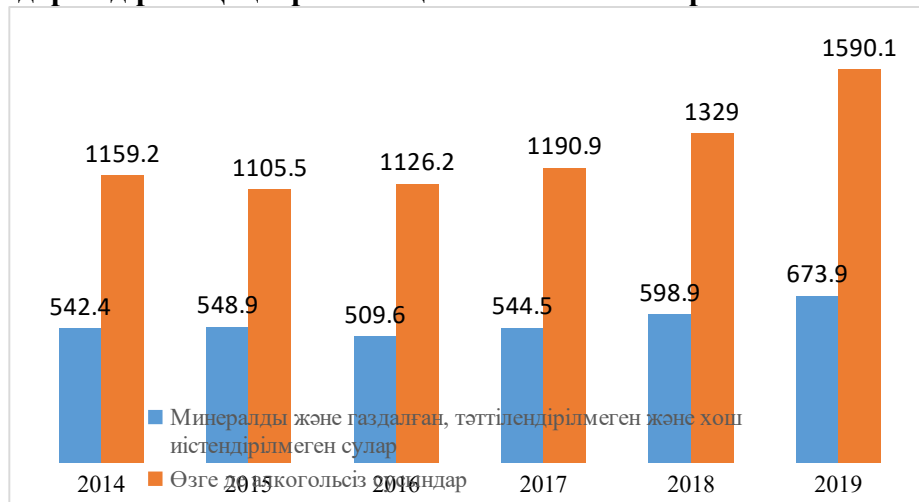
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылға қарай минералды және газдалған сулардың негізгі өндірісі Түркістан облысында шоғырланған (ҚР-дан 46,5%). 2020 жылы бұл Түркістан облысы және Республикалық маңызы бар Шымкент қаласы.

Алкогольсіз сусындар өндірісінде көшбасшы Алматы облысы болды (ҚР-ның 62,3%). Аймақтағы алкогольсіз сусындардың ірі өндірушілері- "Galanz Bottlers" АҚ (DELLOS Aloe, "MAXI шай", Laimon Fresh, Sevens, Nestea, "қайың" және т. б.); "RG BRANDS KAZAKHSTAN" ЖШС "Ақсеңгір" филиалы (Lipton Ice Tea, асу ауыз суы және т. б.); сондай-ақ "Coca-Cola Алматы Боттлерс" Алматы филиалы.

2019 жылдың 12 айында елде 673,9 млн литр минералды және газдалған су және 1,59 млрд литр өзге де алкогольсіз сусындар (плюс жылына 24,9%) өндірілді.

Сусындар өндірісі. Қаңтар-желтоқсан 2019 / млн литр

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2014 және 2019 жылдардағы жедел деректер салыстырылады

Жыл	Минералды және газдалған су (млн. литр)	Өзге де алкогольсіз сусындар (млн. литр)	Жалпы (млн. литр)
2014	542,4	1159,2	1701,6
2015	548,9	1105,5	1654,4
2016	509,6	1126,2	1635,8
2017	557,1	1389,6	1946,7
2018	598,9	1329	1927,9
2019	673,9	1590,1	2264

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Тұтастай алғанда, отандық өндірушілер қазақстандық нарықты қамтамасыз етеді, алайда экспортталатын өнім импортталғанға қарағанда динамикада аз. 2019 жылдың қорытындысы бойынша жергілікті компаниялар сұраныстың 91,9% - ын жауып тастады.

Бұл ретте ҚР-дан импорт та, экспорт та аз: 2019 жылы 185,4 млн литр ғана сусын мен су әкелінді (жылына+19,6%), 110,8 млн литр (+11,3%) шығарылды.

Ресурстар мен пайдалану балансы. Минералды су және алкогольсіз сусындар қаңтар-желтоқсан 2019 / млн литр

	2019	2018	Бір жылдағы өсу	2019	2018
Ресурстар	2292,1	1854,4	123,6%	Ресурстардан үлес	
Өндірісі	2106,7	1699,4	124,0%	91,9%	92,0%
Импорт	185,4	155	119,6%	8,1%	8,4%
Пайдалану	2292,1	1854,4	123,6%	Пайдаланудан үлес	
Экспорт	110,8	99,6	111,2%	4,8%	5,4%
Ішкі нарықтағы көмек	2181,3	1754,8	124,3%	95,2%	94,6%

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Су өндірісінің ең жоғары кезеңі-мамыр, маусым және шілде. Осы кезеңде ондаған миллион литр өндіріс басқа айлардың көрсеткіштерінен асып түседі. 2015-2019 жылдардағы динамикадағы өңдеуші өнеркәсіп өндірісінің көлемі туралы ресми статистикаға жүгінеміз.

ҚР Статистика комитетінің деректері бойынша 2019 жылы көлемі 492,6 м3 минералды және газдалған суларға жататын өнім өндірілді, бұл 2015 жылмен салыстырғанда өндірілген өнім көлемінен 6,6% - ға жоғары. Республикада 2017 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде өнім өндірудің жалпы серпіні біртіндеп өсу үрдісімен айқындалады, бұл жылдан жылға

байқалады. Талданып отырған 2016 - 2019 жылдардағы орташа өсу қарқыны 6,3% - ды құрады.

2015 - 2019 жылдың бірінші жартыжылдығындағы минералды және газдалған, тәттіленбеген және хош иістендірілмеген судың нақты көлем индексінің динамикасы. 2017-2019 жылдар кезеңінде ауыз су және минералды су өндірісі көлемінің өсу қарқынының оң серпіні байқалады. 2014 жылы ауыз су және минералды судың нақты көлем индексі 95,1% - ды құрады, бұл соңғы 5 жылдағы ең төменгі мән болып табылады.

2019 жылдың қаңтар-қыркүйек айларында қазақстандық компаниялар 673,9 млн литр минералды және газдалған су шығарды, бұл бір жыл бұрынғыға қарағанда 6,4% - ға көп.

2019 жылғы қаңтар-сәуір қорытындылары бойынша қазақстандық өндірушілер сусындар мен суға сұраныстың 92,4% - ын жауып тастады. Импорт үлесіне тек 7,6% ғана тиесілі болды. Алайда, импорт көлемі бір жылда бірден 13,7% - ға өсті. Ресурстардың барлығы 4,6% экспортқа кетеді, қалғаны ел ішінде сатылады.

Барлық нарықтың 92% - ға жуығы отандық өндірушілерге тиесілі.

6. Өндірістік қуаттар

ДДҰ нормалары бойынша Қазақстанның табиғи суға қажеттілігі 2019 жылы жылына 3 млрд. л құрайды. Сонымен қатар, Қазақстанда барлығы 0,8 млрд бөтелкедегі су өндіріледі, оның 40% - ы деминерализацияланған су және табиғи минералды су.

"Coca-Cola İçecek" түрік компаниясы Нұр-сұлтан қаласында "Нұр-сұлтан - жаңа қала" арнайы экономикалық аймағының аумағында алкогольсіз сусындар өндірісін іске қосты. Жаңа зауыттың өндірістік қуаты жылына 100 млн литр, салынған инвестициялық капитал - 80 млн АҚШ долларын құрайды.

Сондай - ақ, Asia Waters - "Көкшетау минералды сулары" зауытында ауқымды жаңғырту басталды. 2021 жылға қарай мұнда қазақстандық өнімнің 100% - ын шығаруға көшу жоспарлануда. 2022 жылға дейін "Көкшетау минералды сулары" КМВ қуаты жылына 400 млн литрді құрайтын болады.

Жалпы, отандық өндірушілер қазақстандық нарықты қамтамасыз етеді: 2019 жылдың қорытындысы бойынша жергілікті компаниялар сұраныстың 91,9% - ын жауып тастады.

Бұл ретте ҚР-дан импорт та, экспорт та аз: 11 ай ішінде тек 185,4 млн литр сусын мен су әкелінді (жылына+19,6%), 110,8 млн литр (+11,3%) шығарылды.

Ресурстар мен пайдалану балансы. Минералды су және алкогольсіз сусындар қаңтар-тамыз 2019 / млн литр

	2019	2018	Бір жылдағы өсу	2019	2018
Ресурстар	2 292,1	1 854,4	23,6%	Ресурстардан үлес	
Өндірісі	2 106,7	1 699,4	24,0%	91,9%	91,6%
Импорт	185,4	155,0	19,6%	8,1%	8,4%
Пайдалану	2 292,1	1 854,4	23,6%	Пайдаланудан үлес	
Экспорт	110,8	99,6	11,3%	4,8%	5,4%
Ішкі нарықтағы көмек	2 181,3	1 754,8	24,3%	95,2%	94,6%

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Әр түрлі бағалаулар бойынша ауыз су нарығының үлесіне көлемі бойынша барлық алкогольсіз сусындар нарығының 40% - дан 60% - ға дейін келеді. Әр түрлі деректер бойынша жылына су сатудың жыл сайынғы өсімі 10-нан 25% - ға дейін құрайды. Бұл жағдай түсінікті: халықтың әл - ауқатының жақсаруы және салауатты өмір салтын насихаттау аясында тұтынушылардың қалауы сусындардың "табиғи" баламаларына-су мен шырындарға ауысады.

ҚР Статистика комитетінің ресми деректері бойынша Қазақстанда минералды және ауыз су өндірісінің жалпы көлемі 2016 жылы 524 млн. литрді құрады. 2017 жылы өндіріс 12% - ға-605,8 млн. литрге дейін өсті.

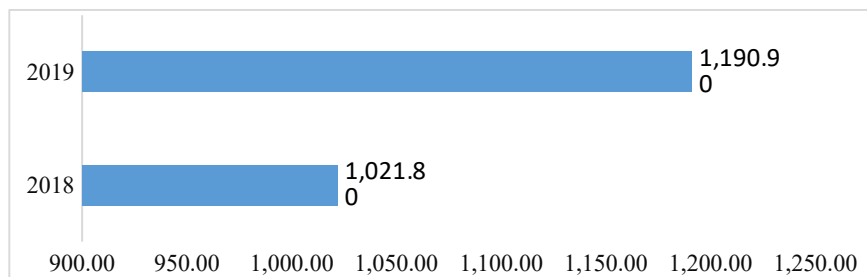
2018 жылы минералды су өндірісі бойынша қазақстандық кәсіпорындардың жүктемесі 44,8% - ды құрады. 2019 жылы нарық көлемі 4 396 млн. литрді құрады, ал 2021 жылға қарай өндіріс көлемін 5 143 млн. литрге дейін ұлғайтуға мүмкіндік бар.

Минералды су өндірісі 2015 жылғы 492 589 мың литрден 2018 жылы 548 890 мың литрге дейін (+11%) өсті. 2018 жылдың соңына қарай өнім өндірісінің үлес салмағы 8% - ға қысқарып, заттай көріністе 509 562 мың литр құрады. 2019 жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша 317 647 мың литр өнім шығарылады, ол 2019 жылдың соңына қарай өткен жылғы көрсеткіштен асуы мүмкін.

7. Сыртқы сауда

2019 жылдың қаңтар-желтоқсан айларында қазақстандық компаниялар 1,2 млрд литр сусын (2018 жылға қарағанда 14,1% - ға көп) және 544,5 млн литр минералды және газдалған су (10,5% - ға көп) шығарды.

Алкогольсіз сусындар өндірісі 2018-2019 жж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

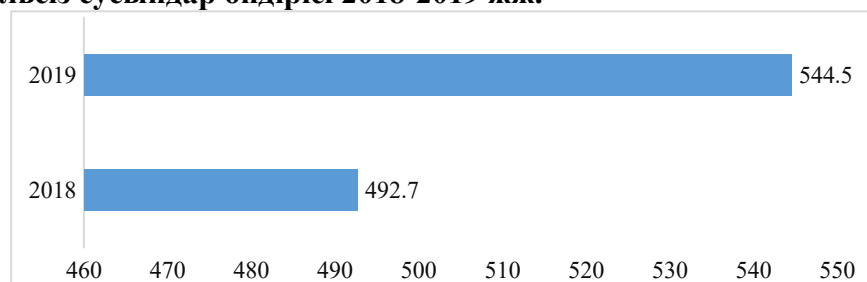
Салыстыру үшін, 2018 жылғы көрсеткіштер сусындар үшін -2019 жылы 9% - ға, ауыз су үшін-бірден 18,7% - ға төмен болды.

2018-2019 жылдардағы өсу

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

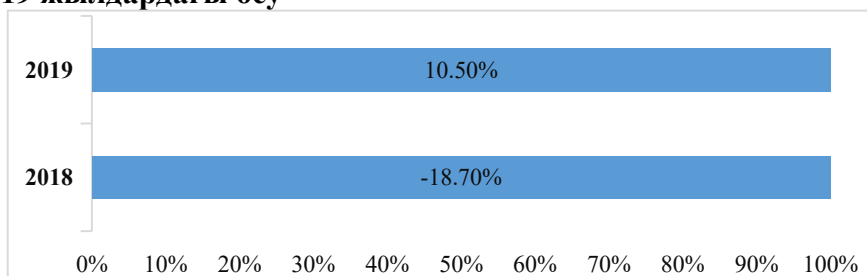
Алкогольсіз сусындар өндірісі 2018-2019 жж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстандық өндірушілер 2019 жылғы қаңтар-қараша қорытындылары бойынша сусындар мен суға сұраныстың 93,2% - ын жауып тастады.

2018-2019 жылдардағы өсу

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Импорт үлесіне тек 6,8% қалды. Алайда, импорт көлемі бір жылда бірден 22,3% - ға өсті. Сектордағы ресурстардың 7,4% (өндіріс + импорт) экспортқа кетеді, қалғаны ел ішінде сатылады.

2019 жылғы 1 қаңтардан бастап Еуразиялық экономикалық одақтың "табиғи минералды суларды қоса алғанда, буып-түйілген ауыз судың қауіпсіздігі туралы" техникалық регламенті күшіне енді.

Регламент өндірушілер арасында дау тудырды-бір жағынан, Еуразиялық экономикалық комиссия нарықта тәртіп орнату үшін жаңа талаптар қажет екенін мойындады. Екінші жағынан, ауыз судың физиологиялық толықтығының түсінігі мен нормативтері, судың пайдалы қасиеттері туралы таңбалауға қойылатын талаптар және Судың физиологиялық толықтығы ұғымы алынып тасталды. Бұл нарықтағы тұзсыздандырылған және сүзілген су үлесінің артуына әкелуі мүмкін, бірақ мұндай дистиллят адамдар үшін толық және пайдалы болып саналмайды.

Импорт. Минералды және газдалған және өзге де алкогольсіз сусындарды қоса алғанда, су. Қаңтар-қараша 2019

	2019		2018		Бір жылдағы өсу	
	мың литр	мың АҚШ долл. АҚШ	мың литр	мың АҚШ долл. АҚШ	мың литр	мың АҚШ долл. АҚШ
Барлығы	153 450,5	80 718,7	133 099,9	66 586,6	15,3%	21,2%
ТМД елдері	144 957,6	70 035,1	125 357,1	55 325,9	15,6%	26,6%
Ресей	124 827,4	64 686,9	10 982,6	49 483,9	18,9%	30,7%
Қырғызстан	15 491,0	3 023,1	13 858,1	3 223,8	11,8%	-6,2%
Тәжікстан	2 551,3	964,1	912,3	391,3	179,7%	146,4%
Өзбекстан	1 011,3	497,4	1 741,1	759,8	-41,9%	-34,5%
Беларусь	389,0	352,0	3 194,2	1 002,7	87,8%	64,9%
Молдова Республикасы	387,4	278,4	374,8	299,9	3,4%	-7,1%
Украина	124,1	71,5	138,4	79,0	-10,3%	-9,5%
Басқалар	176,1	161,6	155,6	85,4	13,2%	89,3%
Әлемнің қалған елдері	8 492,8	10 683,6	7 742,8	11 260,7	9,7%	-5,1%
Грузия	2 682,8	1 692,6	3 364,3	2 249,3	-20,3%	-24,7%
Австрия	2 358,3	3 577,7	1 867,5	4 104,1	26,3%	-12,8%
Швейцария	1 482,3	2 249,6	1 191,2	2 554,4	24,4%	-11,9%
Нидерланды	552,3	925,8	277,0	472,9	99,4%	95,8%
Германия	364,6	859,1	384,1	900,3	-5,1%	-4,6%
Корея Республикасы	272,7	276,2	190,7	202,5	43,0%	36,4%
Түркия	227,1	226,6	183,9	80,8	23,5%	180,5%

Иран, Ислам Республикасы	144,1	58,3	2,2	1,1	6563,0%	5297,2%
Бельгия	104,6	155,8	53,8	99,5	94,2%	56,6%
Басқалар	304,1	661,9	228,1	595,9	33,3%	11,1%

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

8. Нарық мөлшері

ҚР ҰЭМ СК деректері бойынша ауыз су нарығының үлесіне 2020 жылғы 1-тоқсанда көлемі бойынша барлық алкогольсіз сусындар нарығының 40-тан 60% - ға дейін келеді. Әр түрлі деректер бойынша жылына су сатудың жыл сайынғы өсімі 10-нан 25% - ға дейін құрайды. Бұл жағдай түсінікті: халықтың әл - ауқатының жақсаруы және салауатты өмір салтын насихаттау аясында тұтынушылардың қалауы сусындардың "табиғи" баламаларына-су мен шырындарға ауысады.

Бұл ретте, ҚР - да жан басына шаққандағы орташа су тұтыну әлі де төмен күйінде қалып отыр-жан басына шаққанда шамамен 24 литр, ал Еуропада бұл көрсеткіш бірнеше есе жоғары.

2020 жылдың басында ауыз су нарығы құрылымдық өзгерістер кезеңіне жақындады. Зерттеу көрсеткендей, олар премиум өнімдерінің үлесінің артуымен және түпнұсқа қаптамада және үлкен контейнерде судың танымал болуымен, сондай-ақ "спорттық" судың танымал болуымен байланысты болады.

Өңірлерде дағдарыс жағдайында өндіруші компаниялар арасында нарықтық үлестерді қайта бөлуге болады.

Ауыз су нарығы мынадай негізгі ерекшеліктермен сипатталады: ауыз су мен минералды судың ішкі өндірісі 2019 жылы нарық сыйымдылығының 14% - ын құрады, импорт өз кезегінде 86% - ды алады. Бұл ретте 2017 және 2018 жылдары ірі ыдыстағы ауыз су сегментінде ең көп өсім 40% - ға дейін болды.

ҚР Статистика комитетінің ресми деректері бойынша Қазақстанда минералды және ауыз су өндірісінің жалпы көлемі 2018 жылы 524 млн. литрді құрады. 2019 жылы өндіріс 12% - ға-605,8 млн. литрге дейін өсті. Болжам бойынша, 2020 жылы нарық көлемі 4 396 млн. литрді, ал 2021 жылға қарай - 5 143 млн. литрді құрайды.

Бұдан басқа, Қытай отандық өндірушілер үшін перспективалы нарық бола алады, мұнда судың ерекше тапшылығы сезіледі - онда бүкіл әлем халқының шамамен 1/5-і тұрады, оған барлық әлемдік су қорының 7% - ы ғана келеді.

Су ресурстары Қытай аумағында біркелкі бөлінбейді. Мәселен, елдің солтүстік бөлігінде бір тұрғынға орташа есеппен 990 текше метр су келеді,

бұл оңтүстіктен 5 есе аз. Алайда, тіпті оңтүстік аймақтарда да су ресурстарының жетіспеушілігі байқалады. Қытайдағы су тапшылығы жылына 40 млрд. текше метрді құрайды, бұл ретте тапшылықтың 75% - ы егістік жерлерді суаруға тиесілі. Елдің 660 қаласының 400-і үнемі су тапшылығын бастан кешуде, оның ішінде 110 қала, оның ішінде Астана-өткір жетіспеушілік.

Сауалнамаға сәйкес, сауалнамаға қатысқандардың 81% - ы ауыз судың төмен сапасына алаңдайды немесе қатты алаңдайды, олардың 38% - ы бұл проблемаға тікелей тап болды немесе тап болды. Дәл осы тұрғыдан алғанда ҚХР-ның жақын көршісі болып табылатын Қазақстаннан су экспортының перспективалары туралы мәселені қарастырған жөн. Қытай ҚР Сыртқы сауда қызметінде маңызды рөл атқарады. ҚР-ның маңызды артықшылығы перспективалы өткізу нарықтарына аумақтық жақындығы болып табылады.

Қытай нарығында импортталған минералды судың бір тоннасының орташа шартты құны 646 АҚШ долларын құрады. Келтірілген елдердің ең жоғары шартты құны Норвегиядан жеткізілімде тіркелді (1 949 АҚШ доллары). АҚШ долл.), ең төменгі шартты құны - Қазақстаннан (263 АҚШ долл. АҚШ бір тоннасына). Өнім бірлігі үшін шартты құнның айтарлықтай айырмашылығы әр жеке мемлекеттегі шығындар деңгейіне әсер ететін әртүрлі факторларға байланысты. Осындай себептердің бірі жеткізу шарттары болып табылады, экспорт және импорт бойынша кедендік статистиканың (ұлттық және халықаралық) деректері әртүрлі бағаларда (CIF және FOB) тіркеледі.

Қытайдың ауыз су саласында қалыптасқан жағдайды ескере отырып, қазақстандық өндірушілер осы іс жүзінде кең ауқымды шетелдік нарыққа шығу перспективаларын неғұрлым мұқият қараған, сондай-ақ елдің халқын ауыз сумен қамтамасыз етуге жауап беретін ҚХР Мемлекеттік құрылымдарымен өзара тиімді қатынастардың нақты мүмкіндігін бағалаған жөн. Қытай бөтелкедегі суды таза импорттаушы болып табылады және өз өнімдерін жылжыту үшін тартымды нарық ретінде қарастырылуы мүмкін.

Алкогольсіз сусындар нарығы, 2019ж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

ҚР ҰЭМ СК ресми деректері бойынша, Қазақстанда Жер асты сулары бар 285 көз және Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарында орналасқан емдеу-минералды суы бар 11 көз бар. Минералды су табиғи компоненттердің жоғары құрамына бай және химиялық құрамы жағынан одан төмен биік таулы аймақтардың бұлақтарымен салыстырғанда жоғары экспорттық әлеуетке ие. 2 км-ге дейінгі тереңдікте жатқан жерасты су көлдері, мысалы, Бурабай көлі сияқты өзендер мен көлдерді қоректендіретін арналар желісімен өзара байланысты. Өнеркәсіптік көлемде минералды суларды өндіру карст қуыстарының пайда болуына байланысты жер асты көлдерінің терең жер қабаттарына ағу әсерін тудыруы мүмкін, бұл сарқылу процесін едәуір жылдамдатады және экологиялық қауіпті арттырады. Байкал көлінің су резервтерінен айырмашылығы, минералды сулардың қоры жаңартылмайды.

2015-2019 жылдар кезеңінде ҚР өңдеу өнеркәсібіндегі алкогольсіз сусындар ресурстарының теңгерімін талдау елімізде өндірілетін өнімнің 90% - дан астамы ішкі нарықта сатылатынын көрсетті.

Минералды су өндірісі 2015 жылғы 492 589 мың литрден 2016 жылы 548 890 мың литрге дейін (+11%) өсті. 2017 жылдың соңына қарай өнім өндірісінің үлес салмағы 8% - ға қысқарып, заттай көріністе 509 562 мың литр құрады. 2018 жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша 317 647 мың литр өнім шығарылады, ол 2019 жылдың соңына қарай өткен жылғы көрсеткіштен асуы мүмкін.

ҚР-да минералды су өндірісінің үлесіне алкогольсіз сусындар өндірісі құрылымының орта есеппен 24% келеді. Бұл санатқа жеміс және көкөніс

шырындары кірмейді. Сонымен қатар, сусындардың ішкі нарығында ұқсас өнімдер импортының жоғары үлесі бар.

Қарастырылып отырған кезең ішінде алкогольсіз өнім экспортының үлесі 2018 жылғы 3,3% - дан 2019 жылы 6,3% - ға дейін өскені байқалады. Оның ішінде, ресми деректер бойынша, минералды сулар үлесіне 1% - дан аз, ал әр жылдары импорт үлесіне-3% - дан 5% - ға дейін келеді.

2015-2019 жылдар кезеңінде ҚР-да қант немесе басқа да тәттілендіретін немесе дәмді-хош иісті заттар қосылмаған табиғи немесе жасанды минералды, газдалған сулардың импорты мен экспорты, мың литр.

ҚР өнеркәсіп салалары бойынша инвестициялар құрылымында "сусындар өндірісі" саласының үлесіне көмір мен лигнит өндіру бойынша салалардан төмен (үлес салмағы 1,4%) орта есеппен 0,5% келеді және темекі және тоқыма бұйымдарын өндіру бойынша саланың инвестициялар көлемі бойынша озып келеді (үлес салмағы тиісінше 0,2% және 0,1%).

Қазақстанда 358 кәсіпорын минералды сулар мен алкогольсіз сусындарды өндірумен және сатумен айналысады. Оның ішінде меншік түрі бойынша кәсіпорындардың 90% - дан астамы шағын болып табылады. Жер асты суларын өндіруді жүзеге асыратын жер қойнауын пайдаланушыларды фискалдық реттеу бөлігінде 2017-2019 жылдар бойы табиғи-минералдық көздерден өндіруге салық салынатын ставка өндірілген судың 1 литріне шамамен 2-3 тиынды құрайды.

Минералды судың сапасы мен қауіпсіздік нормативтерін регламенттейтін Қазақстанда қолданыстағы және әзірленген негізгі стандарт ҚР СТ 452-2002 «Минералды табиғи ауыз су емдік-асханалық және емдік болып табылады». Бұдан басқа, "табиғи минералды суларды қоса алғанда, буып-түйілген ауыз судың қауіпсіздігі туралы" ЕАЭО техникалық регламентінің жобасы мақұлданды. 2019 жылы бөтелкедегі су нарығының жылдық айналымы ақшалай түрде 157 млрд.

Егер тұтастай алғанда елдің су ресурстарын қарастыратын болсақ, онда су ресурстарының ағымдағы кемуі (маусымдық, техногендік, су тасқындарын есепке алмағанда) ауыл шаруашылығына, тамақ өнеркәсібіне және сумен қамтамасыз етумен тығыз байланысты өзге де салаларға апатты зардаптар әкелуі мүмкін.

2020 жылдың басында ауыз су нарығы құрылымдық өзгерістер кезеңіне жақындады. Бұл өзгерістер премиум өнімдерінің үлесінің артуымен және түпнұсқа қаптамада және үлкен контейнерде судың танымал болуымен, сондай-ақ судың танымал болуымен байланысты болуы мүмкін.

Өңірлерде дағдарыс жағдайында өндіруші компаниялар арасында нарықтық үлестерді қайта бөлуге болады.

Ауыз су нарығы мынадай негізгі ерекшеліктермен сипатталады: ауыз су мен минералды судың ішкі өндірісі 2019 жылы нарық сыйымдылығының 14% - ын құрады, импорт өз кезегінде 86% - ды алады. Бұл ретте 2018 және 2019 жылдары ірі ыдыстағы ауыз су сегментінде ең көп өсім 40% - ға дейін болды.

Бұдан басқа, Қытай отандық өндірушілер үшін перспективалы нарық бола алады, мұнда судың ерекше тапшылығы сезіледі - онда бүкіл әлем халқының шамамен 1/5-і тұрады, оған барлық әлемдік су қорының 7% - ы ғана келеді.

Еуропа елдеріндегі шырындар саласындағы негізгі тенденция – "функционалды" деп аталатын сусындардың қарқынды өсуі (функционалды-денсаулыққа пайдалы деп саналатын кез-келген шырын). Еуропадағы функционалды шырын сусындарының спектрі өте кең: витаминделген шырындардан бастап соя немесе емдік шөптер бар шырындарға дейін, балалар шырындарынан қарт адамдарға арналған сусындарға дейін, өнімділікті арттыратын шырындардан бастап, жүкті әйелдерге арналған кальций шырындарына дейін.

Қазақстандық тұтынушыға әзірге функционалды шырындар ұсынылмайды, өйткені "кәдімгі" шырындар нарығы әлі де өзінің қанығуына жеткен жоқ және айтарлықтай әртараптандыруға дайын емес. Шырын нарығы негізінен баға негізінде сегменттелген. Құрамында шырыны бар сусындар нарығының жалпы көлемі 2019 жылы 173501,8 мың литрге жетті.

Нарықтың белсенді дамуының негізгі факторларының ішінде:

- халық табысының өсуі;
- азық-түлікті еуропаландыру процесі,
- денсаулық құндылығын сезіну,
- басқа да.

Бұл ретте ел тұрғындарының әр түрлі санаттары арасында: тұратын жеріне (ауыл-қала), табыс деңгейіне, тамақтану мәдениетіне, өмір салтына және елдің дамуына қарай нивелирленетін басқаларға байланысты шырындарды тұтынуда айтарлықтай сәйкессіздіктер/алшақтықтар бар екенін мойындау керек. Бұл еуропалық және американдық нарықтардың жолы болды.

Қазақстандық нарықта жаңа бағыттардың дамуы болжануда: мысалы, витаминдермен және минералды заттармен байытылған шырындар, балаларға арналған шырындар пайда болады. Технология бір орында тұрмайды, сондықтан біздің шырын нарығында одан да көп жаңа сегменттер пайда болуы мүмкін. Сонымен қатар, қазақстандық шырын нарығы қанықтыру кезеңінде болғандықтан, жаңа брэндтер пайда болады.

Шырындардың "профилактикалық" функциясын күшейту үрдісі болжанады. Мысалы, Еуропада тұтынушы тек 100% шырындар мен балшырындарды ғана емес, денсаулыққа пайдалы сусындарды да қолдануды жөн көреді. Нәтижесінде белгілі бір дәрумендер жиынтығы бар сусындар (АСЕ-сусындар), минералдар, өсімдік заттары қосылған сусындар (Жарма, соя) пайда болады. Сүт негізіндегі шырындар танымал.

Қазақстанда шырын нарығындағы тұтынушылық сұраныстың артуы, ең алдымен, халықтың сатып алу қабілетінің артуымен байланысты. Алайда, тағы бір маңызды жағдай бар – тұтынушының экологиялық таза өнімдерге деген қызығушылығының артуы. Шырын өнімдеріне сұраныс ірі қалалардағы өмірдің зиянды факторларының әсерін бейтараптандыру, сондай-ақ организмдегі дәрумендердің жетіспеушілігін толықтыру қажеттілігі есебінен өседі деп болжануда.

Шырындар нарығының даму тенденциялары тұтынушылардың қалауы қымбат сегменттерге ауысады, яғни premium класындағы шырындардың үлесі артады деп болжайды.

Сарапшылардың бағалауы бойынша Қазақстанда шырындарды тұтыну сусындардың басқа санаттарын (мысалы, сыра мен газдалған суды) тұтынуға қарағанда неғұрлым жылдам қарқынмен ұлғаятын болады. Сарапшылар мұны салауатты өмір салты мен дұрыс тамақтануға көбірек көңіл бөлетін ел азаматтары санының артуымен түсіндіреді.

Қазақстанның шырындар нарығында жаңа бағыттар дами бастады: дәрумендер мен минералды заттармен байытылған шырындар, түрлі өсімдік қоспалары бар шырындар, балаларға арналған шырындар. Технологиялар бір орында тұрмайды, сондықтан елдің шырын нарығында көптеген жаңа сегменттер пайда болуы мүмкін.

Шырындардың, яғни денсаулыққа пайдалы "профилактикалық" функциясының күшеюі байқалады. Өндірушілер А, С және Е провитаминдері бар "аралас" сусындарды ұсынады. Көбінесе бұл апельсин, сәбіз және лимон қоспасы негізіндегі сусындар. 2020 жылы сауықтыру сусындарының, маусымдық (жазғы сергітетін), сондай-ақ энергетикалық сусындардың сегменттері белсенді дамиды болады.

9. Баға шолу

Баға-бұл көптеген факторларға байланысты көрсеткіш, олардың негізгісі:

- Тауардың сапасы
- Брендтер, сауда маркалары,
- Орау,

- Өлшеп орау,
- Ассортимент,
- Шырын сатылатын сауда кәсіпорнының санаты,
- Географиялық және аумақтық айырмашылықтар.

Бөлшек сауда бағасы. Ең көп тұтынылатын шырын түрлерінің бағасы брендке байланысты: қымбатырақ-Gracio шырыны, орташа табысы бар тұтынушылар үшін Айналайын шырыны қол жетімді.

Минимаркеттердегі шырындар бағасының аймақтық айырмашылықтары шырындардың жетекші үш брендінің мысалында келтірілген: Gracio, Juicy және Айналайын.

Өңірлер бойынша шырындар бағасының айырмашылығы шамалы болса да бар: орташа ауытқу 1 литр үшін 10-15 теңгеден аспайды. Осылайша, Қазақстандағы шырындар нарығы дамыған және бағаны тұрақтандырады деп айтуға болады.

Айналайын шырынының бағасы Нұр-сұлтан мен Қостанайдың шағын маркеттерінде, Juicy Нұр-Сұлтанда, ал Қостанай мен Өскеменде шамалы қымбаттайды. Астанада шырындар бағасының жалпы өсуін атап өтуге болады. Орташа алғанда Нұр-сұлтан мен Павлодардың минимаркеттері арасында бағаның ең үлкен алшақтығы байқалады.

Көтерме бағалар. Көтерме сауда базарларындағы бағалар сауда кәсіпорындарының басқа санаттарымен салыстырғанда орташа есеппен 10-18% - ға төмен. Сонымен қатар, көтерме сауда базарларында сатылатын Gracio шырынының бағасындағы аймақтық айырмашылықтар да байқалды. Шымкенттегі көтерме базарларда шырын салыстырмалы түрде арзан болып шықты. Байқау кезінде Нұр-сұлтан мен Өскемендегі көтерме базарларда Gracio шырыны жоқ, сондықтан бұл өңірлерде бағалар көрсетілмеген. Шырындардың сапасы сатып алушылармен тікелей байланыста жұмыс істейтін және олардың қажеттіліктерін түсінетін бөлшек сауда дүкендерінің сатушыларының пікірінше, клиенттердің шырындардың сапасына деген талаптары үнемі артып келеді, көбінесе олардың сатып алу қабілетінің артуынан асып түседі.

Танымал шырындардың жетекші ұстанымдары, ең алдымен, өнімнің сапасы кез - келген өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің негізі болып табылады. Сонымен қатар, сапа тұжырымдамасына тағы бірнеше компоненттер кіреді (сыртқы қол жетімді белгілер):

- дизайн, қаптама дизайны;
- бренд имиджі;
- сату және көрсету орындары;
- өзгелері.

Қазақстан нарығы сапаны тұрақты деңгейде, қандай да бір тарапқа секірусіз қамтамасыз етуді талап етеді. САПАНЫҢ өзгеруі жағдайында (олар әртүрлі себептермен, тіпті ең танымал өндірушілерде де болады), тұтынушы шатасуды, тітіркенуді бастан кешіріп, басқа брендтерге ауысады. Осылайша, сатып алушыны тартуға жұмсалған барлық алдыңғы шығындар бір түнде девальвацияланады.

2014-2019 жылдар кезеңінде Қазақстан Республикасында өнеркәсіп өнімдерін өндіруші кәсіпорындардың бағасы (ҚҚС-сыз) жыл басынан бастап өлшем бірлігі үшін теңгемен.

Тұтыну бағаларының индексі халық жеке тұтыну үшін сатып алатын тауарлар мен қызметтер бағасының жалпы деңгейінің уақыт бойынша өзгеруін сипаттайды.

Бөлшек сауда бағасы. Контейнерлерде сатылатын ауыз су. тг үшін Л.

	2019	2018	Бір жылдағы өсу
Қазақстан	80,9	77	4,8%
Нұр-Сұлтан	81	77	5,2%
Алматы	92	87	5,7%
Ақтау	72	68	5,9%
Ақтөбе	68	64	6,3%
Атырау	88	84	4,8%
Жезқазған	69	68	1,5%
Көкшетау	82	80	2,5%
Қарағанды	62	60	3,3%
Қостанай	89	88	1,1%
Қызылорда	85	83	2,4%
Орал	58	55	5,5%
Өскемен	87	85	2,4%
Павлодар	82	76	7,9%
Петропавл	87	85	2,4%
Семей	87	82	6,1%
Талдықорған	78	78	0,0%
Тараз	89	84	6,0%
Шымкент	79	70	12,9%
Түркістан	81	-	-

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылдың басында бөтелкедегі ауыз судың литрі дүкендер мен базарларда 77,9 тг тұрды, Бұл 2018 жылға қарағанда 2,7% - ға көп.

Ең қымбат су Қостанайда (жылына 88 тг, +3,5%), Алматыда (жылына 87 тг, +жылына 1,2%) және Өскеменде (жылына 87 тг, +жылына 2,4%) тұрды.

2018 жылдың қазанына қарай бөтелкедегі судың литрі орта есеппен ҚР бойынша 80,9 теңге болды, бұл 2019 жылдың қыркүйегіне қарағанда 4,8% - ға көп.

Еліміздің ірі қалалары мен мегаполистерінің арасында ең қымбат ауыз су Алматы (литріне 92 теңге, жылына +5,7%), Тараз (литріне 89 теңге, жылына +6%) және Атырау (литріне 88 теңге, жылына +4,8%) тұрғындарына шығындалады.

Шымкентте бағаның едәуір өсуі байқалады-бір жылда бірден 12,9%. Салыстыру үшін Талдықорғанда бір жылдың бағасы өзгерген жоқ (литріне 78 теңге).

Ыдыстардағы ең арзан су — Оралда (литріне 58 теңге, жылына +5,5%), Қарағандыда (литріне 62 теңге, жылына +3,3%) және Жезқазғанда (литріне 69 теңге, жылына +1,5%).

Бөлшек сауда бағасы. Контейнерлерде сатылатын ауыз су. тг үшін Л.

	2017	2016	Бір жылдағы өсу
Қазақстан	77,92	75,88	2,7%
Нұр-Сұлтан	75	76	-1,3%
Алматы	87	86	1,2%
Ақтау	70	67	4,5%
Ақтөбе	67	65	3,1%
Атырау	84	84	0,0%
Жезқазған	67	72	-6,9%
Көкшетау	80	76	5,3%
Қарағанды	60	56	-7,1%
Қостанай	88	85	3,5%
Қызылорда	86	82	4,9%
Орал	55	54	1,9%
Өскемен	87	85	2,4%
Павлодар	76	74	2,7%
Петропавл	85	83	2,4%
Семей	85	79	7,6%
Талдықорған	81	77	5,2%
Тараз	84	80	5,0%
Шымкент	71	71	0,0%

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Импорттық тауарлардың бағасы да тіркеледі. 2019 жылы жеміс және көкөніс шырындарын қоспағанда, минералды және газдалған су мен сусындар импорты 11 айда 80,7 млн долларға 153,45 млн литрге жетті. АҚШ

ҚР — да сусындарды жеткізуші басты елдер-Ресей, Қырғызстан, Грузия, Тәжікстан және Австрия.

Алкогольсіз сусындар 2019 жылғы қаңтар-желтоқсан қорытындылары бойынша бір жыл бұрын ұқсас кезеңге қарағанда 7,3% - ға өсті. Тікелей минералды және ауыз су 8,6% — ға, салқын сусындар 12,6% - ға қымбаттады.

Желтоқсан айында Қазақстан қалаларында бөтелкедегі ауыз судың литрі 90,3 тг — 2018 жылғы желтоқсанға қарағанда 9,3%-ға көп болды. Ең жоғары баға Семей, Алматы және Өскемен қалаларында тіркелген.

2020 жылдың басынан бастап (2020 жылғы маусым 2019 жылғы желтоқсанға) минералды және ауыз суға - 6,8%, салқын сусындарға - 4% бағаның өсуі байқалды. Тұрғын үй-коммуналдық қызметтер саласында тарифтер ыстық суға - 7,7%, кәрізге - 6,2%, суық суға - 5,6%, орталықтан жылытуға - 3,4%, ал қоқыс шығаруға - 9%, электр энергиясына-2,2% - ға төмендеді.

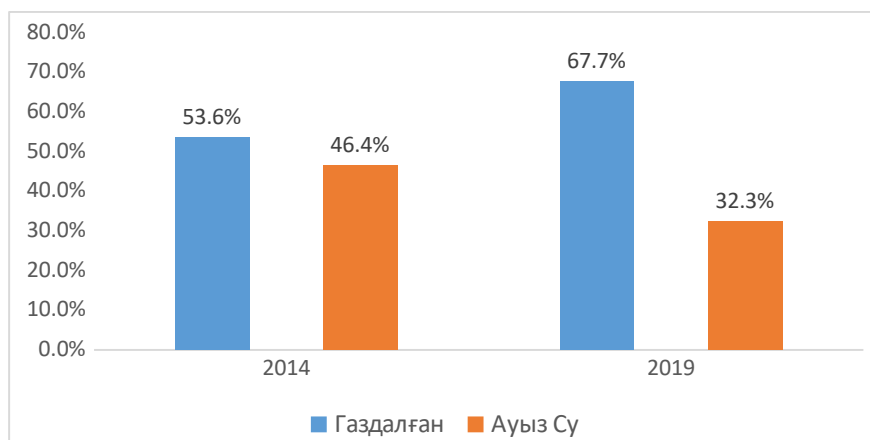
Бұл ретте, ҚР - да жан басына шаққандағы орташа су тұтыну әлі де төмен күйінде қалып отыр-жан басына шаққанда шамамен 24 литр, ал Еуропада бұл көрсеткіш бірнеше есе жоғары.

Инфляция деңгейін сипаттайтын тұтыну бағаларының индексі халық жеке тұтыну үшін сатып алатын тауарлар мен қызметтер бағасының өзгеруін көрсетеді. Тауарлар мен қызметтер жиынтығына 510 позиция кіреді. Бағаларды тіркеу барлық облыс орталықтарындағы, Астанадағы және қалалар мен аудан орталықтарының белгілі бір шеңберіндегі әртүрлі меншік нысанындағы сауда және қызмет көрсету саласы кәсіпорындарының іріктемелі желісі бойынша жүргізіледі. Агрегаттау үшін пайдаланылатын таразылар жүйесі олардың шығыстары бөлігінде өткен жылғы үй шаруашылықтарын зерттеу материалдары негізінде есептеледі.

10. Тұтынушылық мінез-құлық

2014-2019 жылдар аралығында тұтынушылар тәтті және дәмді, атап айтқанда сода таңдауды жалғастыруда (2014 жылы шамамен 45% және 2019 жылы 32% - ға дейін төмендеді). Жыл сайынғы ауытқу көлемі -3% - ға +6% - ға дейін жетті, бұл көбінесе ауа-райы жағдайларымен түсіндіріледі. Бұдан басқа, салауатты өмір салты тренді мен әлемдік брендтердің белсенді жарнамалық қолдауы әсер етті. Сусындар нарығы үнемі өсіп келе жатқан шырындарды тұтынудың төмендеуіне байланысты тұрақты, олардың бағасы осы уақыт ішінде 42% - ға өсті.

Газдалған және газдалмаған және бөтелкедегі ауыз суға сұраныс, %

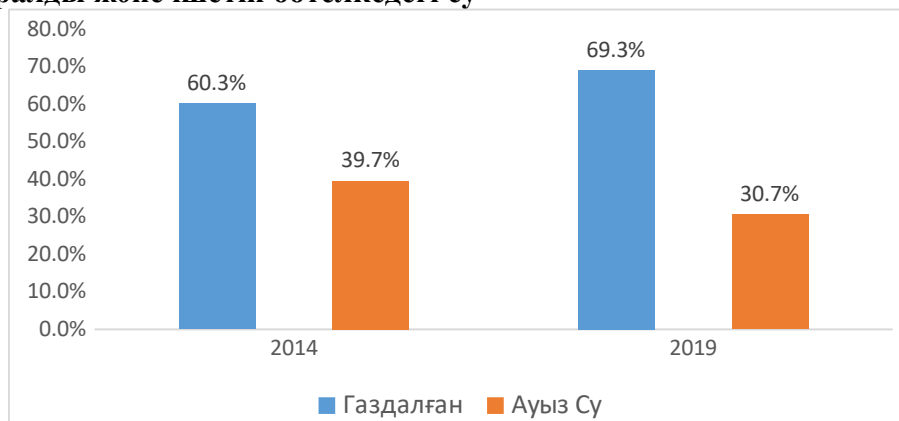
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Осыған байланысты 21% - ға өскен бөтелкедегі су сенімді өсуді көрсетті. Тұтынушылардың СӨС-ке бағдарлануы анағұрлым айқын болды.

Энергетикалық сусындардың санаты да айтарлықтай өсті (+62%). Өсім, ең алдымен, категорияның салыстырмалы жаңалығымен және оның жастар арасында танымал болуымен түсіндіріледі. Мағынасына қарама-қарсы екі санаттың параллель өсуі тұтынушылардың барлық массасы бойынша дұрыс тамақтану трендінің таза түрінде қалыптаспағанын көрсетеді.

Жалпы 2014-2019 жылдары сусындарды тұтыну -5% - ға қысқарды. Көбінесе шырындар мен құрамында шырыны бар сусындардың төмендеуі теріс динамикаға әсер етті. Оларды тұтыну 2 жылдан 2014 жылға дейінгі кезеңде 2019 еседен астам қысқарды. Суық шай тұтыну 18% - ға төмендеді.

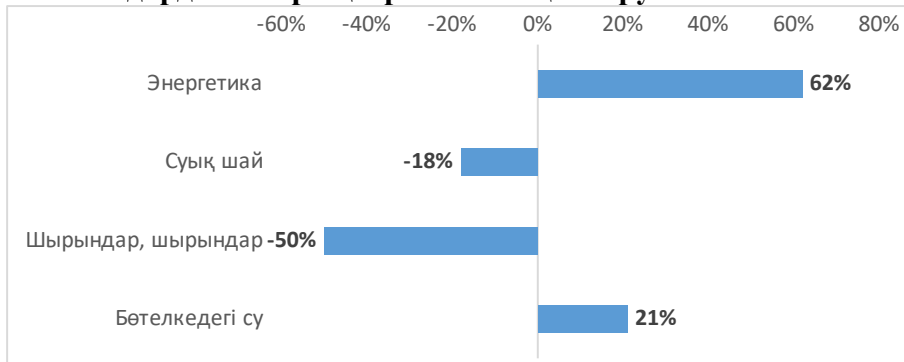
Минералды және ішетін бөтелкедегі су

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Күніне 2 литр су ішу қажеттілігі туралы мәлімдеме бөтелкедегі суды тұтынуды арттырды. Газдалған судың ықтимал зияны туралы ойлары бар газдалмаған судың үлкен пайдасы туралы жаңалық шешуші рөл атқарды. Тұтынушы өз таңдауын "пайдалы" газдалмаған судың пайдасына жасады. Оның үлесі 70% - дан сәл аз.

2014-2019 жылдардағы нарықтар көлемінің өзгеруі.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Мұндай қарқынды өсу және газдалмаған судың үлесі тұтынушылардың қалауының нақты өзгеруін және өнімдердің пайдасы мен рөлі туралы көбірек хабардар болуды көрсетеді.

2014-2019 жылдары шырындар мен балшырындардың танымалдығы төмендеді, бірақ құрамында шырындары бар жеңіл сусындардың үлесі артып келеді. Бұл сатып алу қабілетінің біршама төмендеуін де, белгілі бір дәрежеде тұтынушылардың дұрыс тамақтануға деген ұмтылысын және өнімдердің тағамдық құндылығын түсінудің артуын көрсетеді.

Басында сіз Еуропада су қосылған шырын негізінде танымал сусындарды, мысалы, жеміс суын, газдалған су шырынын, үйдегі лимонадтарды нарыққа шығару туралы ойлана аласыз. 2014 жылы нарық мұндай сұйылтылған өнімдерге дайын болмады.

2020 жылғы қаңтардан бастап ТБИ құру кезінде (тұтыну бағаларының индексі) азық - түлік тауарларының үлесі 39,0% - ды, азық-түлік емес тауарлар-28,9% - ды, ақылы қызметтер-32,1% - ды құрайды.

Бөтелкедегі су нарығы адамның маңызды, өмірлік қажеттіліктерінің бірі-суға деген қажеттілікті қанағаттандыруға бағытталған. Бұл дегеніміз, осы маңызды ресурстың (судың) балама көздері болмаған немесе жеткіліксіз болған кезде адам кез-келген жағдайда бөтелкедегі суды айтарлықтай мөлшерде сатып алуға мәжбүр болады.

Осылайша, бөтелкедегі су нарығындағы тұтынушылардың мотивтерін жіктеуде оларды екі негізгі топқа бөлуге болады - "мәжбүрлі" және "ерікті".

Қазақстан аумағында орталықтандырылған сумен жабдықтау және су бұру жүйелерін құрумен қатар жүретін Белсенді урбандалу орын алған 20 ғасырдың екінші жартысымен салыстырғанда сипатталған нарықта тұтынушылық мінез-құлықтың түбегейлі өзгеруі тән. Ол кезде судың негізгі қажеттіліктері қамтамасыз етілді:

- қала халқы үшін-жобалау мен құрылыстың жеткілікті жоғары сапасымен құрылған салыстырмалы түрде жаңа орталықтандырылған су құбыры желілері;

- ауылдық, қалалық аймағы мен аудандардың малозаселенных

- сумен жабдықтаудың әртүрлі схемалары қолданылды, соның ішінде- жер үсті сулары, құдықтар, артезиан ұңғымалары, сутартқыштар, суды цистерналармен жеткізу.

Сонымен бірге, сумен жабдықтаудың қолайлы деңгейін реттеу мүмкін болмаған жерлер дамуда тоқтап қалды.

Бөтелкедегі суды ауыз сумен жабдықтаудың негізгі көздерінің бірі ретінде пайдалану қарастырылмаған. Шыны ыдыстағы су 2 мақсатқа арналған: -емдік және емдік-профилактикалық сулар

- өзінің тікелей медициналық тағайындауы бойынша;

- газдалған су (әр түрлі шығу тегі мен өндіріс тәсілі)

- салқын сусын сияқты.

Ірі қалаларда газдалған бөтелкедегі судың негізгі бәсекелестігі алдын-ала дайындықсыз су құбырын газдандыратын вендингтік аппараттар болды.

21 ғасырда суды тұтыну жағдайы түбегейлі өзгерді. Жер үсті және таяз жер асты су көздері ластануға ұшырайды, өткен ғасырда салынған су құбырлары тозады және халыққа берілетін судың қайталама ластану көзі болады. Мемлекет қабылдаған шараларға (2010 жылы аяқталған "ауыз су" бағдарламасы, "Ақ бұлақ" жаңа мемлекеттік бағдарламасы) қарамастан, тұтынушылардың сезімдері бойынша су құбыры суының сапасы нашарлай түсуде. Сонымен қатар, бұл тек шалғай және халқы аз аудандарда ғана емес, сонымен қатар елдің ең ірі және дамыған мегаполистерінде де болады.

Елордада су құбыры суының төмен сапасы Нұр-сұлтанның әрбір тұрғынының су сатып алуға айына 5 000 теңгеге дейін жұмсауға мәжбүр болуына әкеледі. Бөтелкедегі су ішу үшін ғана емес, сонымен қатар тамақ дайындау үшін де сатып алынады, өйткені көптеген сатып алушылардың пікірінше, сүзгілерді қолданған кезде де, қайнатқаннан кейін де ағын су қауіпті және дәмді емес болып қалады. Елорда нарығында сүзілген су құбыры суын құюдың ерекше бизнесі белсенді дамуда. Дүкендерде, базарларда, ұйымдарда қуатты сүзгілермен жабдықталған вендингтік

аппараттар орнатылады. Тұрғын аудандарда мұндай кейбір аппараттарға кешкі уақытта кезек-кезек орналасады.

Бизнестің бұл түрі санитарлық бақылауға нашар келеді, өйткені мұндай аппараттарда заңды түрде орталықтандырылған су құбырынан су төгіледі, ол мемлекеттік органдардың барлық тексерулерінен өтті (ең болмағанда - ресми түрде). Алайда, осы тектес суды пайдалану кезінде қауіптің кем дегенде екі түрі бар. Қуатты сүзгілерді қолдану судың пайдалы минералдармен таусылуына әкелуі мүмкін, бұл жағдайда мұндай суды үнемі пайдалану адам ағзасының су-тұз балансының бұзылуына әкеледі. Қарама - қарсы жағдай да мүмкін-егер аппарат операторы сүзгілерді уақтылы ауыстыруды елемейтін болса, онда олар суды қауіпті заттар мен микроорганизмдермен екінші рет жұқтырудың көзі бола алады.

Осы қауіп-қатерлерге қарамастан, вендингтік аппараттардан алынған су Нұр-сұлтан қаласында өте танымал, өйткені литріне 10-15 теңге құны оған бөтелкедегі Судан, әсіресе үлкен көлемде (5 литр және одан да көп) сатып алу кезінде бәсекелестікті жеңуге мүмкіндік береді.

Басқа аймақтарда бұл салыстырмалы түрде жаңа бизнес түрі әлі де жаппай таралмады.

Алматы бөтелкедегі суды тұтыну бойынша өңірлер арасында көшбасшы болып табылады. Алматыда сумен жабдықтау жағдайы әлдеқайда жақсы, оңтүстік астана Қазақстанның басқа ірі қалаларына қарағанда сапалы сумен қамтамасыз етілген. Бірақ бұл негізінен қаланың ескі (жоғарғы) бөлігіне қатысты, ал жаңа аудандар мен қала маңындағы жағдай өте әртүрлі. Ал орталықта судың сапасы біртіндеп төмендейді, өйткені су құбырларының тозуы және қаланы жабдықтау үшін қолданылатын сулы қабаттардың сарқылуы әсер етеді.

Осылайша, орталықтандырылған сумен жабдықтау жүйесі судың жеткілікті сапасын қамтамасыз етпейді және Қазақстанның көптеген өңірлерінің тұрғындары бұл мәселенің шешімін өз бетінше іздеуге мәжбүр. Бөтелкедегі ауыз суды тұтыну елді мекендердің барлық дерлік түрлері үшін ең айқын нұсқа болып табылады.

Су үнемі және өте көп мөлшерде тұтынылатындықтан, бөтелкедегі судың құны көптеген үй шаруашылықтарының бюджетіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Тиісінше, олар бағаны таңдаудың негізгі өлшемі ретінде қарастырады.

Тұтынушылық артықшылықтар аймақтар мен тіпті жеке елді мекендер бойынша өте ерекшеленеді (жергілікті өндірушілердің болуына немесе белгілі бір дистрибьюторлардың белсенділігіне байланысты). Жалпы, ел бойынша ең танымал маркалар қатарына:

- Тибет - 65%

- Хрустальная-54 %
- Күміс-46%
- Тассай-46%.

Нарықтың жеке сегменті-сыйымдылығы 19 л бөтелкедегі суды жеткізу қызметтері. Литрдің бағасы бойынша су сатып алудың бұл нұсқасы сауда нүктелерінен су сатып алудан әлдеқайда тиімді. Мысалы, қалаларда бір литрге қайта есептегенде бөтелкедегі су 18 - ден (өздігінен алып кету кезінде) - 22 (жеткізумен) 38 теңгеге дейін тұрады.

Бірте - бірте, бұл сегмент басқаларын ығыстыра алады, өйткені ол негізгі тұтынушылық қалауларға сәйкес келеді-қол жетімді бағамен жеткілікті сапа қамтамасыз етіледі.

Өз отбасын немесе кәсіпорын қызметкерлерін сумен қамтамасыз етудің бұл әдісінің кемшіліктері тұтынушылардың жеткізілетін судың шығу тегі мен сапалық сипаттамалары туралы жеткіліксіз хабардар болуын қамтиды. Егер сауда желілері арқылы таратылатын өнімнің этикеткалары ГОСТ - қа және техникалық шарттарға сәйкес минералды құрамы, көзі-ұңғымасы көрсетіле отырып ресімделсе, онда 19 литрлік бөтелкелер көбінесе затбелгісіз келеді, жеткізілетін судың сапасы мен қасиеттері туралы мәліметтер шарттарда жоқ.

2020 жылдың басында тек Алматыда 40-тан астам су жеткізу қызметі бар. Сауалнамаға сәйкес, қызметті таңдау кезінде тұтынушылар:

- судың бағасы;
- жеткізу жылдамдығы;
- жабдықты (салқындатқышты) беру шарттары.

Сапалық сипаттамалар тіпті айтылмайды. Кейбір тұтынушылар мұндай судың сапасы "әдепкі" жоғары деп санайды, ал басқалары оны объективті тексеру үшін ақпарат жоқ екенін түсінеді.

Минералды және газдалған суды тұтынудың кейбір ерекшеліктері бар, олардың кейбірін тұтынушылық мифтерге жатқызуға болады. Сонымен, тұтынушылардың жартысынан азы (респонденттердің 42%) минералды, газдалған, емдік, емдік-асханалық су ұғымдарын ажыратады.

Барлық тұтынушылардың төрттен бір бөлігін құрайтын "кәсіби" тұтынушылардың шектеулі шеңбері олардың денсаулығына, жасына және физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес қандай суды пайдалану керектігін біледі. Әдетте, бұл созылмалы аурулармен ауыратын адамдар, медициналық себептерге байланысты белгілі бір минералды құрамы бар суларды пайдалану ұсынылады немесе минералды сулармен емделетін курорттарға бару тәжірибесі бар адамдар және олардың туыстары.

Мұндай тұтынушылар үшін бұл жағдайда минералданудың химиялық құрамымен және/немесе белгілі бір кен орнынан немесе ұңғымадан шыққан жерімен анықталатын судың сапалық көрсеткіштері абсолютті басымдық

болып табылады. Баға, қаптама түрі мен мөлшері, бренд-тек екінші кезекте маңызды.

Минералды суды тұтынушылардың көп бөлігі "минералды суды" пайдалы өнім ретінде қабылдайды, оны тұтыну кез-келген жағдайда пайдалы. Кейбір өндірушілер мұндай көзқарастарды өз өнімдерінің "табиғи", "емдік" қасиеттерін белсенді түрде насихаттап, онда әртүрлі минералдардың болуын атап өтеді. Сонымен қатар, дәл осындай химиялық элементтерді ғалымдардың аналитикалық есептерінде қауіпті және жер асты су көздерін күнделікті тұтынуға жарамсыз етеді деп айтуға болады.

Тұтынушылардың едәуір бөлігі "минералды суды" сауықтыру процедурасы ретінде қабылдайды деп айта аламыз. Жастардың салауатты өмір салтына қалыптасқан сәнге және егде жастағы адамдардың денсаулығына деген алаңдаушылыққа осы көзқарастарды қолданған кезде минералды суды жылжытудың негізгі маркетингтік стратегиясы анықталады. Тұтынушыға таза, емдік, пайдалы минералдармен, иондармен, күміспен байытылған, әйгілі көзден тау, орман аймағынан шыққан уәде беру керек. Дәл осындай стратегияны жаһандық өндірушілерді "екінші қатарға" сәтті ығыстыратын қазақстандық өндірушілердің көпшілігі қолданады.

Өлемдік өндірушілердің өлемдік брендтері бүкіл әлемде бірыңғай стандарттарға сәйкес шығарылады және кез-келген табиғи көздерге байланысты емес. Мұндай су ағынды суды терең тазарту арқылы жасалады, содан кейін қажетті тұздарды қосу арқылы минералданады. Бұл өндірушілер өз суының ерекше емі туралы әдемі аңыз ұсына алмайды және стандартты жылжыту әдістерімен шектеледі - сапалы орау, тарату.

Қазақстанда (немесе жекелеген өңірлерде) көшбасшы Әсем Ай - Сарыағаш, Алекс - Сарыағаш, Тассай, Vita, Павлодар, Шалқар маркалары, нарықтың жиынтық үлесі 95% - дан асатын бірегей табиғи емдік қасиеттері бар суды жылжыту стратегиясын пайдаланады.

Қазақ нарығында елеулі қатысуын сақтайтын шетелдік брендтер тұтынушылардың сол эмоцияларына әсер етеді. Бұл Боржомиге, Нарзанға және Эвианға қатысты.

Минералды су нарығын маусымдық деп қабылдау тұрақты, бірақ ішінара шындық бар. Шынында да, жазда бөтелкедегі судың барлық түрлерін тұтыну артады. Соңғы жылдары жазғы маусымда сатылымның өсуі "әдеттегі" деңгейден 25-30% - ға жоғары. Бірақ жыл сайын бұл айырмашылық азаяды.

Бұл жай түсіндіріледі, біртіндеп бөтелкедегі су "салқын сусыннан" тұтынушылардың санасына айналады, жыл мезгіліне қарамастан негізгі өмірлік маңызды өнімдердің біріне айналады.

Қазақстандық шырын нарығы-экономиканың қарқынды дамып келе жатқан секторларының бірі. Қазақстандықтар көбірек шырын іше бастады, бұл қуанта алмайды, өйткені ол сатып алу қабілетінің өсуін және отандық тұтынушы табиғи және пайдалы өнімдер жағына бет бұратынын көрсетеді. Шырындар нарығында белгілі бір маусымдылық бар: көктемде және күзде шырындарға сұраныс артып, жазда біршама құлдырау болады. Шырындардың спектрі өте кең-оларға шырындар, балшырындар, құрамында шырыны бар сусындар кіреді. Қазақстанда ГОСТ қабылданды, онда қандай сусын 100 пайыздық шырын деп аталуы мүмкін, қандай шырындар және құрамында шырыны бар сусындарға жататыны анық жазылған.

Есептік деректерге сәйкес Қазақстанның бір тұрғынына жеміс және көкөніс шырындарын тұтыну жылына орта есеппен 8,4 литрді құрайды. Тропикалық шырындарды ескере отырып-11-12 литр. Алайда Қазақстанда жан басына шаққандағы орташа шырын тұтыну дамыған елдердің орташа көрсеткіштерінен едәуір артта қалып отыр:

- АҚШ доллары-70 литрге дейін;
- Германия - 43-45 литр;
- Финляндия-18 литр (тек апельсин шырыны);
- Ресей - 16-18 литр.

Қазақстанда шырындарды тұтыну орташа тұтыну деңгейімен сипатталады-бір адамға 8,4 литр. Жүргізілген талдау шырындардың әдеттегі тұтынушылары орташа және жоғары табыс деңгейі бар 25 жасқа дейінгі (41,1%) қазақстандықтар болып табылатынын анықтады. Отбасында шырын сатып алуды негізінен әйелдер жүзеге асырады (75,8%), бірақ отбасының барлық мүшелері шырындарды белсенді тұтынушылар болып табылады. Балалары бар отбасыларда шырындар белсенді сатып алынады, өйткені кез-келген баға сегментінің шырындары мен шырындары балалар ағзасына қажет дәрумендер мен микроэлементтерден тұрады.

Қазақстан Республикасының Табиғи шырындарға деген қажеттілігі 75% - ға дерлік өз өндірісімен қамтамасыз етіледі. Қазақстанның ірі және орта кәсіпорындар түріндегі қуатты өндірістік әлеуеті бар. Алайда, қалыптасқан макроэкономикалық жағдайға байланысты 2016 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде жалпы республика бойынша өндіріс көлемінің төмендеуі шамамен 6% - ды құрады.

2019 жылы қаңтарда "AlvinMarket" компаниясының Қазақстанда алкогольсіз сусындарды, атап айтқанда шырындарды, суық шай, минералды су және тәтті газдалған сусындарды тұтыну бойынша зерттеуіне талдау жүргізілді.

Зерттеу 70 мыңнан астам халқы бар қалаларда жүргізілді және оған 1600 адам қатысты. Бүкіл әлемдегі сияқты, бөтелкедегі минералды су Қазақстан тұрғындары арасында шөлдеудің ең танымал көзі болып табылады. Сонымен, "Сіз соңғы 2 айда аталған сусындардың қайсысын ішдіңіз?" респонденттердің шамамен 75% - ы минералды суды көрсетті. Қазақстанда танымалдығы бойынша екінші орында құрамында шырыны бар сусындардың барлық түрлері орналасқан. Бұл денсаулыққа деген қамқорлық пен пайдалы өнімдерді таңдаудың әлемдік трендінің аясында таңқаларлық емес. Әрине, бұл тізімге белгілі бір жастағы халық арасында "жанрдың классикасына" айналған Cola немесе Fanta сияқты алкогольсіз газдалған сусындар кіре алмады. Бүкіл әлемдегі сияқты, Қазақстанда суық шайдың танымалдығы артып келеді, респонденттердің шамамен 40% - ы оны қолданды. Сонымен, статистикаға сәйкес, құрамында шырыны бар сусындар тұтыну көлемі бойынша екінші орында. Біз өндіретін өнім бәсекеге қабілетті және өндірістің нақты тәжірибесіне негізделген. Біздің компанияның әлсіз маркетингтік саясаты мен айналым бөлігін ұлғайту үшін барлық бос капиталды қаржыландырудың арқасында өндірілетін өнім көлемі 85%-ға сатылады. Брендтің танылуы 5%.

11. Жобаның өнімі/қызметі бойынша қалыптасқан нарық конъюнктурасының сипаттамасы

Қазақстанда табиғи минералды судың едәуір қоры бар, атап айтқанда 3 миллион гектар аумақта - жыл сайынғы өндіру көлемі шамамен 11 миллион текше метр. Сонымен қатар, пайдалы қазбалардың үлкен кен орындарына байланысты алынатын және бөтелкедегі минералды су көптеген әртүрлі композициялар мен минералдану деңгейіне ие. Қазақстанның минералды суының айрықша ерекшелігі оның күнделікті пайдалануға жарамдылығы және асханалық судың құрамына жақын минералды құрамы болып табылады, бұл оны пайдалануда шектеулердің болмауын денсаулыққа сөзсіз пайда әкеледі.

Қазақстандық минералды су құрамында бірегей және маңызды элементтер бар, мысалы: йод және қант диабетінің алдын алу үшін көрсеткіштері бар ванадийге ұқсас басқа да сирек элементтер. Дәрілік шөптер мен тамырларға негізделген минералды сулардың қызықты түрлері бар.

Сонымен қатар, қазақстандық минералды судың құрамында ағзаға пайдалы көптеген элементтер бар, мысалы: бром, фтор, калий, кальций, натрий.

2020 жылы ауыз су нарығы әлемдегі ең қарқынды дамып келе жатқан нарық болып табылады. Себептері: нашар экология және салауатты өмір салтын насихаттаудың күшеюі, бұл адамдарды ағынды сулар мен табиғи көздерден бас тарту арқылы дүкендерден сусындар сатып алуға итермелейді. Дағдарыс жағдайында бұл сегмент ең аз шығындарға ұшырайды, өйткені су-бұл қажетті тауар.

Әр түрлі бағалаулар бойынша ауыз су нарығының үлесіне көлемі бойынша барлық алкогольсіз сусындар нарығының 40% - дан 60% - ға дейін келеді. Әр түрлі деректер бойынша жылына су сатудың жыл сайынғы өсімі 10-нан 25% - ға дейін құрайды. Бұл жағдай түсінікті: халықтың әл - ауқатының жақсаруы және салауатты өмір салтын насихаттау аясында тұтынушылардың қалауы сусындардың "табиғи" баламаларына-су мен шырындарға ауысады.

2019 жылдың бірінші тоқсанында су мен алкогольсіз сусындарды тұтынудың өсуі 22% - дан асты, бір айда минералды және асханалық бөтелкедегі ауыз су ҚР қалаларында 1,6% - ға, литріне 94,3 теңгеге дейін қымбаттады. Бағаның жылдық өсімі шамамен 10% - ды құрады. Ыстық ауа-райында шөлді басу мүмкіндігі үшін Атырау (ыдыстарда сатылатын судың литріне 116 теңге), Семей (109 теңге) және Петропавл (104 теңге) тұрғындарына төлеуге тура келеді.

Covid-19 пандемиясы кезінде минералды және газдалған су өндірісі төмендеді: қаңтар-сәуір айларында 185 миллион литр шығарылды — жылына минус 3,4%. Бұған дейін екі жыл қатарынан сектордағы өндіріс көлемі тұрақты өсті. Сонымен қатар, басқа алкогольсіз сусындар өндірісі, керісінше, 4,2% - ға, 488,9 млн литрге дейін өсті.

Су, минералды сусындар өндірісі. 2010-қаңтар-сәуір 2020 / млн литр

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Жылдың бірінші тоқсанының қорытындысы бойынша қазақстандық компаниялар іс жүзінде алкогольсіз сусындарға сұранысты толық қамтамасыз етті: барлық ішкі және сыртқы сатылымдардың 92% - ы жергілікті өндіріспен жабылған. Айта кетейік, қазақстандықтар көбірек іше бастады: қаңтар–наурыз айларында елдің ішкі нарығында су мен өзге де сусындарды тұтыну өткен жылмен салыстырғанда бірден 22,2% - ға өсті.

Ресурстар мен пайдалану балансы. Минералды су және алкогольсіз сусындар қаңтар-тамыз 2019 / млн литр

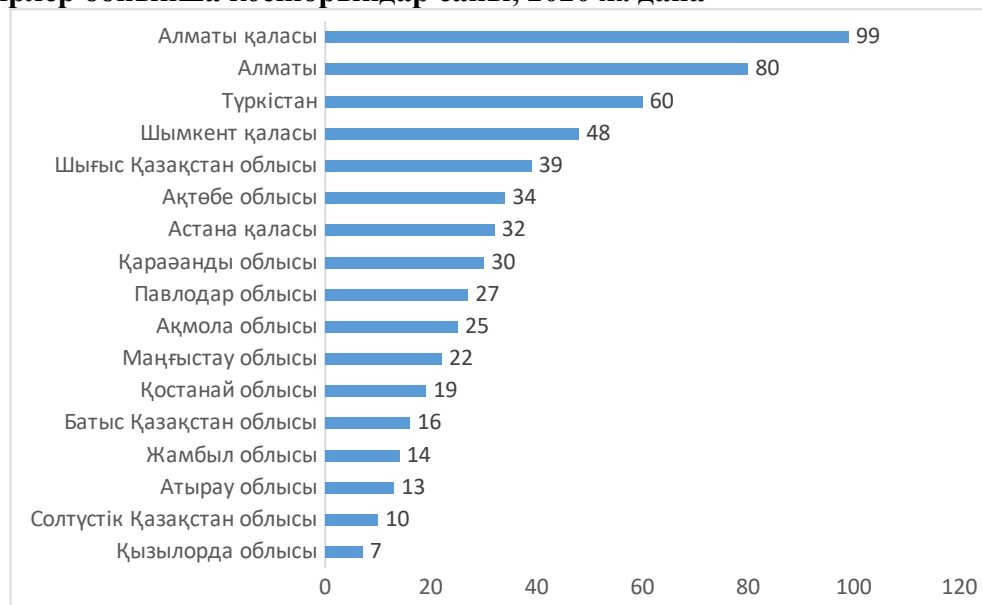
	2020/03	2019/03	Бір жылдағы өсу	2020/03	2019/03
Ресурстар	569,2	471,5	20,7%	Ресурстардан үлес	
Өндірісі	523,6	436,9	19,9%	92,0%	92,7%
Импорт	45,5	34,6	31,5%	8,0%	7,3%
Пайдалану	569,2	471,5	20,7%	Пайдаланудан үлес	
Экспорт	20,0	22,2	-9,7%	3,5%	4,7%
Ішкі нарықтағы көмек	549,2	449,3	22,2%	96,5%	95,3%

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстанда өңірлер бойынша сусындар өндірушілер

Қазақстанда сусын өндірушілердің ең көп саны Алматыда 99. Саны бойынша екінші орында — Алматы облысы: 80. Үшіншісінде-жақында құрылған Түркістан облысы: 60 кәсіпорын.

Өңірлер бойынша кәсіпорындар саны, 2020 ж. дана

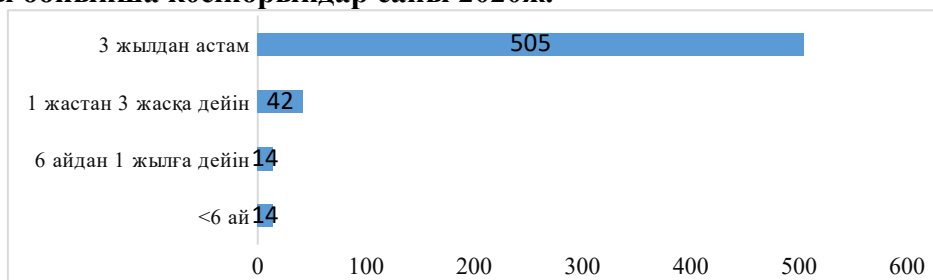

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Сусын өндірушілердің ең аз саны Атырау, Солтүстік Қазақстан және Қызылорда облыстарында: тиісінше 13, 10 және 7.

Сусын өндірушілердің негізгі бөлігін (93%) шағын компаниялар құрайды, 50 адамға дейін жұмысшылар саны - 533. Саны 51-ден 250 адамға дейінгі орта кәсіпорындар-25. 251 және одан да көп сусындардың ірі өндірушілері - 17.

Жасы бойынша кәсіпорындар саны 2020ж.

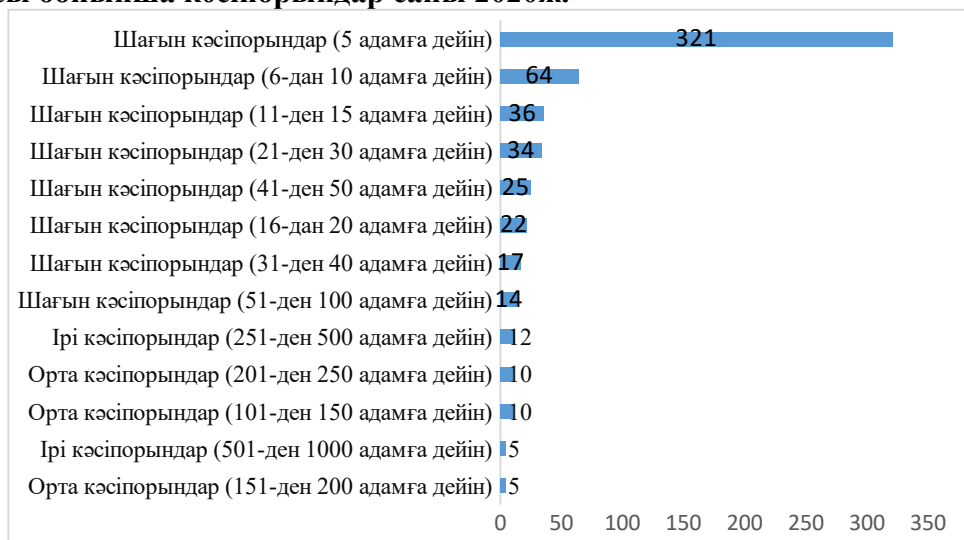

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстанда сусындардың жаңа өндірісі үнемі пайда болады.

Соңғы жылы Қазақстанда сусындар өндіретін 28 кәсіпорын ашылды. 1 жастан 3 жасқа дейін-42 өндіруші. Барлық өндірушілердің 86%-ы-3 жастан асқан компаниялар (505).

Жасы бойынша кәсіпорындар саны 2020ж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылдың 11 айында 185,4 млн. литр импорттық сусындар мен су. Экспортталған өнім көлемі 110,8 млн. литр минералды және газдалған су мен сусындар импорты, жеміс және көкөніс шырындарын қоспағанда, 153,5 млн.

литр немесе 80,7 млн. литр құрады. Дейін жеткен АҚШ доллары. Бұл ретте алкогольсіз сусындардың бағасы өткен жылмен салыстырғанда 7,3% - ға өсті. Тікелей минералды және ауыз судың бағасы 8,6% - ға, алкогольсіз сусындардың бағасы 12,6% - ға өсті.

2019 жылғы желтоқсандағы жағдай бойынша Қазақстан қалаларында бөтелкедегі ауыз судың литрі 90,3 теңгеге немесе 9,3% - ға қымбаттады. Ең жоғары баға Семей, Алматы және Өскеменде тіркелген. Алкогольсіз сусындар өндірісі Көкшетау, Алматы, Алматы, Ақмола облыстарында, сондай-ақ күн аймағында қарқынды дамып келеді. Мысалы, Шымкенттегі "Визит" алкогольсіз сусындар зауытында аты аңызға айналған "Байкал", "Мохито", "Буратино" сусындары, "Арасан шипалы" минералды суы, "Визофф" ауыз суы өндіріледі. Түркістан облысындағы "Алекс" ЖШС "Алекс Сарыағаш" минералды су өндірісімен танымал. Сонымен қатар, Түркістан облысындағы "Юникс" ЖШС TASSAY ауыз суын, Tastea суық шайын, мерекелік сусындарды, Kazakhstan Cola және т. б. сатады. В өнімі өндіріледі.

12. Жобаны іске асыру нәтижесінде пайда болатын өнімге (тауарларға / қызметтерге) сұраныстың қазіргі және болжамды конъюнктурасын талдау-проблемалар, шешімдер, іске асырылатын жобалардың мәртебесі

Су ресурстарының тапшылығы туралы мәселе климаттың өзгеруіне және басқа да жаһандық сын-қатерлерге қатысты мәселелермен қатар бүкіл әлемдегі өзекті және негізгі мәселелердің бірі болып табылады.

Біріккен Ұлттар Ұйымының 2019 жылғы әлемдегі су ресурстарының жай-күйі туралы арнайы есебіне сәйкес, бүкіл әлемде су тұтыну 1980 жылдардан бастап жыл сайын шамамен бір пайызға артып келеді. Өсудің себебі-әлем халқының өсуі, әлеуметтік-экономикалық даму және су ресурстарын тұтыну модельдерінің өзгеруі. Сарапшылар суға деген әлемдік сұраныс 2050 жылға дейін осындай қарқынмен өсуді жалғастырады деп болжайды, бұл суды пайдаланудың ағымдағы деңгейімен салыстырғанда бірнеше ондаған пайызға ұлғаяды. Айта кету керек, планетада екі миллиардтан астам адам су ресурстарының жетіспеушілігін сезініп, өмір сүреді және бүкіл әлемде шамамен 4 миллиард адам жылына кем дегенде бір ай бойы су тапшылығын бастан кешуде. Суға деген сұраныс өскен сайын және климаттың өзгеру салдарлары күшейген сайын су күйзелісі мен тапшылық деңгейі арта беретін болады.

Су ресурстарының жетіспеушілігі Қазақстанға да қатысты. Тұтастай алғанда, республикада сумен қамтамасыз ету жағдайы өңірлер бойынша

айтарлықтай ерекшеленеді. Қоршаған ортаның жай-күйі және Қазақстан Республикасының табиғи ресурстарын пайдалану туралы 2019 жылғы Ұлттық баяндамаға сәйкес, сумен жеткілікті қамтамасыз етілген өңірлер бар, мысалы, Ертіс өзенінің бассейні (Шығыс Қазақстан облысы), сонымен бірге су тапшылығы болып табылатын өңірлер де бар (Маңғыстау облысы). Қазақстан аумағында сегіз өзен бассейні бөлінген, олардың ішіндегі ең ірілері Ертіс, Балқаш-Алакөл, Арал-Сырдария және Жайық-Каспий (су ресурстарының 90% - дан астамы) болып табылады.

Қазақстанда ауыз су тапшылығының себебі бірінші кезекте инфрақұрылымның тозуы және сумен жабдықтау жүйелерін салу кезінде инновациялық тәсілдердің болмауы болып табылады.

Қазақстанның шалғай елді мекендеріне су әлі күнге дейін цистерналарда немесе фураларда шектеулі мөлшерде жеткізіледі, бірақ бұл ретте Қазақстан табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы инновациялық технологиялар бойынша кең ауқымды жобалар жүргізуде. Өршіл бағдарламалардың бірі Қазақстанның жасыл экономикаға көшуі болып табылады. 2017 жылы Қазақстан алғаш рет ЕХРО-2017 жаңартылатын энергия және табиғи ресурстар көздеріне көшу бойынша Жаһандық инновациялық көрме өткізді.

Ауыз су тиісті инфрақұрылыммен қамтамасыз етілуі керек. Сумен жабдықтау инфрақұрылымы жүйелері құбырлардан, арналардан, гидротехникалық құрылыстардан, тазарту станцияларынан және т. б. тұрады. Бірақ бұл ретте жаңа гидротехникалық құрылыстар салу көзделмеген, ал бұл сумен жабдықтау жүйелерін салу кезіндегі негізгі элементтердің бірі болып табылады. Мұндай жағдайлардың болмауы іске асырылып жатқан бағдарламаның негізгі қорытындыларына әсер етеді.

Гидротехникалық құрылыстарды салу қажеттілігі Қазақстанның географиялық ерекшеліктерінен де туындайды. Қазақстан, мысалы, көрші Қырғызстандағы сияқты, су жинақтауға арналған тереңдеудің табиғи жағдайлары жоқ жазықта орналасқан, сондықтан суды ұтымды жинақтау үшін Қазақстанға арнайы гидротехникалық құрылыстар салу ұсынылады және қажет. Олардың құрылысы сумен қамтамасыз ету проблемасын ғана емес, көктемгі кезеңде Қазақстанның қалалары мен ауылдарындағы су тасқыны мәселесін де шешеді.

Су ресурстарын қысқартудың басты себептерінің бірі Қазақстанда су ресурстары мен су саясатына қатысты мәселелермен айналысатын бейінді министрліктің болмауы болып табылады.

Қазақстанда сумен қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды жобалау және іске асыру алдында кешенді талдаумен айналысатын толыққанды су саясаты жоқ. Мысалы, "Ақ-бұлақ" бағдарламасында арнайы гидротехникалық құрылыстардың болмауы

Қазақстанның су тасқыны мен су тасқынынан зардап шегуіне алып келеді. Тіпті Қазақстан Республикасының астанасы – Нұр-сұлтан қаласы да, Қазақстанның ондаған басқа қалалары мен елді мекендері сияқты, гидрокұрылыстардың жұмыс істеуі бойынша қағидатты жаңа тәсілдің болмауына байланысты су басуда.

Су ресурстары тек салғырттық қарым-қатынастан ғана емес, көрші мемлекеттердің су бұру жөніндегі трансшекаралық мәселелерден де қысқаруда. Мәселен, мысалы, Іле өзенінде Қытаймен шекарада су ресурстарының тапшылығы мәселесі туындайды. 2020 жылдың басында Қытайдан Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданына су тарту жылына шамамен 3.5 км³ құрайды, таяудағы жылдары ол жылына 5 км³ – ге дейін өседі, бұл Қазақстандағы ең үлкен көл-Балқаш көлінің шөгуге және тұздануына әкеледі.

Іле өзенінің ағысы жылына 17.8-ден 12.7 км³-ге дейін азайды. Сараптамалық бағалаулар бойынша бұл жобаларды іске асыру 2050 жылға қарай Қазақстанда Іле өзенінің ағыны 40% – ға азаюына, ал Қытай аумағындағы өзен бассейнінде өнеркәсіптік (негізінен мұнай өндіру және мұнай өңдеу) кәсіпорындарды қатарға қосу салдарынан өзен суының ластануы ұлғаюына алып келеді. Бұл өзеннің қазақстандық бөлігіндегі экологиялық проблемаларды ушықтырады, ол онсыз да қолайсыз деп есептеледі, өйткені Қазақстанда немесе оның салалары тұрмыстық, ауыл шаруашылығы және өнеркәсіптік ағындармен ластанады. Тұтастай алғанда, көрші елдермен су алу Қазақстанның сумен қамтамасыз етілуіне теріс әсер етеді. Көрші елдер халқының ұлғаюына қарай су алу ұлғаятын болады, бұл Қазақстанның жағдайына теріс әсер етеді.

Қорытындылай келе, келесі тұжырымдар мен ұсыныстарды бөліп көрсетуге болады:

1. ел аумағы бойынша Тұщы су көздерінің біркелкі бөлінбеуі;
2. сумен жабдықтаудың ескірген инфрақұрылымы, географиялық ерекшеліктері, су ресурстарын ұтымсыз басқару;
3. су саясатын қалыптастырудағы басымдықтың жеткіліксіз деңгейі.

Бейінді ведомстволар түрінде су ресурстарына қатысты мәселелерді шешу үшін бейінді институционалдық негіздерді құруды қамтитын су саясатын қалыптастыруға кешенді көзқарас қажет. Бұл ұсыныс басқа Орталық Азия елдеріне де қатысты. Өңірде ауыл шаруашылығы министрлігі немесе Энергетика министрлігі сияқты салалық емес ведомстволар су ресурстары мәселелерімен айналысады, бірақ кешенді сумен қамтамасыз ету үшін су саясатымен айналысатын жеке институционалдық орган болуы қажет екенін түсіну қажет;

Сумен жабдықтау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды қабылдау және жобалау алдында зерттеулер жүргізу және ғылыми мамандарды тарту, техникалық негіздемелер дайындау және бағдарламаларды жоспарлау және іске асыру кезінде қоғамдық мониторинг жүргізу қажет.

Халыққа көрсетілетін қызметтердің сапасын бағалауға азаматтардың қатысуы сумен жабдықтау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды жоспарлау/әзірлеу сатысынан бастап қажет.

Қазақстандықтарды сапалы ауыз сумен қамтамасыз ету проблемасы жеке және өте ауыр мәселе болып қалуда. Статистика деректері бойынша, су құбыры суымен қамтамасыз ету жалпы Қазақстан бойынша 75% деңгейінде бағаланады. Кейбір өңірлерде ауылдық елді мекендерде орталықтандырылған сумен жабдықтауға қолжетімділік 19,5% - ды құрайды; Қазақстан тұрғындарының шамамен 17% - ы ашық су айдындарынан су ішуге пайдаланады, ал 3% - ы сапасы кепілдендірілмеген әкелінетін суды пайдаланады, тіпті қалаларда да су құбыры желілерінің тозу деңгейі 60% - ға жетеді.

Су және денсаулық проблемалары жөніндегі хаттамаға нысаналы көрсеткіштерді әзірлеу кезінде әдістемелік негіз ретінде БҰҰ ЕЭК (Еуропалық экономикалық комиссия) және ДДҰ-Еуроның "нысаналы көрсеткіштерді белгілеу, прогресс пен есептілікті Бағалау жөніндегі басшылық қағидағар "бірлескен құжаты пайдаланылды.

Ағымдағы жағдайды талдау, су факторы мен халықтың денсаулығына байланысты проблемаларды қарау және кеңінен талқылау негізінде су мен денсаулық проблемалары жөніндегі хаттамаға мынадай нысаналы көрсеткіштер әзірленді.

2017 – 2020 жылдар кезеңіне арналған су және денсаулық проблемалары жөніндегі Хаттамаға Қазақстан Республикасының нысаналы көрсеткіштері

№	Мақсатты облыстар	Мақсатты көрсеткіштер
I.	Хаттаманың 6-бабы 2-тармағының а) тармақшасына сәйкес "жабдықталатын ауыз судың сапасы"	1) Қауіпсіздіктің микробиологиялық көрсеткіштері бойынша нормативтерге сәйкес келмейтін ауыз су сынамаларының үлес санын азайту 2) Қауіпсіздіктің санитарлық-химиялық көрсеткіштері бойынша нормативтерге сәйкес келмейтін ауыз су сынамаларының үлес санын төмендету 3) Елді мекендерді қауіпсіз сумен жабдықтау әлеуетін кеңейту 4) Жақсарту, санитарлық-техникалық сумен жабдықтау объектілері мен құрылыстарының жай-күйі

II.	Хаттаманың 6-бабы 2-тармағының б) тармақшасына сәйкес" сумен байланысты аурулардың өршуі мен жағдайларының ауқымын қысқарту"	Аурушандық деңгейін төмендету 5) тырысқақ, іш сүзегі 6) жіті вирустық гепатитпен 7) дизентерия 8) ОКИ (энтерогеморрагиялық ішек таяқшасы (ЭГП)) 9) Сумен байланысты аурулардың өршуі мен жағдайларын азайту
III.	Хаттаманың 6-бабы 2-тармағының с) тармақшасына сәйкес" ауыз суға қол жеткізу", " ауыз сумен жабдықтаудың ұжымдық жүйелері қызмет көрсетуге тиіс немесе олар үшін ауыз сумен басқа құралдармен жабдықтауды жақсарту қажет болатын аумақтың алаңы немесе Саны немесе халық топтарының үлесі"	10) Халықтың орталықтандырылған сумен қамтамасыз етілуін ұлғайту 11) Мектепке дейінгі балалар мекемелерінің, мектептердің, емдеу-алдын алу мекемелерінің кепілді сападағы ауыз сумен қамтамасыз етілуі 12) Ауылдық елді мекендер халқының кепілдік берілген сападағы сумен қамтамасыз етілуі 13) жер асты сулары көздерінің қазіргі әлеуетін пайдалану
IV.	"Санитарияға қол жеткізу", "аумақтың ауданы немесе Саны немесе ұжымдық жүйелер қызмет етуі керек халық топтарының үлесі 6-баптың 2 - тармағының d) тармақшасына сәйкес - санитарлық-профилактикалық іс-шаралар жүйесін басқа құралдардың көмегімен жақсарту қажет. Хаттама	14) халықтың орталықтандырылған су бұру жүйелеріне қол жеткізуін ұлғайту
V.	"Ұжымдық және басқа да сумен жабдықтау жүйелерінің тиімділік деңгейлері", "осындай ұжымдық жүйелер және тиісінше басқа да осындай сумен жабдықтау құралдары қол жеткізуге тиіс тиімділік деңгейлері" хаттаманың 6-бабы 2-тармағының е) тармақшасына сәйкес	15) су тұтынуды есепке алуды жетілдіру, су ысырабының деңгейін төмендету
VII.	Хаттаманың 6-бабы 2-тармағының) тармақшасына сәйкес «сумен жабдықтауды басқару саласында танылған тиісті практиканы қолдану»	16) сектордың инвестициялық тартымдылығын арттыру жеке капиталды оны қаржыландыруға тарту үшін сумен жабдықтау және су бұру.
VIII.	"Санитарлық - профилактикалық іс-шараларды басқару саласында танылған тиісті тәжірибені қолдану» (6-бап, 2 4-тармақ) (жалғасы))	17) санитариялық-профилактикалық іс-шараларға қатысты құқықтық нормаларды жетілдіру
IX.	"Өңделмеген сарқынды суларды шығару	18) тазартылмаған сарқынды суларды

	жағдайлары (6-бап, 2-тармақ g) i) төгінділердің жиілігі: i) өңделмеген сарқынды суларды ағынды суларға арналған коллекторлық жүйелер»	елді мекендер мен өндірістік объектілерден су объектілеріне бұруға жол бермеу объектілерді
X.	"Коллекторлық жүйелерден суларға нөсерлік сарқынды сулардың өңделмеген ағындарын ағызу жағдайлары" (6-бап, 2 g) II тармақ) «коллекторлық жүйелерден нөсерлік сарқынды сулардың өңделмеген ағындарының төгінділерінің жиілігі: ii) коллекторлық жүйелерден ағынды сулар»	19) нөсерлік сарқынды суларды басқару жүйелерін жетілдіру
XI.	"Ағынды суларды тазарту қондырғыларынан Ағынды суларды суға ағызу сапасы" Хаттама (6-бап, 2 H-тармақ)	20) су айдындарына ластаушы заттардың түсуін азайту 21) құқықтық нормаларды жетілдіру сарқынды суларды ағызу салалары
XII.	«Ұжымдық жүйелерден немесе басқа санитарлық қондырғылардан ағынды сулардың шөгінділерін жою немесе қайта пайдалану» (6-бап, 2 I-тармақ), бірінші бөлім)	22) сарқынды сулардың тұнбаларын кәдеге жарату жөніндегі ұлттық стандарттарды жетілдіру
XV.	«Суға шомылуға пайдаланылатын судың сапасы» (6-бап, 2 j-тармақ), екінші бөлім)	23) шомылуға пайдаланылатын су сапасының микробиологиялық көрсеткіштер бойынша стандарттарға сәйкестігіне қол жеткізу 24) шомылуға пайдаланылатын су сапасының санитариялық-химиялық көрсеткіштер бойынша стандарттарға сәйкестігіне қол жеткізу актілерді жетілдіру шомылуға арналған барлық суларға қойылатын талаптар
XVI.	"Аквакультура немесе моллюскалар мен шаян тәрізділерді өсіру немесе жинау үшін пайдаланылатын судың сапасы" (6-бап, 2-тармақ j), үшінші бөлім)	26) акваөсіру және өсіру немесе жинау үшін пайдаланылатын судың нормативтік-рұқсат етілген сапасына қол жеткізу моллюскалар мен шаян тәрізділер
XVII.	Жалпыға қол жетімді жабық суларды басқару саласында танылған тиісті тәжірибені қолдану Хаттама (6-бап, 2 H-тармақ)	27) шомылуға жалпыға қолжетімді жабық суларды басқарудың тиімділігі мен сенімділігін арттыру (бассейндер, спа)
XVIII.	«Анықтау және тәртіпке келтіру» (6-бап, 2-тармақ l)	28) ластанған заттардың үлесін азайту су объектілеріне жақын аумақтар
XX.	"Жабдықталатын ауыз судың және хаттамаға қатысы бар басқа да сулардың	29) Қазақстан Республикасындағы ауыз судың сапасы және санитарлық-

	сапасы туралы ақпаратты жариялау кезеңділігі" (6-бап, п 2-тармақ)	эпидемиологиялық жағдай туралы хабардарлықты арттыру мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізуге жұртшылықтың қатысуы 30)
--	---	--

Дереккөз: БҰҰ ЕЭК және ДДҰ-Еуро

Осылайша, 20 мақсатты облыстан 16-сы таңдап алынды, олар бойынша 30 нысаналы көрсеткішке қол жеткізу көзделген.

Осы нысаналы көрсеткіштер Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау, қоршаған ортаны қорғау, әлеуметтік - экономикалық даму саласындағы қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкес келеді және жергілікті жағдайларды, су мен денсаулыққа байланысты негізгі проблемаларды, сондай-ақ қолда бар қаржылық мүмкіндіктерді талдауды ескере отырып әзірленді. Нысаналы көрсеткіштер және оларға қол жеткізу мерзімдері осы мәселелер бойынша 2017-2020 жылдарға арналған ҚР бекітілген мемлекеттік бағдарламаларын талдау нәтижелеріне сәйкес белгіленген.

Мұның себептерінің көп, бас оның ішінде мынадай.

1. Жобалау кезінде тазарту кешендерінің технологиялық схемаларының мақсаттары, міндеттері мен мүмкіндіктері жеткілікті түрде анықталған жоқ.

2. Құрылыс сапасы өте төмен болды. Бұл жобалық шешімдердің сақталмауынан (бұзушылықтар мен шегінулер), сапасыз материалдар мен технологиялық жабдықтарды қолданудан, құрылыс-монтаж жұмыстарының технологиясын сақтамаудан көрінеді. Құрылыстарды пайдалануға беру, көп жағдайда, оларды мамандандырылған ұйымдар алдын-ала реттемей жүзеге асырылды, құрылыстардың жекелеген блоктарын іске қосу бүкіл кешеннің құрылысы аяқталмаған кезде жүргізілді, бұл, әдетте, процестердің технологиялық реттілігін бұзады және бүкіл кешенді тазартудың тиімділігін төмендетеді.

3. Су құбыры және кәріз тазарту құрылыстарын пайдалануды жүзеге асыратын кәсіпорындар қызметтерінде технологиялық процестерді бағалауға және оларды басқару бойынша барабар шешімдер қабылдауға қабілетті маман-технологтардың болмауы. Тазарту құрылыстарының тиімсіз жұмыс істеу себептерінің бірі пайдалану қызметтерінде тазарту құрылыстарының жұмыс регламенттерінің болмауы деп есептеген жөн. Жинақтау сипатындағы жекелеген құрылыстар жұмысының технологиялық режимдерінің бұзылуы, сайып келгенде, тұтастай алғанда тазарту кешендерінің жұмыс тиімділігінің жоғалуына әкеледі.

Қазіргі ғылыми және өндірістік-техникалық әзірлемелерде 2020 жылы табиғи және ағынды суларды тазарту және жауын-шашынды өңдеу саласындағы жаңа технологиялық схемалар мен технологиялық шешімдер ұсынылады.

Сумен жабдықтау және су бұру жүйелерінің тазарту құрылыстарын жобалау, салу, ретке келтіру және пайдалануға беру мәселелерінің өзектілігін күн тәртібінен шығармай, олардың кейінгі тиімді жұмысында осы құрылыстарда жүзеге асырылатын технологиялық процестерді пайдалануды ұйымдастыру және басқару проблемаларына ерекше мән беру керек.

Тазарту құрылыстарының кешендері сумен жабдықтау және су бұру жүйелерінде ерекше және өте жауапты рөлге ие. Оларға сапалы ауыз су **өндіру**, қазіргі заманғы стандарттарға сәйкес сарқынды суларды тазарту; экологиялық заңнаманың өсіп келе жатқан талаптары жағдайында сарқынды су тұнбаларын өңдеу, пайдалану және кәдеге жарату міндеті жүктеледі.

Су жұқпалы аурулардың таралуының негізгі факторларының бірі болып табылады. Су берілу жолы тырысқақ, іш сүзегі, дизентерия, лептоспироз, туляремия, жұқпалы гепатит, аденовирустық инфекциялар, туберкулез және гельминтоздарға тән. Ауыз су халық арасында жұқпалы емес аурулардың пайда болу себебі болып табылады.

Су объектілеріндегі судың, орталықтандырылған сумен жабдықтау жүйелеріндегі ауыз судың сапасы Санитариялық қағидаларда жазылған талаптарға регламенттеледі

"Су көздеріне, шаруашылық-ауыз су мақсаттары үшін су жинау орындарына, шаруашылық-ауыз сумен жабдықтауға және мәдени-тұрмыстық су пайдалану орындарына және су объектілерінің қауіпсіздігіне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар".

Нақты жағдайларда су сынамаларын алу әдетте су тазарту объектілерімен шектеледі. Үйлерде немесе сумен жабдықтау желілерінде оның сапасын анықтау үшін суды жүйелі және тұрақты іріктеу тұрақты түрде жүргізілмейді. Су құбыры суының сапасы белгіленген нормаларға сәйкес келмейтіндігі туралы сараптамалық бағалаулар куәландырады. Мысалы, "жасыл өсу" халықаралық институтының бағалауы бойынша Қазақстандағы ауыз судың тек 1% - ы ғана қабылданған нормаларға сәйкес келеді. Бұл негізінен сумен жабдықтау желісі инфрақұрылымының қанағаттанғысыз жай-күйіне және шамадан тыс хлорлауға байланысты. Бұл ретте жалпыға қолжетімді көздер жұртшылыққа ауыз судың сапасы туралы деректер бермейді.

Санитарлық-химиялық көрсеткіштер бойынша орташа республикалық көрсеткіштің асып кетуі Ақмола (16,1%), Қызылорда (8,2%), Атырау (28,6%),

Ақтөбе (5,8%), Солтүстік Қазақстан (5,5%), Маңғыстау (5,2%) және Батыс Қазақстан (4,1%) облыстарында болды.

Еуропалық Одақ пен АҚШ сапа стандарттары ауыз су сапасының қазақстандық стандарттарын ауыз су сапасы жөніндегі әлемдік нормативтерге (негізінен сапа мониторингі жиілігі нормалары саласында) сәйкес келтіру кезінде негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін.

АҚШ-та стандарттар 87 параметрге бақылауды жүзеге асыруды талап етеді, бұл ретте олардың әрқайсысы үшін шоғырланудың барынша рұқсат етілген деңгейі белгіленген; бұл деңгейлер кемінде 6 жылда бір рет қайта қаралады. Сонымен қатар, тағы 15 қосымша параметрлер үнемі бақыланады.

ЕО нормативтері 44 параметр үшін жоғарғы шектерді белгілейді және бұл ретте оларды жеткізу пунктіне дейін (мысалы, есептеу аспабы) сақтауды қамтамасыз ету талап етіледі. ЕО мен АҚШ-та ауыз су сапасына мониторинг жүргізу әдісі мен жиілігіне қатысты қатаң стандарттар анықталған. АҚШ-та ауыз суды тазарту станцияларын Қоршаған ортаны қорғау агенттігі сертификаттаған зертханалар үнемі тексеріп отырады және стандарттарды сақтамағаны үшін айыппұлдар салынады. ЕО-да ауыз су сапасының стандарттары және мониторинг жүргізу жиілігі ауыз суды дайындау қондырғыларының қуатына байланысты (жылына кемінде 4 сынама және жеткізілген судың әр 1000 м³ үшін тағы 3 сынама) және оларды сақтауды су сапасын қамтамасыз ететін ұлттық немесе өңірлік органдар бақылайды.

Ауыз судың сапасын қамтамасыз ету және оны тікелей Қазақстандағы сумен жабдықтаудың құбырлық жүйелерінде бақылау маңызды міндет болып табылады.

ҚР Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 16 наурыздағы №209 бұйрығымен бекітілген "Су көздеріне, шаруашылық-ауыз су мақсаттары үшін су жинау орындарына, шаруашылық-ауыз сумен жабдықтауға және суды мәдени-тұрмыстық пайдалану орындарына және су объектілерінің қауіпсіздігіне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар" санитариялық қағидаларына сәйкес ҚР-да регламенттелетін ауыз су сапасының көрсеткіштері 54 көрсеткішті құрайды.

Жағымсыз сәттерге сумен жабдықтау және су бұру жүйелерін пайдаланатын кәсіпорындардағы зертханалық-зерттеу жабдықтарының жеткіліксіз жабдықталуы мен жаңартылуын, ауыз су сапасына, әсіресе ауылдық жерлерде санитариялық-эпидемиологиялық бақылаудың жеткіліксіздігін жатқызуға болады.

ҚР ҰЭМ Тұтынушылардың құқықтарын қорғау Комитетінің Санитариялық-гигиеналық қадағалау басқармасының орталықтандырылған сумен жабдықтау жүйелерінен алынған ауыз судың сапасына қатысты деректері (2015 жыл):

- республиканың сараптама орталықтарының зертханалары микробиологиялық көрсеткіштерге су құбыры суының 31267 сынамасын зерттеді, оның 614 - і немесе 2,0% - ы санитарлық нормалардың талаптарына сәйкес келмейді (2014 жылы-2,5%).

Орташа республикалық көрсеткіштен жоғары көрсеткіштер Атырау (30,4%), Ақмола (19,6%), Ақтөбе (6,5%), Қостанай (4,4%), Қызылорда (4,9%), Павлодар (5,6%) және Түркістан (2,8%) облыстарында болды.

Санитарлық-химиялық көрсеткіштерге 28502 су сынамалары зерттелді, оның ішінде 715 немесе 2,5% (2014 жылы - 2,8%) нормаларға сәйкес келмеді.

ҚР – да тырысқаққа, жіті ішек инфекцияларына (ЖИ), оның ішінде бактериялық дизентерияға, Escherichiacoli, іш сүзегіне, А вирустық гепатитіне (АВГ) эпидемиологиялық қадағалау жүзеге асырылады, бастапқы буын-МСАК (алғашқы медициналық-санитариялық көмек) ауруының болжамды (алғашқы) жағдайлары туралы ақпаратты жүйелі жинауды қамтамасыз етеді.

"Эпидемиологиялық қадағалау жүйесінің сезімталдығын" қамтамасыз ету үшін санитариялық Фон деректерін – су, сүт, тамақ өнімдері және т. б. үлгілерінің зертханалық зерттеулерінің нәтижелерін салыстыра отырып, алғашқы сырқаттанушылыққа апта сайынғы эпидемиологиялық мониторинг жүзеге асырылады.

Ақпараттық ағын "төменнен жоғары" принциптеріне негізделген. Сырқаттанушылық туралы Жеке деректер, зертханалық зерттеулердің нәтижелері, белгілі бір аумақ бойынша қауіп факторлары, сондай-ақ жекелеген аумақтар, әлеуметтік-жас топтары, басқа да эпидемиологиялық сипаттамалары бойынша салыстырмалы сипаттамасы бар біріктірілген деректер және қоздырғыштар айналымының белсенділігін зерделеу нәтижелері ұсынылады.

Деректерді талдау мүдделі ведомстволар мен министрліктерге ұсынылады. Бұдан басқа, сырқаттанушылық бойынша эпидемиологиялық жағдай туралы ақпарат ресми веб-сайттарға орналастырылады.

Қазақстан Республикасы халқының 2018 – 2019 жылдардағы инфекциялық сырқаттанушылық көрсеткіштері

Жұқпалы аурулардың атауы	Көрсеткіші	
	100 мың халыққа шаққанда жұқпалы аурулар	
	2018 жыл	2019 жыл
Тырысқақ	0,01	0,00
Іш сүзегі	0,00	0,01
ЖИИ	77,31	75,86
Бактериялық дизентерия	4,93	6,83
А вирустық гепатиті	4,87	2,07

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Көрсетілген кезеңде 2012-2019 жылдары Қазақстан Республикасында сумен байланысты жұқпалы аурулардың өршуі тіркелген жоқ.

2012 – 2019 жылдар кезеңінде су беру факторы бар аурулардың өршуі туралы мәліметтер

Жыл	Аурушандық	Зардап шеккендердің саны	Оның ішінде 14 жасқа дейінгі балалар	Облыстардың атауы
2012	ВГА	666	73	Қарағанды облысы, Абай қаласы
2013	ЖИИ	305	89	Ақтөбе облысы, Темір ауданы, Кеңқияқ кенті
2014	ЖИИ	85	4	Көкшетау қ.
2016	ЖИИ	21	6	Ақмола облысы, Шортанды ауданы, Төңкеріс станциясы
2017	ВГА	50	-	Алматы обл, Талғар ауданы, Бесқайнар ауылы
2018	ЖИИ (О.)	14	-	Атырау обл, Мақат ауд.
2019	ЖИИ	123	8	Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Қайназар ауылы
Барлығы	7	1264	50	

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Орталықтандырылмаған сумен жабдықтау объектілерінің ауыз суының сапасы

Нормативтерге сәйкес келмейтін су сынамаларының үлес салмағы, %	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Санитарлық-химиялық көрсеткіштер бойынша</i>						
Қазақстан Республикасы	6,1	5,9	5,4	4,5	5,1	7,7
Ақмола облысы	7,5	7,8	3,8	6,2	6,4	25,8
Ақтөбе облысы	5,0	4,6	5,9	3,3	3,6	18,4
Алматы облысы	-	0,1	2,7	1,3	5,5	0,5
Атырау облысы	-	-	-	-	-	0
Жамбыл облысы	6,0	4,2	4,3	4,8	5,7	3,3
Қарағанды облысы	4,5	4,4	7,6	4,8	8,1	5,7
Қостанай облысы	1,6	13,3	7,6	3,4	6,3	8,8
Қызылорда облысы	29,6	16,2	23,9	33,8	49,0	19,6
Маңғыстау облысы	0,8	3,5	9,2	0,5	2,3	8,9

Павлодар облысы	5,9	5,0	2,4	3,3	4,3	4,6
<i>Микробиологиялық көрсеткіштер бойынша</i>						
Қазақстан Республикасы	3,8	2,9	3,5	3,3	3,1	4,9
Ақмола облысы	7,8	3,3	3,2	3,8	4,0	7,0
Ақтөбе облысы	4,0	2,5	4,8	4,6	6,4	16,8
Алматы облысы	-	1,2	2,5	1,0	0,9	4,4
Атырау облысы	2,8	-	-	-	-	0
Жамбыл облысы	1,6	1,7	0,8	0,5	0,8	1,5
Қарағанды облысы	1,4	1,1	0,6	0,5	-	2,6
Қостанай облысы	4,4	5,4	7,2	4,8	5,8	6,9
Қызылорда облысы	6,2	3,5	-	0,8	4,6	5,1
Маңғыстау облысы	0,2	0,9	-	-	1,9	0
Павлодар облысы	4,9	1,5	1,3	2,1	1,1	0,8

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Орталықтандырылмаған сумен жабдықтау объектілерінің ауыз су сапасы, 2019 жыл

Облыстардың атауы	санитарлық-химиялық көрсеткіштер			микробиологиялық көрсеткіштер		
	Сынамалар зерттелді	келмейтін санитарлық нормаларға	%	Сынамалар зерттелді	келмейтін санитарлық нормаларға	%
Қазақстан Республикасы	2649	173	6,5	2607	104	4,0
Ақмола облысы	24	6	25,0	9	1	11,1
Ақтөбе облысы	30	2	6,7	38	3	7,9
Алматы облысы	80	0	0,0	101	0	0,0
Атырау облысы	0	0	0,0	0	0	0,0
ШҚО	389	16	4,1	392	11	2,8
Жамбыл облысы	12	0	0,0	12	0	0,0
БҚО	418	46	11,0	411	24	5,8
Қарағанды облысы	131	10	7,6	115	17	14,8
Қостанай облысы	289	16	5,5	314	20	6,4
Қызылорда облысы	56	14	25,0	57	4	7,0
Маңғыстау облысы	54	11	20,4	42	0	0,0
Павлодар облысы	21	4	19,0	21	2	9,5

СҚО	583	30	5,1	705	9	1,3
Түркістан облысы	544	15	2,8	382	11	2,9
Нұр-Сұлтан қ.	0	0	0,0	0	0	0,0
Алматы қ.	0	0	0,0	0	0	0,0
Департамент Құқықтарын қорғау Көліктегі ТҚҚК	18	3	16,7	8	2	25,0

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстан Республикасы халқының 2013 – 2019 жылдардағы инфекциялық сырқаттанушылық көрсеткіштері

№	Аурудың атауы	Көрсеткіші						
		100 мың халыққа шаққанда жұқпалы аурулар						
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1.	Тырысқақ	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2.	Іш сүзегі	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
3.	ЖИИ	77,31	75,86	72,2	63,6	55,0	46,4	37,8
4.	Бактериялық дизентерия	4,93	6,83	9,4	7,2	5,9	5,1	4,4
5.	А вирустық гепатиті	4,87	2,07	1,5	1,3	1,1	1,0	1,0

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Бұл ретте, ҚР - да жан басына шаққандағы орташа су тұтыну әлі де төмен күйінде қалып отыр-жан басына шаққанда шамамен 24 литр, ал Еуропада бұл көрсеткіш бірнеше есе жоғары.

2020 жылдың басында ауыз су нарығы құрылымдық өзгерістер кезеңіне жақындады. Зерттеу көрсеткендей, олар премиум өнімдерінің үлесінің артуымен және түпнұсқа қаптамада және үлкен контейнерде судың танымал болуымен, сондай-ақ "спорттық" судың танымал болуымен байланысты болады. Бұдан басқа, Қытай отандық өндірушілер үшін перспективалы нарық бола алады, мұнда судың ерекше тапшылығы сезіледі - онда бүкіл әлем халқының шамамен 1/5-і тұрады, оған барлық әлемдік су қорының 7% - ы ғана келеді.

2020 жылғы 1-тоқсанда республика бойынша қайтарылатын су көлемі 9,0 км³-ге жуықты құрайды. Бұл ретте олардың ресурстық бөлігі, яғни су көздеріне қайтарылатын бөлігі 2,0 км³ аспайды. Қайтарылатын сулардың негізгі саны Сырдария (47%) және Ертіс (34%) бассейндерінің өзендеріне түседі, қалған көлемі Іле (8%) және Нұра (1 1%) өзендеріне келеді.

Республикада мемлекеттік баланстағы 1282 жер асты суларының кен орындары барланған. Ауыз судың барланған пайдалану қоры республиканың

жиынтық қажеттілігінен 2 есе артық және бір адамға тәулігіне 1,12 м3 құрайды. Сонымен бірге, жер асты суларының барланған қорларын игеру төмен қарқынмен жүзеге асырылуда, ал соңғы жылдары республиканың бірқатар өңірлерінде толығымен тоқтатылды. Жер асты суларының көптеген кен орындары 10-15 жыл бойы пайдаланылмайды, ал кейбір жағдайларда оларды пайдалануға беруді кешіктіру 25-30 жылға жетеді. Бұдан басқа, 2020 жылы барланған кен орындарының жалпы санынан (1282) барлығы 402 кен орны пайдаланылады (алынатын су көлемі тәулігіне 2,0 млн. км3), бұл халықтың ауыз суды тұтынуының жалпы теңгерімінде 56% - ды құрайды.

Қазақстан Республикасы минералды суларға бай. Оның аумағында 45 кен орны барланған, олар химиялық құрамы, бальнеологиялық қасиеттері және емдік маңызы бойынша шартты түрде бес бальнеологиялық топқа біріктірілген: йодобромды (5 кен орны), кремнийлі (4), радонды (7), безді (2) және ерекше компоненттерсіз (27). Бұдан басқа, минералды сулардың тағы 251 перспективалық көрінісі анықталды, оның ішінде: безді - 7, радонды - 27, кремнийлі - 15, йодобромды - 68, радонды - кремнийлі - 1, күкіртсутекті - 1, мышьяқты - 1, ерекше компоненттері мен қасиеттері жоқ-132.

13. Іске асырылған жобалардың сипаттамасы (объектінің функционалы, артықшылықтары мен кемшіліктері)

2019 жылдың қорытындысы бойынша алкогольсіз сусындар өндіруші өңірлер арасында Алматы облысы (ҚР-дан 62,3%), Алматы (ҚР-дан 11,9%) және Түркістан облысы (ҚР-дан 8,9%) көш бастап тұр. Сондай - ақ, Түркістан облысы минералды және газдалған суларды өндіру бойынша абсолютті көшбасшы болды-ҚР - дан 46,5%, сонымен қатар ТОП-3 құрамына Ақмола облысы кірді-13,5% және тағы 9,2% - ын Алматы өндірушілері қамтамасыз етті.

Түркістан облысында алкогольсіз сусындар зауыты сияқты маңызды кәсіпорындар жұмыс істейді:

1. "Сапар" ("аты аңызға айналған Байкал", "Мохито", "Буратино" сусындары, "Арасан шипалы" минералды суы, "Wizoff" ауыз суы және т. б.),
2. «Алекс» ЖШС (Минералды су «Алекс Сарыағаш»),
3. "Рауан" ЖШС ("Aloe Sun", "Oran Jus", "Bizon", "Fruit Life" сусындары, "Aquatica" ауыз суы және басқалары),
4. "Юникс" ЖШС ("Tassay" ауыз суы, "Tastea" суық шайы, "Holiday", "Kazakhstan Cola" сусындары және т. б.).

Алматы облысының ірі компаниялары арасында:

1. «Galanz Bottlers» АҚ («Maxi шай», «Laimon Fresh сусындары», «Torpeda» энергетикалық сусыны, «Sevens» ауыз суы),

2. "RG Brands Kazakhstan" ЖШС "Ақсеңгір" филиалы ("Lipton Ice Tea", "7UP", "Mirinda" сусындары, "Yeti" энергетикалық сусыны, "A' SU" суы және басқалары),

3. "Coca-Cola Алматы Боттлерс" Алматы филиалы.

Алматыда сектордың негізгі өндірушілері:

1. "Raimbek Bottlers" компаниясы ("Лимоначко", "Palma Fruits" сусындары және т. б.),

2. "Либелла Боттлерс" ("табиғат", "Libella", "Extreme Cola" сусындары, "Red & Black Energy" энергетикалық сусыны, "көпестік" квас, "Veroni" газдалған су және т. б.),

3. «Обис» компаниясы («Ups», «Фрутик», «Алачай», сусындары, күміс суы және т. б.),

4. «Комета» ЖШС («Calipso» суы, «Calips' ик» «балалар ауыз суы»),

5. «Рикс Лтд» ЖШС («dizzy» энергетикалық сусыны),

6. «Vita Bottlers» («Vita» суы) және т. б.

Кәсіпорындардың басым бөлігі Түркістан облысында тіркелген (13 кәсіпорын немесе 42%).

Қазақстанда КЖЖ (кәсіпорындардың өлшемділік сыныптауышы) жұмыспен қамтылғандардың орташа тізімдік санынан олардың мөлшері бойынша кәсіпорындардың 3 сыныбын көздейді: шағын (50-ге дейін), орта (51-250), ірі (250-ден астам адам). Әр сыныпқа ішкі сыныптар кіреді. Ірі кәсіпорындар класында-3 кіші сынып: 305, 310, 311.

Қазақстандағы ұйымдар мен кәсіпорындардың жалпы саны 17.11.2016 жылға - ірі, орта, шағын кәсіпорындарға жіктелген 411 378 заңды тұлға; сондай-ақ шаруашылық қызмет түрлері бойынша: ЖК қоспағанда, АҚ, ЖШС, филиалдар, мемлекеттік мекемелер.

Қазақстанда сусындар өндіретін компаниялар саны: ірі, орта және шағын кәсіпорындар

Қазақстанда барлығы 730 сусын өндіруші компания тіркелген, оның 196 белсенді. Сусындар өндірумен айналысатын ұйымдардың жалпы санынан:

Ірі кәсіпорындар (қызметкерлер саны 250 адамнан астам) – 19;

Орта ұйымдар (101 – ден 250 адамға дейін) - 26;

Шағын кәсіпорындар (5 – тен 100 адамға дейін) - 685.

Сусындар өндіретін компаниялардың географиясы

Бірінші орында Алматы қаласы – 169 сусын өндіруші компания.

Одан әрі Түркістан облысы – сусындар өндіру саласында тіркелген 157 ұйым.

Үшінші орында Алматы облысының кәсіпорындары – зерттеліп отырған саланың 87 өндіруші компаниясы орналасқан.

Өндірушілердің ең аз саны Қызылорда облысында (8), СҚО (10) және Атырау облысында (13) орналасқан.

Қазақстанда сусындар өндіретін барлық компанияларды қызмет түрлері бойынша бөлуге болады. Каталогтың деректер базасында тіркелген, бірақ жою, мұздату немесе жаңалары бар (әлі жұмыс істемей қалған) Белсенді ғана емес, сонымен қатар белсенді емес кәсіпорындар бар.

Қазақстанда сусындар өндірумен ОКЭДтің 8 кодымен тіркелген компаниялар айналысады (жақшада кәсіпорындар саны көрсетілген):

- 11010-спирттік ішімдіктерді айдау, ректификациялау және араластыру (138);
- 1102 - 11021 – өз өндірісінің жүзімінен шарап өндіру (4);
- 11022-өз өндірісі емес Жүзімнен шарап өндірісі (48);
- 11040-ашытылған материалдан жасалған өзге де тазартылмаған сусындар өндірісі (5);
- 11030-Сидр және өзге де жеміс шараптары өндірісі (4);
- 11040-ашытылған материалдан жасалған өзге де тазартылмаған сусындар өндірісі (5);
- 11050-Сыра өндірісі (87);
- 11060-уыт өндірісі (5);
- 1170-минералды сулар мен басқа да алкогольсіз сусындар өндірісі (439).

Ірі кәсіпорындар: минералды сулар мен басқа да алкогольсіз сусындар өндірісі (439 дана)

Төменде қызметкерлердің орташа саны 250 адамнан асатын фирмалар бар.

2020 жылдың 1 тоқсанындағы жағдай бойынша минералды су және басқа да алкогольсіз сусындар өндіретін Қазақстанның ең ірі компаниялары

БСН	Атауы	ЭҚЖЖ	Кәсіпорын қызметінің түрі	КАТО	Елді мекен	ҚР П	Кәсіпорынның мөлшері
950440 001653	ЖШС "КОМПАНИЯ ОБИС"	11070	Минералды сулар мен басқа да	7515100 00	Алматы қаласы Жетісу ауданы	310	Ірі кәсіпорындар (501-ден

			алкогольс із сусындар өндірісі				1000 адамға дейін)
060740 001737	GALANZ BOTTLERS "АҚ"	11070	Минерал ды сулар мен басқа да алкогольс із сусындар өндірісі	1968471 00	Алматы облысы Байсерке ауылы	310	Ірі кәсіпоры ндар (501-ден 1000 адамға дейін)
050340 002253	ЖШС "РИКС ЛТД"	11070	Минерал ды сулар мен басқа да алкогольс із сусындар өндірісі	7515100 00	Алматы қаласы Жетісу ауданы	305	Ірі кәсіпоры ндар (251-ден 500 адамға дейін)
090541 008649	«RG BRANDS KAZAKHST AN» «ЖШС» «АҚСЕНГІР ФИЛИАЛЫ »	11070	Минерал ды сулар мен басқа да алкогольс із сусындар өндірісі	1952332 00	Алматы облысы Елтай ауылы	305	Ірі кәсіпоры ндар (251-ден 500 адамға дейін)
100641 018674	ДАЛЬПРОД УКТ «ЖШС»	11070	Минерал ды сулар мен басқа да алкогольс із сусындар өндірісі	7515100 00	Алматы қаласы Жетісу ауданы	305	Ірі кәсіпоры ндар (251-ден 500 адамға дейін)
100641 018674	«КОКА- КОЛА АЛМАТЫ БОТTLЕРС » БК	11070	Минерал ды сулар мен басқа да алкогольс	1952335 00	Алматы облысы Елтай ауылы	305	Ірі кәсіпоры ндар (251-ден 500

	«ЖШС» АЛМАТЫ ОБЛЫСТЫ Қ ФИЛИАЛЫ		із сусындар өндірісі				адамға дейін)
930340 000589	ЖШС "АЛЕКС"	11070	Минерал ды сулар мен басқа да алкогольс із сусындар өндірісі	5154657 00	Түркістан облысы Нұрлы Жол ауылы	305	Ірі кәсіпоры ндар (251-ден 500 адамға дейін)

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

«RG Brands» Қазақстан

RG Brands-Қазақстандағы сусындар мен тамақ өнімдері саласындағы жетекші компания. 1994 жылы құрылған RG Brands компаниясы 2020 жылдың басында Қазақстанның солтүстігінде және оңтүстігінде жалпы қуаты жылына 750 миллион литр болатын 4 өндірістік алаңға ие.

RG Brands күшті брендтердің галактикасын шығарады және барлық бизнес сегменттерінде жетекші нарықтық позицияға ие. Тікелей сатудың жоғары үлесі бар өзінің кең Ұлттық сату және тарату платформасының болуы компанияға алдыңғы қатарлы позицияларды мықтап ұстауға мүмкіндік береді.

Компанияның мақтаншышы "Ақсеңгір" өндірістік-логистикалық орталығы болып табылады – ауданы 21 га болатын Орталық Азиядағы ең озық және заманауи зауыттардың бірі.

Компанияның құрылу және даму тарихы:

1994-компания құру. Қазақстан мен Қырғызстандағы жаһандық халықаралық брендтердің эксклюзивті дистрибьюторы.

1999 ж. - DaDa шырынымен өз шырын өндірісін іске қосу. Pepsi Іске Қосу.

2000 - өзінің алғашқы шай брендин іске қосу.

2002 - «RG Brands» АҚ холдинг компаниясын құру.

2004 - "Теаланд" зауытында пакеттелген шай өндірісін кеңейту.

2004-менің жеке сүт брендімді іске қосу.

2005-Pepsi, Mirinda, 7Up, DaDa, Nektar Sunny брендтерінің өндірісі басталды.

2006 ж. - газдалған сусындар, тағамдар мен сүт бойынша ағымдағы өндірістік алаңдарда қуаттарды кеңейту және күшейту.

2006-Франчайзинг келісіміне сәйкес Lipton суық шайының іске қосылуы.

2007 ж. - Гризли картоп чиптерін іске қосыңыз.

2009 - Орталық Азия мен Қазақстандағы ең ірі "Ақсенгір" зауыты іске қосылды. 2010-ASU суын іске қосу.

2011-Жаңа өнімдерді іске қосу: Yeti, Aport shorle.

2012-Citi суық шайының іске қосылуы.

2015-Ice tea жаңа өнімді іске қосу.

2018 жылдың қазан айының басында Еуропалық Қайта Құру және даму банкі (ЕҚДБ) қазақстандық RG Brands сусындары мен өнімдерін өндірушіге 7 млн. Алынған қаражат 8 мыңнан астам Тоңазытқыш қондырғылар мен салқындатылған витриналарды сатып алуға жұмсалады, бұл электр энергиясын тұтынуды азайтуға және экологиялық таза салқындатқыш агентті пайдалануға мүмкіндік береді. RG Brands өнімін сатудан түскен жалпы табыс тоғыз айда 41,8 млрд теңгеге жетті — бір жыл бұрынғы кезеңге қарағанда 8,4% - ға артық. Шырындар мен құрамында шырыны бар сусындарды сатудан түскен табыс 28,6 млрд теңгені құрады (өндіріс сомасынан үлесі — 68,4%) — бір жыл бұрынғы ұқсас кезеңге қарағанда 13,9% - ға артық (25,1 млрд теңге).

«ГОЛД ПРОДУКТ» АҚ - 1998 жылдан бастап қазақстандық нарықта жұмыс істейтін компания және тұтынушыға, ең алдымен, әрбір қазақстандыққа «Түрген» сауда маркасымен белгілі жүзім шарабын, сондай-ақ «Түрген маркасы», «Goldy» маркаларымен консервіленген жеміс-көкөніс өнімдерін ірі өндіруші ретінде таныс.

2004 жылдан бастап компания алкогольсіз өндіріс бағытын белсенді дамытуда. Жаңашар жеміс-консерві комбинаты қайта құрылып, жаңа өндірістік желілермен жабдықталған. Зауыт жаңа өмір мен жаңа атау алды - "Ташкенсаз" сау өнімдер зауыты. 2020 жылдың басында компания ТМ астында алкогольсіз сусындардың 20-дан астам атауын шығарады.

«Goldy» - шырындар мен балшырындар, "Goldy актив" ТМ-витаминделген балшырындар, ТМ

«Добрыня» - шырындар мен құрамында шырыны бар сусындар. Шырын өнімдерін құю австриялық SIG Combibloc жаңа буын құю желісінде жүзеге асырылады. Желінің өнімділігі сағатына 9 мың литр.

«Юникс» ЖШС. Кәсіпорын Түркістан облысының Сайрам ауданында орналасқан: дәл осы жерде Тассай табиғи және экологиялық таза шатқалында табиғи ауыз су өндіріледі. Инновациялық технологиялар, халықаралық сапа стандарттарына сәйкестігі және өндірісті басқару мен ұйымдастырудың заманауи нысандары компанияға Қазақстан нарығында жетекші позицияларды сақтауға мүмкіндік береді. Өндірісте бүкіл процесс бақыланады, жетекші әлемдік өндірушілердің ең жоғары технологиялық жабдықтары қолданылады және шығарылатын өнімнің сапасына назар аударылады. Кәсіпорын Kronen, Krupp, Siemens компанияларынан заманауи жабдықтармен жабдықталған. 2020 жылы «Юникс» ЖШС шығаратын өнімдер қатарында: «Tassay» табиғи ауыз суы, «Tastea» суық шайы, «Holiday» лимонадтары, энергетикалық сусын, сондай-ақ «Kazakhstan Cola» сусыны бар. «Юникс» компаниясы 2014 жылдың қорытындысы бойынша алкогольсіз сусындар нарығында нөмірі екі компания болып табылады. Тассай бренді ҚР-да 25% - дан астам үлесі бар бөтелкедегі ауыз су нарығының абсолютті көшбасшысы болып табылады. Holiday лимонады-жергілікті шыққан тәтті газдалған сусындар сегментінде ең танымал. 2015 жылы компания "Қазақстан Кола"брендімен газдалған сусындардың жаңа желісін іске қосты.

"Galanz Bottlers" компаниясының тарихы 1997 жылы басталды, алғашқы күннен бастап су өндіру Алматы жер асты сулары кен орнының №0644 жеке артезиан ұңғымасынан жүзеге асырылады. Компания "су бизнесі" мәселелерін кешенді түрде шеше бастаған ең алғашқылардың бірі болды: жоғары сапалы ауыз суды құю және жеткізу. Жас кәсіпорын тазартылған ауыз су өндірісін бастаған кезде штатта тек 5 қызметкер болды, ал су сатылымы аптасына шамамен 3 бөтелке болды. Бірте-бірте компания бірыңғай орталықтандырылған басқарумен осы бағыттар бойынша жеке бөлімшелер құра отырып, қойма, логистика және дистрибуция бойынша өз қуаттарын дамыта бастады. Осылайша, Sevens water ауыз суын Adal Su компаниясы шығарады, ал оны сатумен, кеңселер мен үйлерге жеткізумен, сондай-ақ диспенсерлерге сервистік қызмет көрсетумен "Үйге арналған сусындар" ЖШС айналысады. Екі компания да Қазақстандағы алкогольсіз сусындардың ірі және жетекші өндірушілерінің бірі болып табылатын Galanz Bottlers компаниялар тобына кіреді.

"Golden Rill Trade" ЖШС. "ВОДА ХРУСТАЛЬНАЯ" сауда белгісі өз қызметін 1999 жылы бастады. 2020 жылдың басында компания ауыз судың ірі қазақстандық өндірушісі болып табылады. Компанияның өкілдіктері Қазақстанның 6 қаласында ұйымдастырылған. Әрбір өкілдіктің өзіндік өндірістік базасы және көліктен, қоймалардан, белгіленген ағындардан, судың сапасын бақылау мен басқарудың компьютерлік жүйесінен тұратын логистикалық жүйесі бар. Компанияның негізгі қызметі-сыйымдылығы 18,9 л-ден 0,5 л-ге дейін бөтелкедегі ауыз судың барлық желісін өндіру және тарату, сонымен қатар поликарбонатты бөтелкелер, қақпақтар мен қаптама пакеттерін өндіру. "Хрустальная" ауыз суы Қазақстан нарығында 17 жыл жұмыс істейді. Бөтелкедегі ауыз суды өндірушілер арасында бұл компания артезиан ұңғымаларының жабық көзінен суды пайдаланатын жалғыз өндіруші болып табылады. Тазалау технологиясы кері осмос принципіне негізделген.

ЖШС Vita Bottlers. Қазақстан "VITA" табиғи ауыз су өндірісін Vita Bottlers Қазақстан ЖШС 2001 жылғы ақпаннан бастап жүзеге асырады. Іле Алатауы мұздықтарымен қоректенетін жер асты көздерінен 280 метрден астам тереңдіктен су өндіріледі (Алматы жер асты сулары кен орнының № 7/2 ұңғымасы). "VITA" суының төгілуі жабық технологиялық процесс бойынша жүзеге асырылады, яғни суға ашық қол жетімділік жоқ және бөтелкеге кірмес бұрын су KRONES бірегей неміс жабдығында бірнеше тазалау және зарарсыздандыру деңгейлерінен өтеді. Зауыттағы суды тазарту жөніндегі жабдық ТМД елдеріндегі жалғыз құрал. Мұндай технология ауыз су алу үшін ғарыштық орбиталық станцияларда қолданылады. VITA химиялық заттар, хош иістер мен консерванттар қоспай шығарылады, сондықтан құрамы мен дәмі бойынша ол көктемге жақын. Тазарту технологиясының бірегейлігі-су электромагниттік өрістермен өңделеді, содан кейін микроорганизмдерден, радиоактивті бөлшектерден, бактериялар мен вирустардан тазартылған кері осмос принципіне негізделген қондырғы арқылы жоғары қысыммен өтеді. "Vita" суы тұзды құрамы бойынша минералдануы <0,2 г/л ультра Тұщы суларға жатады. Ультрапрессті судың адам ағзасына оң физиологиялық әсері ғылыми дәлелденген.

"Алекс" ЖШС - Қазақстандағы пластикалық бөтелкедегі минералды судың алғашқы өндірушісі және елдегі ең ірі минералды су өндірушілердің бірі. 1993 жылдан бастап "Алекс" ЖШС ПЭТ - ке бірегей, жоғары сапалы табиғи-минералды судың құю қарқынын арттыруда. "Алекс" ЖШС танымал өндірушілердің жабдықтарын пайдаланатын заманауи, жоғары технологиялық кәсіпорын.

2005 жылдан бастап ISO 9100-2000 стандарттау жөніндегі халықаралық ұйымдардың сапа жүйесі енгізілді, "Русский Регистр" АЖ және IQNet халықаралық стандарттарға сәйкестігіне сертификаттау орындалды. Бұл өнім-күнделікті ішуге болатын табиғи, емдік-асханалық, жұмсақ минералды су. Сарыағаш суының бірегей емдік қасиеттері, "Алекс-Сарыағаш" брендімен танымал минералды судың үлкен танымалдығы. Су тереңдігі 2000 метрге жуық ұңғымалардан алынады, суды ерекше сүзгі жүйесімен қосымша өңдеу оның экологиялық тазалығына кепілдік береді. "АЛЕКС" ЖШС заттабада "экологиялық таза өнім" белгісін пайдалануға рұқсаты бар. Бұл ұңғымалардың минералды суы адам ағзасына қажетті көптеген микроэлементтерге ие.

Asia Waters-Қазақстанның қорық аймағының бірегей жеңіл табиғи – минералды суын-Бурабай курортын, сондай-ақ оның негізінде сусындар шығаратын қазақстандық халықаралық компания.

Компанияның ресми тіркелуі-2016 жылдың басы. Компанияның негізінде – бизнес саласында табысқа жеткен және қоғам үшін пайдалы және халық пен елдің лайықты мақтанышына ие ерекше жоба туралы армандайтын қазақстандық бизнесмендер мен менеджерлер тобы.

Адамдардың таза табиғи минералды суға деген қажеттілігі тақырыбын зерттей отырып, Asia Waters тобы елдің осы бірегей табиғи ресурсын дамыту туралы өз көзқарасын қалыптастырды. 2020 жылы жоспар ірі өндірістік және сауда жобасы деңгейінде іске асырылуда.

Asia Waters құрылымында: табиғи минералды судың үш кен орны (Құлагер, Бұқпа, Кеңеткөл), гидрогеологиялық барлау қызметі, ғылыми-зерттеу базасы және өндірістік қуаттар. Сатуды елдің орталығында, оңтүстігінде, шығысында және солтүстігінде 11 филиалы бар жеке дистрибьюторлық компания ұйымдастырады. Батыс Қазақстанға жеткізу дистрибьюторлардың көмегімен жүзеге асырылады.

Көкшетау қыратының жер қойнауында жасы 15 мың жылдан асатын Валдай мұздығы жатыр. Мұнда XX ғасырдың ортасында гидрогеологтар тобы Кусколь су кен орнын ашты, оның бір бөлігі – Бұқпа – құрамы мен құрылымы жағынан бірегей болып шықты. Бұқпа көзі Көкшетау қаласының оңтүстігінде орналасқан. Ол төбенің баурайында өскен аралас ормандар мен қарағайлардың әдемі ландшафтымен қоршалған. 2020 жылы осы бай жер қойнауынан 100 метрден астам тереңдіктен Тұран табиғи минералды суы өндіріледі. Бұқпа көзінің тәуліктік күзеті, бейнебақылау, автоматтандырылған операторлық бақылауы бар, мәліметтерді секунд сайын орталық пультке беретін санитариялық аймағы болады.

Ұңғыманың өзі әлемдік стандарттарға және өнеркәсіптік құюға арналған табиғи су көздеріне қойылатын талаптарға сәйкес жабдықталған. Көзде

судың температурасын, қысымы мен сапасын үнемі есепке алу және талдау жүргізіледі. Әдетте тереңдіктен келетін судың температурасы +6 градус болады. Жер қойнауынан алынған су зауытқа жіберіледі. Көзден сорғылармен ол тот баспайтын тағамдық материалдан жасалған арнайы 30 текше автоцистерналарға беріледі, олар кейін "Көкшетауминводы" (Asia Waters) өндірістік алаңына жіберіледі. Автоцистерналар ай сайын арнайы дезинфекция ангарында толық санитариялық өңдеуден өтеді. Мембраналық сүзгілер суды үлкен су қоймаларына автоматты түрде береді. Содан кейін су екінші инновациялық PALL сүзгісінен өтеді, содан кейін ол гауһар тәрізді мөлдір, жарқын болады. Бұл инновациялық нано-сүзгі ұсақ қоспаларды кетіреді және пайдалы бактериялардың негізгі бөлігін сақтай отырып, су микрофлорасын тазартады.

Суды дайындағаннан кейін, бөтелкеде болмас бұрын, су озондау, басқаша айтқанда, оттегімен емдеу процестерінен өтеді. Табиғи тотықтырғыш ретінде оттегі суды зарарсыздандырады және оған қосымша тазалық пен бөтелкеде ұзақ уақыт қауіпсіз сақтау мүмкіндігін береді. Егер сіз жаңбырдан кейін орманда болсаңыз, онда сіз ерекше жаңа иіс сездіңіз. Оттегіге бай жаңбыр суы жасыл кеңістікті сіндіреді. Сонымен, озонатордан кейінгі су оттегінің қосымша бөлігімен байытылады. Озон суға разряд түрінде беріледі, ол 12 минуттан кейін оттегіге айналады. Су пайдалануға дайын болған кезде, ол бөтелкеге құйылады. Тұран суы үшін әйгілі неміс KHS маркалы автоматтандырылған құю желісі қолданылады. Шын мәнінде, бұл «хаб», онда ыдыспен су кездесіп, бір дайын өнімге біріктіріледі. Айта кету керек, төгілуде адам факторы жоқ, өйткені қызметкерлер өндірістің осы кезеңіне қатыспайды, барлық алдыңғы сияқты - бәрі автоматтандырылған. Процесте адам тек бақылау функциясын орындайды.

Asia Waters - те бүкіл Қазақстан бойынша 1135 адам еңбек етеді. Өндірістік база Көкшетау қаласында орналасқан, отандық сусындар индустриясының флагманы – "Көкшетауминводы". Холдингтің бас кеңсесі Алматы қаласында орналасқан.

Кока-Кола Алматы Боттлерс (JV Coca — Cola Almaty Bottlers LLP) - Қазақстандағы *Coca-Cola Company* брендімен газдалған және газдалмаған алкогольсіз сусындар өндіретін түрік Coca-Cola Ісесек трансұлттық компаниясының еншілес компаниясы. Бұл елдегі ең ірі FMCG компанияларының үштігіне кіреді.

"Кока-Кола Алматы Боттлерс" ЖШС 1994 жылы Алматы қаласында құрылған. Компания жергілікті жемістерден (алма, қара өрік, шабдалы және басқалар) табиғи алкогольсіз сусындар мен шырындар өндіретін бұрынғы мемлекеттік "алкогольсіз сыра өнеркәсібінің өндірістік бірлестігінің" жұмыс істеп тұрған өндірістік цехтарының орнында пайда болды. 1990-шы

жылдардың басында АҚШ-тың шетелдік консультанттары ұсынған мемлекеттік мүлік пен кәсіпорындарды жекешелендіруді жүргізу шеңберінде ҚР Үкіметі "The Coca-Cola Company" американдық компаниясының "Алматы Сыра-алкогольсіз өнеркәсіп өндірістік бірлестігі" отандық кәсіпорнын сатты. Осыдан кейін «The Coca-Cola Company» цехтардың өндірістік қуатын Coca-Cola, Sprite және Fanta сусындарын өндіруге қайта бейімдеді.

2003 жылдың сәуірінде «Кока-Кола Алматы Боттлерс компаниясы» «ФудМастер» компаниясынан танымал қазақстандық брэнд Piko сатып алды.

2005 жылы компания Алматы облысының Береке ауылында қосымша құю фабрикасын (10 өндірістік желі) салды, ал 2016 жылы Астана қаласында екінші қазақстандық зауытты іске қосты.

2019 жылы «Кока-Кола Алматы Боттлерс» компаниясы Қазақстандағы үш зауытқа (Алматы қ, Береке кенті Алматы облысы, Нұр-сұлтан қаласында).

Компания қатысатын қуатты тұтынушылық маркетингтің арқасында сату мен пайданың өсуі байқалады. 2018 жылғы жағдай бойынша компанияның айналымы 18 млрд. теңгеден астам, ал салық аударымдары 15 млрд. теңгеден астам болды.

2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап оралған ауыз суды өндіруге, сақтауға, тасымалдауға, сатуға және кәдеге жаратуға жаңа талаптар қойылды. Химиялық, микробиологиялық және радиациялық қауіпсіздік нормаларын сақтау жөніндегі ережелер қатаңдатылды. Минералды судағы қауіпті заттардың мөлшері қатаң бақылауға алынады.

Coca-Cola компаниясының сапа стандарттары өте жоғары. Егер өндіріс процесінде су талаптарға сәйкес келмесе, оны қайта өңдеуге жібереді. Су Алматы облысындағы зауыт аумағындағы төрт ұңғымадан өндіріледі және сүзу мен тазартудың бірнеше кезеңінен өтеді, содан кейін тұздар мен минералдармен қаныққан. Дайын өнім регламент талаптарына және Компанияның ішкі стандарттарына толық сәйкес келеді. Вонаква оннан астам көрсеткіштер бойынша химиялық талдаудан өтеді және одан кейін "The Coca-Cola Company" - да үнемі оқып, біліктілігін арттыратын кәсіби дегустаторларға сынамаға жіберіледі.

"Табиғи минералды суды қоса алғанда, буып-түйілген ауыз судың қауіпсіздігі туралы" техрегламентке сәйкес балалар тамағына арналған судың тиісті жазбасы болады. Оралған асхана суы декларациялануы керек. Балалар тамағына арналған су, емдік-асханалық және емдік табиғи минералды су мемлекеттік тіркеуден өтуі тиіс. Көздер мен ұңғымалардың міндетті шарты – антропогендік әсерден қорғау.

ЕЭК - те (Еуразиялық экономикалық комиссия) 2019 жылы "табиғи минералды суды қоса алғанда, буып-түйілген ауыз судың қауіпсіздігі туралы" ЕАЭО техрегламентінің талаптарын қолдану және орындау үшін

қажетті зерттеулер (сынақтар) мен өлшеулердің ережелері мен әдістерін қамтитын мемлекетаралық стандарттарды әзірлеу (өзгерістер енгізу, қайта қарау) және техникалық реттеу объектілерінің сәйкестігін бағалауды жүзеге асыру жөніндегі бағдарлама бекітілді.

Бағдарлама оларды әзірлеу мерзімдері мен әзірлеуші елдер бар мемлекетаралық стандарттардың 68 жобасын қамтиды. Оның ішінде қауіпсіздік көрсеткіштерін анықтау үшін сынамаларды іріктеу әдістерін қамтитын Тамақ өнімдері мен азық-түлік шикізатына; сынамаларды іріктей отырып, ауыз суға; суда кейбір элементтерді анықтау үшін ыдырау әдістерін қоса алғанда, су сапасы бойынша стандарттар және т. б. Бірқатар стандарттар судағы сынап, қорғасын, кадмий, қалайы, Кобальт және басқа да элементтердің массалық концентрациясын анықтаумен байланысты.

27 мемлекетаралық стандарттың жауапты әзірлеушісі болып Ресей, 25 – Беларусь, сегіз – Қазақстан және жеті – Қырғызстан белгіленді. Бір стандарт - судың сапасы. Кейбір элементтерді индуктивті байланысқан плазмамен атомды-эмиссиялық спектрометрия әдісімен анықтау - Ресей мен Беларусь бірлесіп әзірлейтін болады.

ҚР Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, 2019 жылдың тамыз айының басындағы жағдай бойынша Қазақстанда жеміс-жидек және көкөніс шырындарын өндіретін 31 кәсіпорын тіркелген, олардың біреуі ірі кәсіпорын ретінде тіркелген, қызметкерлерінің саны 250 адамнан асады және Алматы қаласында орналасқан.

2019 жылдың тамыз айының басында тіркелген жеміс-жидек және көкөніс шырындарын өндіретін кәсіпорындардың тізімі.

Кәсіпорын атауы	Өлшем	Облысы
"RAIMBEK BOTTLERS" ЖШС	ірі	Алматы қ.
ЖШС "JM GROUP"	орта	Ақмола облысы
"ВИТАГРАСС" ЖШС	орта	Ақтөбе облысы
"АГАДИЕВ ЖӘНЕ К" ТОЛЫҚ СЕРІКТЕСТІГІ	орта	Алматы
"ЗАИЛИЙСКИЙ ПРОДУКТ" ЖШС	орта	Алматы
"TUAR INVEST" ЖШС	орта	Алматы
"ШАХАН" ЦЕХЫ ЖШС	орта	Жамбыл

"АЛМА-ДЭМІ" ЖШС	орта	Жамбыл
"ВИТАМИН ПРЕМИУМ" ЖШС	орта	Жамбыл
ЖШС "ВОТА СО."	орта	Жамбыл
ЖШС "КОМПАНИЯ ОБИС"	орта	Қарағанды
"АЛМА-ДЭМІ" ЖШС	орта	Түркістан
"АЗАМАТ" АУЫЛДЫҚ ТҰТЫНУ КООПЕРАТИВІ	орта	Түркістан
"АРСЕН-АС" ЖШС	орта	Түркістан
"ИНФРАСТРОҚҰРЫЛЫС" ЖШС	орта	Түркістан
"НҰР БАРАҚАТ-7" СЕЛОЛЫҚ ТҰТЫНУ КООПЕРАТИВІ"	орта	Түркістан
"ЮГ ЭКОПРОДУКТ" ЖШС	орта	Түркістан
"ДАРА САЙРАМА" ЖШС	орта	Түркістан
"КӨКӨНІСПРОМ" ЖШС	орта	Түркістан
ЖШС "ESTRELLA LTD"	орта	Түркістан
"KEMRAN GROUP" ЖШС	орта	Түркістан
ЖШС "NEWDAY"	орта	Түркістан
"ҚАЗАҚСТАН-ӨЗБЕК БІРЛЕСКЕН КӘСІПОРНЫ" ЖШС "САМАРҚАНД ЖҮЗІМІ" КӘСІПОРНЫ	орта	Түркістан
"GFS-KZ" ЖШС	орта	Түркістан
"СОРРА ИТАЛИА" "(КОППА ИТАЛИЯ)" ЖШС ПЕТРОПАВЛ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ФИЛИАЛЫ	орта	Солтүстік Қазақстан
"НҰР-СҰЛТАН-БОТТЛЕРС" ЖШС	орта	Нұр-Сұлтан қ.
"РУСКАЗ ТРЕЙДИНГ" ЖШС	орта	Нұр-Сұлтан қ.
"РЕИНВЕСТ" ЖШС	орта	Нұр-Сұлтан қ.

"ФАРИ БИ" ЖШС	орта	Нұр-Сұлтан қ.
ЖШС "СП "R. T. A. GROUP"	орта	Алматы қ.
ЖШС "ДЕТОКС ПРО АЛМАТЫ"	орта	Алматы қ.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

14. SWOT талдау

Қазақстанда Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарында орналасқан жер асты сулары бар 285 көз және емдік-минералды суы бар 11 көз бар. Бейресми мәліметтер бойынша, жер асты минералды көздері көп.

АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙДЫ ТАЛДАУ

1. ҚР Су заңнамасы су және денсаулық проблемалары жөніндегі хаттаманың қолданылу аясына түсетін, өндірістік және әлеуметтік жауапкершілік саласына қатысты проблемаларды шешуге тартылған барлық объектілер мен субъектілерді толығымен қамтиды. Оң үрдіс ретінде заңнама үздік әлемдік практикаларды ескере отырып және жергілікті жағдайлар мен мүмкіндіктерді ескере отырып, үнемі жетілдіріліп отыратынын атап өткен жөн.

Қазақстан Республикасы Су ресурстарын басқару қағидаттарын жетілдіру, ЭЫДҰ, ВЕКЦА, БҰҰДБ, жаһандық су серіктестігі және т. б. желісі бойынша сумен жабдықтау және санитария (су бұру) практикасын дамыту және жаңғырту саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың белсенді қатысушысы болып табылады. Осы ынтымақтастықтың қазіргі жағдай үшін қолайлы негізгі нәтижелері де оларды іс жүзінде іске асырудың тақырыбына айналады.

Сонымен бірге, заңнамалық-нормативтік базаны және оны орындау тетіктерін, оның ішінде су ресурстарын басқару (пайдалану, реттеу, экологиялық жай-күй), сумен жабдықтау мен су бұруды дамыту мен жаңғырту, тіршілікті қамтамасыз етудің осы маңызды мәселелерінде Халыққа қызмет көрсету деңгейін жақсарту салаларында жетілдіру мүмкіндігі әрқашан бар екенін атап өткен жөн. Ең алдымен, бұл халықтың сапалы (сау) ауыз суға қол жеткізуін кеңейтуді қамтамасыз ету жөніндегі құқықтық нормаларды жасауға қатысты.

2. Су ресурстарын басқару саласындағы басты міндеттер

Экономикалық қызмет субъектілерінің су ресурстарын кешенді ұтымды пайдалану және халық үшін басымдық мәселелері; алу мен тұтынудың барлық кезеңдерінде су ресурстарының ысырабын азайту; су объектілерінің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылады. Бастапқы жай-күйді талдау бұл бағыттарда су ресурстарын басқарудың мемлекеттік бағдарламасы мен "Өңірлерді дамыту" Бағдарламасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар уәждеделген үлкен жұмыс күтіп тұрғанын көрсетеді. Хаттама шеңберінде әзірленіп жатқан нысаналы көрсеткіштердің жобасы да оларды іске асыруда практикалық көмек көрсете алады. Бұл бөліктегі маңызды проблемалардың бірі ауыз су өндірісінің көзі болып табылатын су объектілерінің ластану деңгейін төмендету болып табылады. Мұны тек есебінен жасауға болады:

- су объектілеріне су бұрудың өндірістік жүйелерінен түсетін сарқынды суларды тазарту сапасының нормативтік талаптарының сөзсіз сақталуын бақылау және айналым және тұйық циклдарды енгізу есебінен олардың түсу көлемін азайту,

- өнеркәсіптік кәсіпорындар мен елді мекендер (қалалар) аумақтарынан тазартылмаған жер үсті (нөсер, еріген) суларын қысқарту (болдырмау),

- елді мекендердің (қалалар мен ауылдық елді мекендердің) су бұру жүйелеріне қызмет көрсететін су бұру кәсіпорындарының тазарту құрылыстары жұмысының тиімділігін арттыру, оның ішінде өндірістік сарқынды суларды қабылдау шарттарын орындау бөлігінде.

Яғни, қолданыстағы су заңнамасы ережелерінің орындалуын (субъектілерді) қатаң орындау және бақылау (мұны жасауға уәкілетті барлық органдар) қажет. Осы мәселедегі проблемаларды шешудегі маңызды аспект қоғамды оларды шешуге кеңінен тарту болып табылады. Мұндай қатысудың нысандары Хаттама шеңберінде қаралуы мүмкін.

3. Қазақстанда сумен жабдықтау және су бұру секторын жаңғырту және дамыту жөніндегі халықтың және жалпы бүкіл әлеуметтік саланың тыныс-тіршілігін жақсартуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар қабылданып, іске асырылуда. Олардың негізінде нақты іс-шаралардың өңірлік (облыстық) бағдарламалары әзірленді. Осы бағдарламалық құжаттарды іске асырудың мақсатты көрсеткіштері анықталды. Бұл көрсеткіштер елдегі сумен жабдықтау және су бұру секторын дамытудың жеткілікті жоғары деңгейін сипаттайды.

Сонымен бірге, мемлекеттің де, әрбір өңірдің де нақты жағдайлары мен қаржы-экономикалық мүмкіндіктерін негізге ала отырып, осы көрсеткіштерді нақтылау (нақтылау) қажеттілігі туындайды.

Осыған байланысты Хаттама шеңберінде өңірлердің нақты мүмкіндіктеріне және бағдарламалық құжаттардың нысаналы көрсеткіштеріне бағдарлай отырып, ауыз суға және су бұру қызметтеріне (жекелеген өңірлердегі қалалық немесе ауылдық елді мекендер үшін) қол жеткізудің өзінің (қазіргі заманғы талаптар негізінде) нысаналы көрсеткіштерін айқындау және бақылау мүмкіндігі пайда болады.

4. Ауылдық елді мекендердегі сумен жабдықтау және су бұру жай-күйінің деңгейі (техникалық жай-күйі мен жарақтандырылуы, басқару нысандары, білікті мамандардың болуы және т. б.) және халыққа көрсетілетін қызметтер көлемі, қолданылып жатқан күш-жігерге қарамастан, олардың қалалардағы қазіргі даму деңгейінен әлі де айтарлықтай артта қалып отыр. Осыған байланысты Хаттаманың мүмкіндіктерін, ең алдымен ауылдық елді мекендер мен олардың тұрғындары үшін пайдаланған жөн.

5. Су мен халықтың денсаулығы проблемасын едәуір жақсартуды зертханалық-зерттеу базасын жаңғырту мен дамытусыз және оның көзден нақты тұтынушыға дейінгі қозғалысының барлық кезеңдерінде судың сапасын бақылауды бағдарламалық - әдістемелік қамтамасыз етпестен шешу мүмкін емес. Бұл мәселе жобаның мақсатты көрсеткіштерін таңдау кезінде де қарастырылуы керек.

6. Су құбыры тарату желісінде және соңғы тұтынушыда су сапасын бақылау рәсіміне қойылатын талаптарды арттыру мәселесі назар аударарлық. Қолданыстағы рәсімнің ЕО елдерінің үздік тәжірибелеріне сәйкестігі мәселесін қарау және орындылығы кезінде тиісті нысаналы көрсеткіштерді әзірлеу қажет.

7. Бастапқы жағдайды талдау елдегі сумен жабдықтау мен су бұрудың қазіргі жай-күйі жағдайында халықтың неғұрлым осал топтарын, балалар болып табылатындығын сапалы қызметтермен қамтамасыз ету қажеттігін көрсетеді. Хаттаманың қолданылу аясы ел тұрғындарының осы санатына күш-жігерді шоғырландыруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты қалалық, сондай-ақ бірінші кезекте ауылдық елді мекендердегі балалар мекемелерінде сумен жабдықтау және су бұру жөніндегі қызметтердің сапасына назар аударған жөн. Біз балалар мекемелері (балабақшалар, питомниктер, сауықтыру кешендері), мектептер, ауруханалар және т. б. туралы айтып отырмыз.

8. Ағымдағы жағдай жүргізілетін іс-шараларға қарамастан, жер үсті су объектілеріндегі су сапасының жақсару үрдісі бар деп айтуға негіз бермейді. Осыған байланысты Хаттама шеңберінде II санаттағы су объектілеріне бағытталған көрсеткіштер кешенін әзірлеу қажет (мәдени-тұрмыстық мақсатта шомылу, суда демалу, Әуесқойлық демалыс және т.б.).

Ұлттық сарапшылар жүргізген су және денсаулық істерінің жағдайы

туралы талдау осы проблемаға байланысты түрлі министрліктер мен ведомстволардың өкілдері болып табылатын әртүрлі кәсіби бағдардағы мамандардың кең ауқымының қатысуымен егжей-тегжейлі қаралған проблемалардың бар екендігін куәландырады. Бұл мәселелер ауқымы да егжей-тегжейлі қаралып, екі арнайы форумда талқыланды (г. Алматы, к. Ұлттық және халықаралық сарапшыларды тарту арқылы жүзеге асырылады.

SWOT талдау

Тұтыну нарығында өнімді белсенді жылжыту мүмкіндіктері мен тәуекелдерін анықтау үшін SWOT талдауын жүргіземіз, оның нәтижелері кестеде келтірілген.

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
бәсекелестік Стратегиясы жасалды	теңгерімсіз өндірістік қуаттар
Жеке тауар өндірісінің және тиісті инфрақұрылымның болуы	білікті персоналдың тұрақтамауы
су өндірудің заманауи технологиясының болуы	әлсіз кадрлық саясат
басқарушы персоналдың жоғары біліктілігі	Қойма қорлары жүйесі дамымаған басқару
Қауіптер	Мүмкіндіктер
кәсіпорынның әлсіз стратегиялық жоспарлауы және оның дамуы	Прогрессивті өндірістік және маркетингтік технологияларды тиімді пайдалану
қаржылық жағдайдың сыртқы факторларға айтарлықтай тәуелділігі	Тауардың өндірілетін сапасын жетілдіру
ірі компаниялардың нарығына кіру	Тауар өнімдерінің, көрсетілетін қызметтердің номенклатурасы мен көлемін ұлғайту
	қызметін кеңейту.

15. Негізгі тұжырымдар мен ұсыныстар

Қазақстандық табиғи минералды су табиғи судың ең танымал әлемдік брендтеріне тең және физиологиялық толымдылығы мен адам үшін пайдалылығы жағынан олардың кейбіреулерінен кем түспейді. Қазақстандық өндірушілер үшін ТМД, Оңтүстік-Шығыс Азия, Қытай және Парсы шығанағы елдерінің су және сусын экспортына мүмкіндік бар.

Жалпы, бұл жоба тиімді болып табылады, өйткені Қазақстанда таза ауыз суға сұраныс артты. 2016-2019 жылдар аралығында бөтелкедегі ауыз суға сұраныс 14,1% - ға артты.

Сынығы, қазақстандықтар көптен бұрын ішу необработанную проточную су, ощутив айырмасын. Суға тапсырыс беру барлық кеңселер мен кәсіпорындар үшін әдеттегідей болды, ал көптеген отбасылар үйге су тапсырыс береді. Өйткені, адам денсаулығы судың сапасына байланысты,

бірақ олар денсаулықты сақтамайды. Литрлік бөтелкедегі судың құны қолайлы және 2019 жылы ҚР ҰЭМ СК деректері бойынша орта есеппен 90,3 теңгені құрайды және бұл өнім үлкен сұранысқа ие. 2018 жылдың қорытындысы бойынша қазақстандық өндірушілер 92% - ға алкогольсіз минералды және газдалған сусындарға сұранысты қамтамасыз етті.

2019 жылғы статистикаға сәйкес, кейде тұтынушылардың 75% - дан астамы тәтті сода ішеді. Сонымен қатар, көптеген тұтынушылар пайдалы сусындарға – минералды су мен шырындарға ауысады. Нәтижесінде алкогольсіз газдалған сусындар нарығы іс жүзінде өспейді. Статистика және маркетингтік зерттеулер деректері бойынша оның көлемі жыл сайын 1-5% - ға ұлғаяды.

Бөтелкедегі ауыз суға арналған орташа чектің өсуі 14 жылдан 2017 жылға дейін 2019% - ға өсті. Бұл ағынды судың сапасына байланысты халықтың кірістерінің артуы мен өнімге деген сұраныстың жоғары екенін көрсетеді.

Бұл бизнес-жобаның рентабельділігі 10-20% құрайды. Мұндай жағдайда үлкен көлемде өнім сатуға болатын ірі зауыттар ғана сәтті жұмыс істей алады.

Жергілікті өндірістің лайықты деңгейі тәулігіне кемінде 18-20 мың 1,5 литр су бөтелкесін шығару болып саналады. Саланың әлемдік алыптарымен салыстырғанда – The Coca-Cola Company және PepsiCo Ink, бұл аз. Әлемдік Индустрия көшбасшыларының зауыттарында сағатына 20 мың бөтелке шығаратын желілер жұмыс істейді. Жиынтығында барлық отандық өндірушілер нарықтың 43,8% - ын алады. Ал 56,2% Coca-Cola және PepsiCo үлесіне тиесілі.

Олардың өнімдері біздің өндірушілеріміздің сусындарынан үш есе қымбат болғанымен, жаңа буын жаппай жарнаманың әсерінен пепси мен коланы таңдайды. 2001 жылы әлемдік құбыжықтардың жарнамалық бюджеттері 100 миллион доллардан асты. Әрине, біздің бірде-бір өндіруші осы қаражаттың оннан бір бөлігін жарнамаға жұмсай алмайды. Өйткені, осы салада жұмыс істейтін қазақстандық орташа компанияның айналымы жылына \$1-2, 5 млн. құрайды.

Алматы облысында орналасқан "Ақсеңгір" мысалындағы технологиялық зауыттың құны 33 млрд теңгені құрады, өндірістік қуаты 550 млн литр шырын, газдалған және газдалмаған су. Сусындар өндірісі жоғары инвестициялық салымдарды қажет етеді, өйткені жоғары технологиялық жабдықты сатып алуға байланысты үлкен шығындар

Көптеген қазақстандық компаниялар үшін негізгі проблема өнімді өткізу болып табылады. Желілік сауда құрылымдары, әдетте, біздің өндірушілердің өнімдерін елемей, Coca-Cola және PepsiCo-мен жұмыс істейді.

Сондықтан жергілікті өндірістің басты бәсекелестік артықшылығы қол жетімді баға болды. Өндірушілердің көпшілігі төменгі баға сегментінде жұмыс істейді, өздерінің лимонадтарын 1,5 л үшін 79-81 теңгеден сатады.

Жергілікті өндірістің лайықты деңгейі тәулігіне кемінде 18-20 мың 1,5 литр су бөтелкесін шығару болып саналады. Саланың әлемдік алыптарымен салыстырғанда – The Coca-Cola Company және PepsiCo Inc, бұл аз. Әлемдік Индустрия көшбасшыларының зауыттарында сағатына 20 мың бөтелке шығаратын желілер жұмыс істейді. Жиынтығында барлық отандық өндірушілер нарықтың 43,8% - ын алады. Ал 56,2% Coca-Cola және PepsiCo үлесіне тиесілі.

Олардың өнімдері біздің өндірушілеріміздің сусындарынан үш есе қымбат болғанымен, жаңа буын жаппай жарнаманың әсерінен пепси мен коланы таңдайды. 2001 жылы әлемдік құбыжықтардың жарнамалық бюджеттері 100 миллион доллардан асты. Әрине, біздің бірде-бір өндіруші осы қаражаттың оннан бір бөлігін жарнамаға жұмсай алмайды. Өйткені, осы салада жұмыс істейтін қазақстандық орташа компанияның айналымы жылына \$1-2, 5 млн. құрайды.

Нәтижесінде, осы жобаны іске асыру үшін келесі тәуекелдерді ескеру қажет:

- Өндіріске жоғары инвестиция
- Жарнамаға үлкен шығындар
- PepsiCo, Coca-Cola және т. б. сияқты ірі әлемдік өндірушілердің импорты тарапынан бәсекелестік артықшылық.

Орындаушы:

Керембаев А. Т.